Dopady zákona o obětech trestných činů na postavení obětí trestných činů a návrhy doporučení pro praxi

Souhrnná výzkumná zpráva

Název projektu:

Vliv zákona o obětech trestných činů na změnu postavení oběti

(VH20172018019)

Program bezpečnostního výzkumu pro potřeby státu 2016-2021 (BV III/2 – VZ)

SocioFactor s.r.o.

2018

Autoři:

PhDr. Daniel Topinka, Ph.D.
Mgr. Lenka Linhartová
Mgr. Eva Bartošová
Mgr. Helena Topinková
Mgr. Pavel Proksch
Mgr. Blanka Kissová

Výzkumná zpráva vznikla v rámci řešení projektu výzkumu, vývoje a inovací s názvem „Vliv zákona o obětech trestných činů na změnu postavení oběti“, VH20172018019, v rámci Programu bezpečnostního výzkumu pro potřeby státu 2016–2021 (BV III/2 – VZ). Poskytovatelem projektu bylo Ministerstvo vnitra, odbor bezpečnostního výzkumu a vzdělávání a odborným gestorem bylo Ministerstvo spravedlnosti, Probační a mediační služba, oddělení pro koordinaci, analýzy a trestní politiku.

Vydal SocioFactor s.r.o.
Daliborova 631/22, Ostrava – Mariánské Hory, 709 00

Vyšlo v roce 2018, 1. vydání, počet stran 154
ISBN 978 – 80 – 906615 – 1 – 6
http://www.sociofactor.eu

Obsah

I ÚVOD ... 3

I.1 Cíle výzkumu ... 5

I.2 Výzkumné otázky ... 7

II METODOLOGIE ... 9

III ANALYTICKÁ ČÁST ... 16

III.1 Zákon o obětech trestných činů – vývoj, kontext, praxe ... 16

III.1.1 Mezinárodní kontext ... 21

III.2 Sekundární viktimizace ... 28

III.2.1 Sekundární viktimizace dle stran, které způsobily újmu ... 32

III.3 Institucionální pomoc obětem trestných činů v ČR ... 35

III.4 Představení práv obětí trestných činů na základě dokumentů legislativní i nelegislativní povahy ... 37

III.4.1 Definice poškozeného, oběti a zvlášť zranitelné oběti ... 37

III.4.2 Právo na poskytnutí odborné pomoci ... 41

III.4.3 Právo na informace ... 44

III.4.4 Právo na ochranu před hrozícím nebezpečím ... 46

III.4.5 Právo na ochranu soukromí ... 46

III.4.6 Právo na ochranu před druhotnou újmou ... 47

III.4.7 Právo na peněžitou pomoc ... 48

III.5 Analýza postavení obětí trestných činů a problematiky pomoci v kontextu ZOTČ 51

III.5.1 Právo na poskytnutí odborné pomoci ... 54

III.5.2 Právo na informace ... 65

III.5.3 Právo na ochranu před hrozícím nebezpečím ... 73

III.5.4 Právo na ochranu soukromí ... 78

III.5.5 Právo na ochranu před druhotnou újmou ... 80

III.5.6 Právo na peněžitou pomoc ... 99

III.5.7 Klady a zápory ZOTČ: legislativa vs. praxe ... 103

IV NÁVRHOVÁ ČÁST ... 107

IV.1 SWOT analýza 107

IV.2 Vize a cíle 111

IV.3 Vymezení prioritních oblastí 112

IV.3.1 Priorita A: Navazování kontaktu 114

IV.3.2 Priorita B: Pocit bezpečí a jistoty 119

IV.3.3 Priorita C: Orientace v situaci 124

IV.3.4 Priorita D: Pocit spravedlnosti – kontrola nad situací 129

IV.3.5 Aplikace výsledků výzkumu v praxi 135

V Závěrečná shrnutí 140

VI Seznam literatury 148

VII Seznam použitých zkratek 152

VIII Seznam schémat 152

IX Seznam tabulek 153

X Seznam grafů 153

I ÚVOD

„Rozumíme-li něčemu, tak se rozhodně zmenšuje strach.“

(poskytovatel pomoci)

V České republice působí organizace, které chrání svědky, poškozené a oběti trestných činů a pomáhají jim vyrovnávat se s újmou, která jim vznikla v důsledku spáchaného trestného činu. Od roku 2013 jim v tomto směru rovněž výrazně pomáhá zákon o obětech trestných činů, který je vyústěním dlouhodobých procesů a proměn v oblasti trestního práva a změn v nahlížení na pachatele i oběti trestných činů. Na těchto změnách se podílel zejména vznik restorativní justice, kterou „lze vyložit jako určitý koncept zacházení s pachateli, odlišný od klasické retributivní, trestající justice, vycházející z názoru, že současná trestní spravedlnost není adekvátní reakcí společnosti na růst kriminality, nevede k ochraně jednotlivce i společnosti“ (Karabec 2003:8). Součástí restorativní justice jsou například mediace, mimosoudní projednávání trestních věcí a další prvky, které se primárně zaměřují na práva obětí, jejich ochranu, poskytování pomoci a na obnovení poměrů, které panovaly před spácháním trestného činu. Jedním z jejích cílů je aktivně zapojit oběť do řešení svého případu a současně také aktivizovat pachatele.

Český právní řád se oběťmi do roku 1997 vůbec nezabýval, o čemž svědčí také fakt, že ani nedisponoval vymezením samotného pojmu oběti. Tato situace se změnila 31. července 1997, kdy byl Parlamentem ČR přijat zákon o poskytnutí peněžité pomoci obětem[1]. Tento zákon zanesl do právního řádu vůbec první definici oběti. Výrazný posun práv obětí však zajistil až zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů, dále také ZOTČ), který nabyl účinnosti 1. srpna 2013. Záměrem zákona bylo komplexně shrnout práva obětí v soudním procesu a obohatit je. Současně měly být zákonem naplněny závazky z dokumentů přijatých za účelem podpory obětí trestných činů podle evropských směrnic[2]. Nový zákon se tedy zaměřil na práva obětí trestných činů a vztahy mezi státem a subjekty, které obětem trestných činů poskytují své služby.

[1] Zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně některých zákonů.
[2] Zákon zpracovával předpisy Evropské unie, konkrétně rámcové rozhodnutí Rady Evropské unie ze dne 15. března 2001 o postavení oběti v trestním řízení a směrnici Rady ze dne 29. dubna 2004 o odškodňování obětí trestných činů. Novelizovaný zákon dále zpracovává směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012.

Pro získání poznatků o fungování ZOTČ v praxi byla zřízena tzv. Platforma spolupráce, na které se setkávají jednotlivé subjekty, které zákon zmiňuje. Dochází zde ke sdílení informací a diskuzím nad aspekty aplikační praxe zákona. Aplikace zákona v praxi se pochopitelně stala tématem diskutovaným napříč odbornou veřejností, státními zástupci a také poskytovateli pomoci obětem trestných činů z neziskového sektoru. V reakci na všechny získané podněty bylo rozhodnuto o přípravě novely, která nabyla účinnosti 1. dubna 2017. Změny, které novela přinesla, lze rozřadit do tří okruhů. První okruh se zaměřuje na zamezení negativním dopadům v souvislosti s vyřizováním žádosti o poskytnutí peněžité pomoci. Druhý okruh se věnuje úpravě Registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů tak, aby byl Registr uživatelsky přívětivější, tedy aby oběti byly schopné si rychle a efektivně vyhledat pomoc, a to i v případě, že jsou ve stresu v důsledku spáchaného trestného činu. V třetím okruhu jsou řešeny dílčí nedostatky legislativně-technického charakteru (Sněmovní tisk 658/0, část č. 1/6. Novela z. o obětech trestných činů – EU 2015).

Ačkoli je ZOTČ v platnosti od roku 2013, je potřeba na jeho efektivním zavedení do praxe, tedy aby sloužil svému poslání, stále pracovat a vyhodnocovat jeho dopady. Pro efektivní aplikaci ZOTČ v praxi je důležité také rozvíjet povědomí o tom, jak oběti vnímají svou situaci a svá práva. Výzkum[3], jehož výsledky jsou představeny v této souhrnné výzkumné zprávě, reaguje právě na tuto potřebu, přináší poznatky o pozici obětí a předkládá i návody a doporučení pro práci s oběťmi. **Výzkum přispívá nejen do potřebné diskuze o hodnocení aplikace ZOTČ a práce s oběťmi trestných činů, ale přináší i konkrétní návrhy, které jsou následně promítnuty do samotné práce s oběťmi.** Návrhy jsou aplikovány do praxe prostřednictvím *Manuálu pro práci s oběťmi trestných činů* vydaného Probační a mediační službou (dále také PMS). *Manuál* závazně upravuje veškeré způsoby práce probačních pracovníků s oběťmi v rámci tzv. Metodických standardů PMS, vč. tzv. Metodického standardu PMS – přípravné řízení. Předkládané návrhy vychází z empirických dat a mají oporu ve výpovědích samotných obětí. Důraz kladený na perspektivu oběti je významným a inovativním náhledem, který umožňuje vyhodnocovat dopady intervencí v praxi. Důraz je kladen zejména na zohledňování

[3] Souhrnná výzkumná zpráva představuje výsledky výzkumu, který byl vypracován v rámci smlouvy č. 1397666, o poskytnutí účelové podpory na řešení projektu výzkumu, vývoje a inovací s názvem Vliv zákona o obětech trestných činů na změnu postavení oběti (identifikační kód VH20172018019; č. j. MV-11273-1/OBVV-2017). Smlouva byla uzavřena v rámci Programu bezpečnostního výzkumu pro potřeby státu 2016-2021 (BV III/2 – VZ), na základě výsledku zadávacího řízení podle zákona č. 134/2016 Sb., o zadávání veřejných zakázek, ve smyslu § 9 zákona č. 130/2002 Sb., o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací z veřejných prostředků a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o podpoře výzkumu a vývoje) ve znění pozdějších předpisů a v souladu se zákonem č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. Smluvními stranami jsou Ministerstvo vnitra ČR (poskytovatel) a SocioFactor s.r.o. (příjemce), odborným gestorem, který je uživatelem výsledků, je Ministerstvo spravedlnosti ČR, Probační a mediační služba, oddělení pro koordinaci, analýzy a trestní politiku.

vlastní perspektivy oběti, jejích zkušeností a připisovaných významů a na získávání hodnocení přímo od těch, kterých se problém nejvíce dotýká. Takováto hodnocení jsou nezbytnou podmínkou dosažení skutečného a prokazatelného účinku intervencí zaměřených na pomoc obětem. **Implementací poznatků získaných výzkumem do *Manuálu pro práci s oběťmi trestných činů* se docílí zvýšení efektivity podpory a pomoci obětem trestných činů.**

Výzkum rozšiřuje poznatky o tom, jak je ZOTČ vnímán a uplatňován v praxi, a předkládá praktické návody, jak s oběťmi lépe pracovat. Upozorňuje rovněž na limity, bariéry a problematické momenty, které s sebou nese aplikování ZOTČ v praxi při práci s oběťmi trestných činů. Na druhou stranu poukazuje také na pozitiva a kladná hodnocení příležitostí a možností, které ZOTČ obětem přináší.

I.1 Cíle výzkumu

Hlavním cílem výzkumu je přispět ke zvýšení efektivity podpory a pomoci obětem trestných činů a tím i k zefektivnění ochrany obětí.

ZOTČ operuje s předpokladem, že oběti budou informované a budou vyvíjet vlastní aktivitu. Zákon oběti aktivizuje v tom smyslu, že jim poskytuje možnost se o svá práva přihlásit a zažádat si o ně. Oběti tedy musí zaprvé disponovat informacemi o svých právech a zadruhé vyvinout vlastní aktivitu, aby se o svá práva zasadily. Proto **je dílčím cílem výzkumu identifikovat možnosti zvýšení participace obětí v procesu vlastního odškodnění – tedy větší aktivizace obětí v okamžiku, když řeší svou situaci.** Procesem vlastního odškodnění je chápána doba, kdy oběti řeší svou situaci nastalou po trestném činu, začínají se orientovat ve svých právech a povinnostech, komunikují s orgány činnými v trestním řízení (dále OČTŘ), poskytovateli pomoci apod.

Žádoucí náplní práce s oběťmi trestných činů je nejen poskytovat obětem oporu, ale také jim napomáhat v navracení se do běžného života a v získávání kontroly nad svou situací. Pro oběti je důležité, aby se jim dostalo odškodnění. Odškodnění, které oběti hledají, má více rovin. Nejedná se pouze o finanční odškodnění nebo potrestání pachatele, ale také o psychické vyrovnání se oběti se svou situací, vystoupení z pozice utlačované osoby a upevnění důvěry ve funkční systém spravedlnosti. **Mezi další dílčí cíle výzkumu proto patří zjištění, jak se u obětí obnovuje pocit bezpečí a integrity a důvěra ve spravedlnost, což obětem umožňuje, aby opětovně získaly kontrolu nad svou situací.**

Oběti se v důsledku trestného činu ocitají v situaci, která je pro ně často stresující a traumatická. Trestný čin, kterému byly vystaveny, se vždy promítá do jejich života. Dopady tohoto činu mohou mít různou povahu. Oběti se většinou dostávají do situace, ve které se problémy řetězí (ať už finanční, sociální, psychické nebo emocionální). Za klíčový moment lze proto označit získávání informací a s tím spojené vyhledání pomoci a podpory, kterou v daný moment oběti potřebují. **Provedený výzkum rovněž zjišťuje, zdali se snižují negativní dopady trestné činnosti, a popisuje počáteční fáze práce s oběťmi trestných činů, jež zahrnují jejich oslovování, motivaci k řešení situace a navázání spolupráce.**

Oběti jsou v průběhu řešení svého případu vystaveny riziku sekundární viktimizace. Posláním právních norem na ochranu obětí je, aby se oběť co nejlépe vypořádala s újmou způsobenou trestným činem, tedy s primární viktimizací. Dále, aby nedocházelo ke vzniku druhotné újmy, tedy k sekundární viktimizaci, a to především ze strany OČTŘ, a konečně aby byla učiněna taková opatření, která zabrání opakované viktimizaci ze strany pachatele. Dalším **dílčím cílem výzkumu je vyhodnotit pravděpodobnost sekundární viktimizace obětí trestné činnosti.**

Aby došlo k naplnění těchto cílů, bylo zapotřebí učinit dva kroky. V prvním kroku byla provedena analýza současné situace postavení obětí v kontextu ZOTČ. V druhém kroku byly na základě výsledků analýzy vymezeny prioritní oblasti, opatření a aktivity, jejichž realizace povede k dosažení daných cílů. **Navržené aktivity byly následně včleněny do *Manuálu pro práci s oběťmi trestných činů*, kterým se řídí pracovníci PMS, čímž byly vymezené cíle projektu převedeny do konkrétní podoby práce s oběťmi.**

I.2 Výzkumné otázky

Vzhledem ke stanoveným cílům projektu a k potřebě zhodnocení procesu pomoci, podpory a ochrany obětí trestných činů, byly stanoveny následující výzkumné otázky:

- *Jak se s pomocí ZOTČ podařilo zvýšit ochranu a podporu obětí trestných činů?*

V rámci výzkumu bylo sledováno, zda a prostřednictvím jakých mechanismů je obětem poskytována ochrana a podpora. Výzkum rovněž zjišťoval, v čem oběti cítí podporu při řešení svého případu a jak si vykládají ochranu svých práv a sebe samotných.

- *Jak se s pomocí ZOTČ podařilo zvýšit participaci oběti v procesu vlastního odškodnění?*

Aby mohly oběti participovat v procesu vlastního odškodnění, potřebují být informovány o svých právech a možnostech, porozumět jim a současně vědět, kdy a jak o tato svá práva žádat. Participace je podmíněna vlastní aktivitou samotných obětí. Oběti by měly být aktivní v řešení svého případu, žádat o svá práva, rozhodovat se, jaké informace si přejí dostávat apod. V rámci výzkumu bylo zjišťováno, jak se daří oběti aktivizovat – a to nejen na začátku řešení jejich případu, ale také v jeho průběhu. Výzkum identifikoval, co obětem napomáhá v tom, aby situaci, ve které se ocitly po trestném činu, začaly řešit. Dále sledoval, co oběti motivuje k tomu, aby byly aktivní i v průběhu řešení svého případu.

- *Jak se s pomocí ZOTČ podařilo u obětí obnovit pocit bezpečí, integrity, důvěry ve spravedlnost v rámci společnosti, ve které oběť žije a ve které byl trestný čin spáchán?*

Oběti se často potýkají s pocity nespravedlnosti, nedůstojnosti a izolace. Pro oběti je důležité, aby byly schopny vyrovnat se s nastalou situací. Významnými tématy jsou pocity zadostiučinění a spravedlnosti. Výzkum zjišťoval, co obětem pomáhá, aby se cítily lépe, bezpečněji, a co považují v kontextu svého případu za spravedlivé, nebo naopak nespravedlivé.

- *Jak se s pomocí ZOTČ podařilo snížit negativní dopady trestné činnosti?*

Dopad trestného činu na život oběti má často více rozměrů – od finančních problémů, přes zdravotní obtíže, zažívání obav, strachu, stresu a výčitek, po sociální vyloučení a možnou izolaci oběti. Výzkum sledoval, jaké mechanismy pomáhají obětem vyrovnávat se s nastalými dopady, jak je minimalizován jejich negativní účinek a jak je zajišťováno navracení se k běžnému životu.

- *Jak se s pomocí ZOTČ podařilo snížit pravděpodobnost sekundární viktimizace oběti?*

Výzkum se zaměřil rovněž na situace a zkušenosti, které vykazovaly znaky sekundární viktimizace obětí, nebo naopak byly příkladem, jak se dá rizikům sekundární viktimizace předcházet. V rámci výzkumu tak byly identifikovány negativní jevy, které obětem způsobovaly další újmu. Současně si výzkum všímal záležitostí, které obětem pomáhaly, aby nebyly vystaveny další újmě.

- *Jak se s pomocí ZOTČ podařilo zvýšit dostupnost služeb pro oběti?*

Výzkum dále zjišťoval, jak oběti, poskytovatelé pomoci a další aktéři hodnotí dostupnost služeb pro oběti. Byly rozpoznávány překážky, které dostupnost služeb znesnadňují. Současně byly vyhledávány pozitivní prvky, které služby pro oběti činí dostupnějšími.

Odpovědi na výzkumné otázky jsou uvedeny v analytické části výzkumné zprávy a současně jsou zužitkovány v části návrhové, kde posloužily ke stanovení navrhovaných aktivit a způsobů jejich aplikace v praxi při práci s oběťmi.

II METODOLOGIE

Souhrnná zpráva je výstupem aplikovaného sociologického výzkumu, který byl realizován v období od ledna 2017 do června 2018. Metodologie výzkumu byla založena na vzájemném propojení analýzy kvalitativních rozhovorů, relevantních dokumentů a dotazníkového šetření. Kombinace kvalitativního a kvantitativního přístupu v podobě tzv. smíšeného výzkumu umožnila nahlédnout na zkoumaný jev z více úhlů, čímž zvýšila jeho celkovou validitu. Kvantitativní část výzkumu poskytla informace o hodnocení ZOTČ ze strany poskytovatelů pomoci obětem trestných činů a sledovala systémové podmínky, v nichž je pomoc poskytována. Návazná kvalitativní část výzkumu zkoumala perspektivu samotných obětí a vedla k přímému zapojení názorů a hodnocení z pohledu těch, kterých by se měly dopady novely zákona nejvíce týkat. V rozhovorech měly oběti příležitost sdělit své zkušenosti a popsat chápání své situace. Rozhovory se dále zabývaly tématy rizika sekundární viktimizace a dopadů ZOTČ na oběti a jejich situaci.

V rámci výzkumu byly provedeny polostrukturované rozhovory nejen s oběťmi trestných činů, ale i s poskytovateli pomoci obětem a širšími aktéry[4]. Participanti z řad poskytovatelů pomoci a širších aktérů disponovali zkušenostmi s prací s oběťmi a podíleli se na aplikování ZOTČ do praxe nebo se podíleli na vytváření a úpravě ZOTČ v legislativní oblasti. Jinak řečeno, měli ke zkoumanému tématu hodně co uvést. Rozhovory s poskytovateli pomoci a širšími aktéry posloužily, spolu s analýzou odborné literatury týkající se ZOTČ, k porozumění širšímu kontextu. Navíc byly zužitkovány při přípravě a realizaci rozhovorů s oběťmi. Na základě informací získaných z rozhovorů s poskytovateli pomoci a širšími aktéry vznikl dotazník určený poskytovatelům pomoci obětem trestných činů, jehož hlavním cílem bylo shromáždit kvantitativní data ohledně jejich hodnocení ZOTČ.

Jak je z výše uvedeného patrné, logika výzkumu se řídila integrovaným a induktivním přístupem, tedy zjištění pocházející z empirických faktů vedla k formulování obecných závěrů (srov. Patton 2002). Souhrnná výzkumná zpráva je sestavena tak, aby tuto logiku zrcadlila. Skládá se ze dvou částí – z analytické, která vychází z empirických dat a představuje výsledky výzkumu, a z návrhové, jejíž náplní je shrnutí závěrů a představení navrhovaných opatření zaměřených na zlepšení postavení obětí trestných činů.

[4] Rozhovory v rámci skupiny širších aktérů byly vedeny se zástupci PČR, MS ČR, MV ČR a soudci.

Vzájemné provázání kvalitativního a kvantitativního přístupu se odráží v plánu výzkumu a jeho krocích. Realizace výzkumu zahrnovala celkem tři fáze. V první fázi byla provedena analýza sekundárních dat (tzv. „desk research“) a zpracována rešerše relevantních dokumentů, které se ZOTČ zabývají a reflektují práci s oběťmi trestných činů v České republice a v mezinárodním kontextu. Dále bylo osloveno 20 participantů z řad širších aktérů[5] a 21participantů z řad poskytovatelů pomoci obětem trestných činů[6]. Výběr participantů a sběr dat probíhal ve čtyřech krajích ČR – Ústeckém kraji, Středočeském kraji, Moravskoslezském kraji a hlavním městě Praha[7]. V rámci polostrukturovaných rozhovorů jsme zjišťovali, jakým způsobem oslovení participanti pracují s oběťmi trestných činů, jakým způsobem ZOTČ zasahuje do jejich práce a jak celkově ZOTČ hodnotí. Těmto rozhovorům předcházelo setkání výzkumníků s odborníky věnujícími se práci s oběťmi ve formě fokusní skupiny[8], na které byla identifikována významná témata zkoumané oblasti. Toto setkání, jenž bylo prvním vstupem výzkumníků do terénu, spolu s rešerší následně napomohlo při vytváření schémat rozhovorů s širšími aktéry a poskytovateli pomoci.

Na základě analýzy rozhovorů byly pojmenovány hlavní tematické uzly, které byly v druhé fázi výzkumu oporou při navrhování online dotazníku pro poskytovatele pomoci obětem trestných činů. Dotazníků bylo rozesláno 347[9]. Poskytovatelé pomoci v nich v roli respondentů

[5] Rozhovorů se účastnili zástupci PČR (vyšetřovatelé, krizoví interventi). Prostřednictvím doporučeného dopisu byli osloveni ředitelé Krajského ředitelství policie Ústeckého kraje, Krajského ředitelství policie Moravskoslezského kraje a Krajského ředitelství hl. m. Prahy. Dopis byl formulován jako žádost o spolupráci. Na základě získaných nominací byli následně osloveny konkrétní osoby a po domluvě s nimi proběhl rozhovor v místě jejich působení. Dále se rozhovorů účastnili zástupci MS ČR, MV ČR a soudci. Příslušné instituce byly rovněž nejdříve osloveny formou písemné žádosti. Na základě získaných doporučení byli následně osloveni konkrétní participanti, se kterými byla telefonicky domluvena schůzka a realizován rozhovor v místě jejich působení. Soudci byli výzkumníky oslovováni přímo, a to na základě kontaktů získaných v průběhu výzkumu.

[6] Rozhovorů se účastnili pracovníci PMS, zástupci akreditovaných subjektů poskytujících pomoc obětem trestných činů, dále zástupci subjektů poskytujících sociální služby a advokáti. Prostřednictvím e-mailu byli osloveni participanti z řad poskytovatelů pomoci obětem trestných činů zapsaných v registru poskytovatelů pomoci z Ústeckého kraje, Moravskoslezského kraje, Středočeského kraje a hl. m. Prahy. Na základě telefonické domluvy následně probíhaly rozhovory v místě působení participantů.

[7] Úroveň kriminality podle dat PČR za období 2016 (Statistické přehledy kriminality 2016) dosahovala ve vybraných regionech necelých 60 % všech spáchaných skutků v celé ČR (u různých skupin trestných činů se jedná o rozmezí od 55 % do 72 %). Tři výše zmíněné regiony byly vybrány na základě kvalifikovaných odhadů expertů z Probační a mediační služby ČR, kteří vycházeli ze svých zkušeností. Takto zvolené oblasti zohledňovaly i regionální rozmanitost. Současně byly vybírány regiony, kde mohlo být potenciálně nejvíce obětí, tj. regiony s nejvyšší kriminalitou.

[8] Fokusní skupina se konala na půdě Probační a mediační služby. Účastnili se jí poradci pro oběti trestných činů ze Středočeského kraje, Ústeckého kraje, hlavního města Prahy a metodoložka Probační a mediační služby.

[9] Byli osloveni všichni poskytovatelé, kteří byli v době výzkumu zapsáni v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů na internetových stánkách MS ČR. Bylo osloveno 221 advokátů, 25 akreditovaných subjektů, 77 poboček PMS a 24 subjektů poskytujících sociální služby. Prvotní míra návratnosti dotazníku činila 15 %. Z důvodu nízké míry návratnosti byla prodloužena doba sběru dat a bylo přistoupeno k telefonickému kontaktování respondentů, kteří dotazník doposud nevyplnili. Po telefonickém kontaktování vzrostla míra návratnosti na 45 %, což považujeme za úspěch. Větší návratnost nebylo možné očekávat, a to především z důvodů neaktuálnosti databáze v registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů a nedostupnosti mnohých respondentů z řad advokátů, kteří se do databáze zaregistrovali pouze formálně (případně ani nebylo dohledatelné,

srovnávali situaci týkající se práv obětí před vznikem ZOTČ a po nabytí jeho účinnosti v roce 2013.

Ve třetí fázi výzkumu proběhlo 50 polostrukturovaných rozhovorů s oběťmi trestných činů[10]. Výzkumníci, kteří rozhovory s oběťmi vedli, byli na komunikaci s participanty připravováni. Nápomocná byla zejména supervize ze strany metodického pracovníka PMS, která přispěla ke zvýšení kvality získávaných dat a prevenci možné sekundární viktimizace. Kritéria pro zahrnutí konkrétních obětí do výzkumu byla stanovena na základě kvalitativních východisek. Těmito východisky byly informační bohatost (participant měl k danému tématu co říci), ochota s výzkumníky hovořit, povaha újmy, která byla trestným činem způsobena, a forma její nápravy upravovaná v ZOTČ. Výběr obětí byl tedy účelový. Zohledněn byl typ trestné činnosti i typ oběti (zvlášť zranitelná oběť). Z hlediska vzorkovací strategie bylo využito vzorkování o maximální variaci (Patton 1990). Cílem tedy bylo získat co možná nejpestřejší vzorek participantů dle typu trestné činnosti, které byli vystaveni, s ohledem na povahu újmy. Výzkumu se zúčastnili participanti, kteří byli vystaveni například domácímu násilí, napadení, krádeži, sexuálnímu zneužívání, ublížení na zdraví, autonehodě apod. Mezi participanty bylo 14 zvlášť zranitelných obětí[11]. Participanti byli vyhledáváni ve čtyřech krajích ČR (viz výběr participantů v první fázi výzkumu). V průběhu shromažďování dat byl průběžně vyhodnocován

že praxi provozují). Současně se někteří z oslovených odmítli výzkumu zúčastnit, jiní se dle svých slov ve své praxi s oběťmi trestných činů nesetkávají a se ZOTČ nepracují, takže k tématu neměli co uvést. Návratnost svým způsobem i odrážela reálný, neaktuální stav registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů. Celkový počet 152 úplně vyplněných dotazníků byl pro analýzu zcela dostačující a poskytoval reálný obrázek stavu v době, kdy dotazování probíhalo (rejstřík poté prošel aktualizací). Výzkumný soubor se skládal ze 75 respondentů z řad poboček PMS, 56 respondentů z řad advokátů, 11 respondentů z řad akreditovaných subjektů a 10 respondentů z řad subjektů poskytujících sociální služby.

[10] Vyhledávání a oslovování participantů z řad obětí probíhalo kontinuálně. Při vyhledávání bylo mimo jiné využito podpory pracovníků PMS (především poradců pro oběti trestných činů), dále byly osloveny organizace zabývající se pomocí obětem trestných činů a podpůrné skupiny sdružující oběti. Využito bylo rovněž sociálních sítí a dalších kontaktů, které jsme získali během realizace tohoto výzkumu. Oběti byly vyhledávány také přímo v populaci – bez vazby na organizace či sítě. Pro účely snadnějšího oslovování a kontaktování potenciálních participantů byl vytvořen leták, který obsahoval klíčové informace o výzkumu a kontakt na výzkumníky. Po prvním kontaktu s participantem bylo domluveno osobní setkání a rozhovor. Tazatel vždy vyjížděl do místa, které si participant zvolil.

[11] Zákon o obětech trestných činů definuje kategorii zvlášť zranitelné oběti. V rámci novely zákona o obětech trestných činů byla definice zvlášť zranitelné oběti upravena, Pojem označuje dítě, osobu, která je vysokého věku nebo je postižena fyzickým, mentálním nebo psychickým hendikepem nebo smyslovým poškozením, pokud tyto skutečnosti mohou vzhledem k okolnostem případu a poměrům této osoby bránit jejímu plnému a účelnému uplatnění ve společnosti ve srovnání s jejími ostatními členy. Dále se jedná o oběť trestného činu obchodování s lidmi (§ 168 trestního zákoníku) nebo trestného činu teroristického útoku (§ 311 trestního zákoníku) a oběť trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti, trestného činu, který zahrnoval nátlak, násilí či pohrůžku násilím, trestného činu spáchaného pro příslušnost k některému národu, rase, etnické skupině, náboženství, třídě nebo jiné skupině osob nebo oběť trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny, jestliže v daném případě existuje zvýšené nebezpečí způsobení druhotné újmy, a to zejména s ohledem na její věk, pohlaví, rasu, národnost, sexuální orientaci, náboženské vyznání, zdravotní stav, rozumovou vyspělost, schopnost vyjadřovat se, životní situaci, v níž se nachází, nebo s ohledem na vztah k osobě podezřelé ze spáchání trestného činu nebo na závislost na této osobě (§ 2 odst. 4 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů).

vzorek participantů a ukázalo se, že v poslední fázi by bylo vhodné rozšířit okruh participantů i mimo uvedené kraje a vzorek obohatit i o participanty z jiných míst Česka. K tomuto rozhodnutí vedla skutečnost, že navzdory našim očekáváním první analýzy dat neodhalily regionální rozdíly, a nadto jsme se potýkali s odmítáním rozhovorů z jiných krajů, které se v průběhu výzkumu nabízely. V kvalitativních rozhovorech mnohdy výrazněji vystupovaly individuální příběhy jednotlivých obětí, do nichž se promítala povaha trestného činu a způsobená újma. Z důvodu obohacení vzorku jsme sběr dat rozšířili na celou ČR. Ačkoli jednotlivé osobní příběhy a výpovědi participantů byly mnohdy různorodé, ze získaných dat se nám podařilo témata vztahující se k ZOTČ a problematice sekundární viktimizace obětí saturovat. V tomto ohledu se počet rozhovorů ukázal být zcela dostatečným.

V rozhovorech bylo zjišťováno, zda lidé, kteří se stali obětí trestného činu, měli dostatečné informace, věděli, na koho se obrátit, jak probíhala komunikace s OČTŘ, jak se případně cítili u výslechu apod., zda participanti využili služeb některé z pomáhajících organizací nebo právních služeb a co pro ně bylo v jejich situaci obtížné. Zde je potřeba uvést, že zjištění získaná z těchto rozhovorů nelze generalizovat na celou populaci obětí trestných činů v ČR, a to z prostého důvodu – v kvalitativním výzkumu nelze provádět zobecnění na celou populaci, ale lze hovořit o reprezentativnosti názorů. Kvalitativní data nicméně umožňují představit zkoumanou problematiku v její komplexitě, prezentovat pestrost pohledů a perspektiv a přibližovat chápání vlastní situace zkoumaných subjektů sociální realitě.

Analýza kvalitativních dat probíhala formou deskriptivního kódování, jehož cílem bylo vymezit hlavní témata v rozhovorech a technikou tzv. subkódů, které zachycovaly ve výpovědích hodnoty, postoje, směr, dynamiku apod. Při navrhování analytického rámce jsme se inspirovali situační analýzou Adele Clarke (2005), která vychází z teze, že jedinec nežije izolovaně, ale že je jeho újma konstruovaná za působení okolí a jeho jednotlivých vrstev jako jsou rodina, přátelé, Policie ČR, poskytovatel sociálních služeb, nastavení pomoci v ČR apod.

Celkové schéma výzkumu je vyobrazeno v následujícím obrázku. Jsou v něm zachyceny jednotlivé výzkumné činnosti napříč třemi etapami.

Schéma 1 Metodologie výzkumu – analytická část

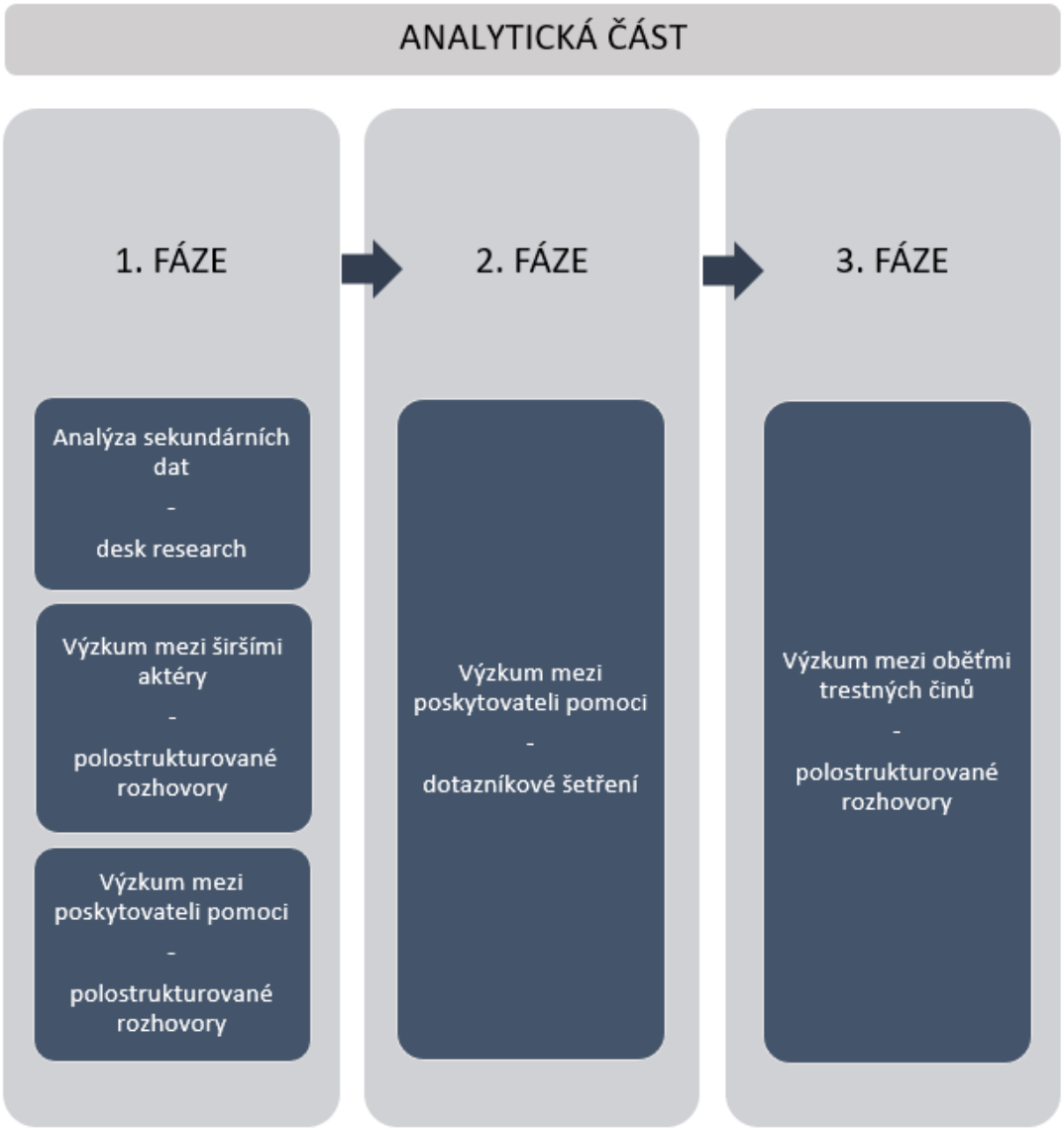

V rámci výzkumu byly dodržovány etické zásady výzkumu (viz např. Babbie 2015). Při jeho realizaci si výzkumníci počínali tak, aby osloveným participantům nezpůsobili žádnou újmu. Jednalo se o velmi citlivé otázky, které byly řešeny i v průběhu výzkumu. Především bylo dodrženo základní etické pravidlo dobrovolné účasti. Všichni participanti se výzkumu účastnili na základě svého rozhodnutí a vždy svou účast po důkladném informování odsouhlasili. Obeznámeni byli rovněž s tím, že rozhovor mohou kdykoli v jeho průběhu ukončit a že svou účast na výzkumu mohou i po skončení rozhovoru úplně odmítnout. Participantům bylo také garantováno zachování důvěrnosti a anonymity. Pokud je v textu použita citace z rozhovoru, je participant označen buď jako „poskytovatel pomoci“ nebo jako „širší aktér“ nebo „oběť“ (s vědomím toho, že již označení za „oběť“ je samo o sobě stigmatizující).

Rovněž je potřeba poukázat na limity a překážky, jimž výzkum čelil. Především vyhledávání a motivování participantů z řad obětí bylo velmi obtížné. Pro oběti je stresující a nepříjemné hovořit nejen o samotném trestném činu, ale především o událostech, které probíhaly v rámci vyšetřování, trestního řízení apod. Stávalo se, že participanti odmítali o své zkušenosti mluvit, protože samotná zkušenost s OČTŘ a dalšími aktéry pro ně byla do značné míry traumatická. Takováto negativní zkušenost stála za mnohými odmítnutími rozhovorů. I přes značnou snahu výzkumníků nevystupovat jako další z těch, kdo kladou „nepříjemné“ otázky, byli výzkumníci některými participanty považováni za další „vyšetřovatele“ v řadě, kteří je budou nutit své zkušenosti opětovně prožívat. V průběhu oslovování a získávání participantů z řad obětí se výzkum potýkal s rizikem sekundární viktimizace, kterého se snažil vyvarovat. Participantům byl vysvětlen důvod výzkumu a bylo zdůrazněno, že jejich účast je dobrovolná a anonymní. Výzkumníci rovněž upozorňovali na to, že participanti nebudou muset v průběhu rozhovoru opětovně líčit, co se jim přihodilo a vracet se tak k okolnostem samotného trestného činu. Výzkumníci participantům navrhovali, že se rozhovor uskuteční na místě, které si participanti sami vyberou, a v takový čas, který jim bude nejlépe vyhovovat. Výzkumník měl na setkání s participantem vyhrazen dostatek času a dynamika rozhovoru pak byla určována rozpoložením daného participanta. Výzkumník participanta na začátku rozhovoru vždy informoval, že záleží jen na něm, o čem rozhovor bude. Bylo vždy na participantovi, aby sám rozhodl, o čem chce s výzkumníky hovořit a o jakých tématech se bude v rozhovoru mluvit. Výzkumník měl před začátkem rozhovoru připravené schéma otázek, ale směr, jakým se rozhovor ubíral, byl ponechán na participantovi. Pokud se objevilo téma, o kterém participant nechtěl s výzkumníkem hovořit, bylo to vždy výzkumníkem respektováno.

Dalším limitem byly zaznamenané tenze mezi jednotlivými aktéry systému. Jednalo se často o kompetenční spory, střety různých přístupů a ideologií a nezřídka i o osobní rozpory. Je třeba uvést, že celková ekologie tématu není příznivá a vyznačuje se tím, že málo reflektuje hodnocení a situace samotných obětí, kterým je přičítána role pasivních klientů, kteří mají jednoduše přijímat to, co jim daný aktér nabízí. Participanti se neváhali pouštět do kritik dalších aktérů, hájili si své pozice a vědomí potřeby spolupráce bylo deklarováno spíše formálně, bez nějakých známek realizace procesů síťování či vykazování politiky evidence založené na datech a faktech. Aktéři působící v rámci systému často zaujímali defenzivní postoje, což ovlivňovalo jejich výpovědi, které se soustřeďovaly na obhajobu vlastní činnosti a působení a na vymezování se vůči ostatním prvkům systému pomoci. Vzájemná averze a negování má negativní dopad a vliv i na samotné oběti. Projevuje se například v málo funkčním přeposílání

obětí mezi jednotlivými aktéry (organizacemi) nebo v nedostatečném informování obětí o možnostech a nástrojích pomoci.

S ohledem na smíšený charakter výzkumu je výzkumná zpráva strukturována podle jednotlivých témat, ve kterých výpovědi jednotlivých aktérů vstupují do interakce, navzájem se doplňují a ilustrují je kvantitativní data. Ve zprávě tedy není oddělena kvantitativní a kvalitativní část výzkumu. Výsledky jsou strukturovány podle tematických celků. Takovýto postup byl zvolen s cílem zachytit plasticitu výstupů, více výsledky provázat a poskytnout komplexnější náhled na zkoumané téma. Tyto tematické celky, které jsou řazeny jako kapitoly analytické části, pro větší přehlednost kopírují logiku uspořádání práv uvedených v ZOTČ.

Na analytickou část navazuje část návrhová. V návaznosti na zjištění z analytické části byla vypracována SWOT analýza, vymezeny prioritní oblasti a zformulovány návrhy opatření a aktivit. Níže je uvedeno schéma tvorby analytické části, které zobrazuje přechod od priorit k aktivitám.

Schéma 2 Metodologie výzkumu – analytická část

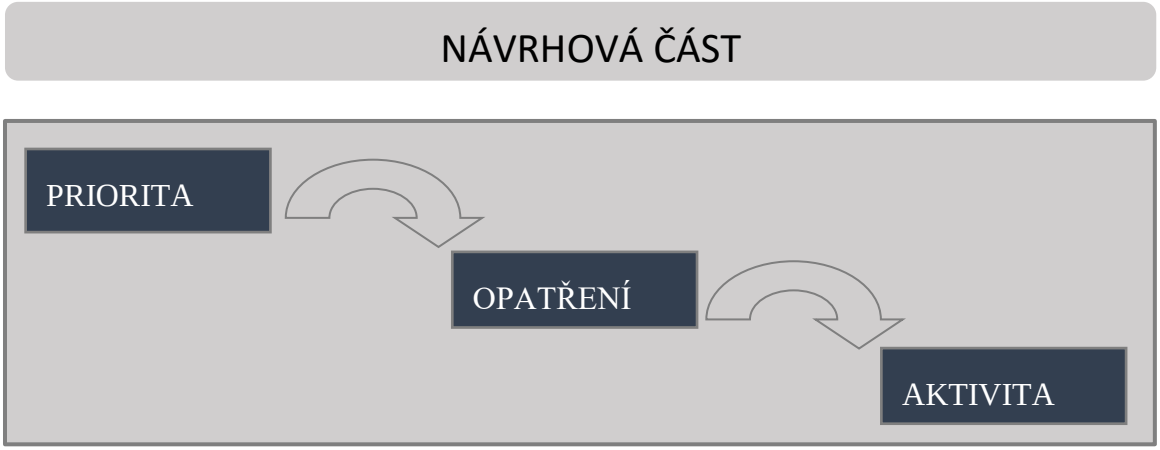

III ANALYTICKÁ ČÁST

Analytická část shrnuje výsledky jak z kvantitativního, tak z kvalitativního výzkumu. Prezentuje odpovědi na výzkumné otázky, které pomáhají zhodnotit aplikaci ZOTČ v praxi s ohledem na podporu obětí trestných činů.

Oblast pomoci obětem trestných činů je sledována z několika výzkumných rovin – z roviny aktérů systému pomoci, z roviny poskytovatelů pomoci obětem trestných činů a z roviny samotných obětí. První vhled a uvedení do problematiky ZOTČ a postavení obětí přináší kapitola věnovaná sekundární analýze dat. Další kapitoly analytické části se zabývají zjištěními získanými z rozhovorů a dotazníkového šetření.

III.1 Zákon o obětech trestných činů – vývoj, kontext, praxe

Tato kapitola se věnuje představení předpisů vztahujících se k obětem trestných činů a vzniku ZOTČ, jeho novelizaci a zasazení do evropského kontextu. Opírá se o dokumenty legislativní i nelegislativní povahy a odbornou literaturu, která pojednává o vzniku a aplikaci ZOTČ v praxi.

Ochrana práv obětí se stala velkým tématem kontinentálních právních úprav, přičemž až do poloviny 20. století nebyla obětem trestných činů, kterým byla způsobena újma na životě, zdraví či majetku, věnována větší pozornost. Hrály pouze roli nositelů důkazů v pozici svědků. Ochrana práv a svobod se vztahovala jen k osobě, proti které se trestní stíhání vedlo (Jelínek et al. 2014). Poškozený, respektive oběť bývala vnímána spíše jako zdroj důkazů. Zájem poškozeného byl podřízen zájmu státu, kterým bylo vyšetřit a odhalit trestnou činnost a potrestat viníky. Míra ochrany obětí nebyla vysoká a orgány činné v trestním řízení přistupovaly k obětem bez větší empatie (Vicherek 2013).

Až od poloviny 20. století se legislativa soustřeďuje na oběti trestných činů v mezinárodním měřítku, a to zejména v souvislosti s principy tzv. restorativní justice. V posledních letech se na práva obětí zaměřuje i Evropská unie. Mezi nejvýznamnější předpisy EU patří rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV ze dne 15. března 2001 o postavení oběti v trestním řízení, směrnice Rady 2004/80/ES, ze dne 29. dubna 2004 o odškodňování obětí trestných činů, směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/36/EU ze dne 5. dubna 2011 o prevenci obchodování s lidmi, boji proti němu a o ochraně obětí, kterou se nahrazuje rámcové rozhodnutí

Rady 2002/629/SVV, potom také směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu (Jelínek et al. 2014). V českém kontextu rostoucí zájem o oběti trestných činů spojují mimo jiné Kozák a Jílovec (2015) s viktimologií rozvíjející se od 50. let 20. století, tedy s vědním oborem zabývajícím se oběťmi trestných činů. Problematiku spojenou s postavením obětí trestných činů označují jako novou a dynamicky se rozvíjející oblast českého trestního práva. Obecně by se dalo říci, že důvodem, proč by se mělo dostat obětem ze strany státu patřičné pomoci, je skutečnost, že je to právě stát, který selhal v jedné ze svých základních funkcí, tedy v zabezpečení, aby osoby pod jeho jurisdikcí byly chráněny před protiprávním zásahem do jim zaručených práv a svobod (Gřivna 2011).

V České republice sjednotil do té doby roztříštěnou právní úpravu týkající se zacházení s oběťmi trestných činů v trestním řízení i mimo něj[12], včetně poskytování pomoci a podpory obětem, zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů), který nabyl platnosti 25. února 2013. Zákon má dělenou účinnost. Právní normy vztahující se k subjektům poskytujícím pomoc obětem trestných činů nabyly účinnosti 1. dubna 2013. Ustanovení upravující práva obětí trestných činů, včetně práva na peněžitou pomoc, společně se zbývajícími ustanoveními zákona nabyla účinnosti 1. srpna 2013 (Jelínek et al. 2014). Tento zákon zpracovával předpisy Evropské unie, konkrétně rámcové rozhodnutí Rady Evropské unie ze dne 15. března 2001 o postavení oběti v trestním řízení a směrnici Rady o odškodňování obětí trestných činů ze dne 29. dubna 2004 o odškodňování obětí trestných činů. Zákon byl následně novelizován a nabyl účinnosti 1. dubna 2017. Novelizovaný zákon zpracovává směrnici Rady o odškodňování obětí trestných činů ze dne 29. dubna 2004, nicméně rámcové rozhodnutí Rady Evropské unie ze dne 15. března 2001 o postavení oběti v trestním řízení nahrazuje směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu.

[12] Vůbec první definici oběti zanesl do právního řádu zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně některých zákonů, který nabyl účinnosti 1. ledna 1998. Pro vykreslení úplného obrazu postavení obětí před přijetím zákona o obětech je vhodné zmínit také další právní předpisy. V první řadě je to trestní právní řád, který upravoval procesní práva obětí v trestním řízení. Tato úprava se bohužel týkala pouze takových obětí, které spadaly pod definiční vymezení poškozeného. Podstatnou roli plnil také zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, který zaručoval, nejen obětem, možnost využít sociálních služeb uvedených v tomto zákoně, byť tyto služby nebyly určeny výslovně obětem trestné činnosti, ale každému v nepříznivé situaci. Některá další práva obětí coby předmětu zvláštní péče ze strany státu upravoval zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky a zákon č. 137/2001 Sb., o zvláštní ochraně svědka, neboť oběť v trestním řízení často vystupuje jako svědek, kterému je třeba zajistit ochranu.

Jedním z hlavních motivů pro vytvoření zákona o obětech trestných činů bylo odstranění nedostatků implementace rámcového rozhodnutí Rady 2001/220/SVV ze dne 15. března 2001 o postavení oběti v trestním řízení, nicméně v průběhu projednávání zákona byla přijata směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu. Tato směrnice nahrazuje rámcové rozhodnutí, ovšem zákon o obětech trestných činů ve svém původním znění na tuto směrnici opět nereagoval (Jelínek et al. 2014). Za tyto nesoulady s evropským právem byla Česká republika opakovaně kritizována, a to v hodnotících zprávách Komise Evropských společenství z let 2004 a 2009 (Kozák, Jílovec 2015). V novele zákona o obětech trestných činů je již tato směrnice zpracována. Navržené změny nicméně nejsou pouze snahou zdokonalit implementaci směrnice tak, aby zákon o obětech trestných činů odpovídal smyslu a účelu směrnice. Úpravy totiž zároveň vychází ze zkušeností jednotlivých subjektů (Probační a mediační služba, subjekty poskytující pomoc obětem trestných činů, příslušné útvary Ministerstva spravedlnosti) aplikujících zákon v praxi (Sněmovní tisk 658/0, část č. 1/6. Novela z. o obětech trestných činů – EU 2015, Kozák, Jílovec 2016). Ve snaze najít nejvhodnější řešení byla připravovaná novela před předložením do meziresortního připomínkového řízení s danými subjekty konzultována. Změny lze rozřadit do tří okruhů, a to zamezení negativním dopadům v souvislosti s vyřizováním žádosti o poskytnutí peněžité pomoci, úprava Registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů tak, aby byl Registr uživatelsky přívětivější, tedy aby oběti byly schopné si rychle a efektivně vyhledat pomoc, a to i v případě, že jsou ve stresu v důsledku spáchaného trestného činu, a náprava dílčích nedostatků legislativně-technického charakteru (Sněmovní tisk 658/0, část č. 1/6. Novela z. o obětech trestných činů – EU 2015). Kozák a Jílovec (2016) považují návrh novely za přínosný a řešící sporné oblasti, a to i přesto, že se sami věnují její kritice.

Zákon o obětech trestných činů se stal milníkem v legislativním přístupu k obětem trestných činů (Jelínek, Pelc 2015), před zákonem o obětech trestných činů byla právní úprava ochrany obětí roztříštěna do několika zákonů. Některá neprocesní práva jsou popsána v zákoně č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), právo oběti na peněžitou pomoc ze strany státu bylo upraveno zákonem č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti. Poskytování sociálních služeb a služeb sociální prevence pak bylo vymezeno v zákoně č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. Dále jsou práva rozptýlena v dalších zákonech, a to v zákoně č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky (institut vykázání), v zákoně č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád (institut předběžných opatření), v zákoně č. 137/2001 Sb., o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením a o změně zákona č. 99/1963

Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů. Ucelená úprava práv obětí tedy neexistovala a orientace v takové právní úpravě byla obtížná jak pro oběti, tak pro subjekty poskytující obětem pomoc. Právní normy ani neupravovaly například to, jak by se OČTŘ – soud, státní zástupce, policejní orgán (§ 12 odst. 1 zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním – trestní řád) – měly k obětem chovat. Nedostatečně byla řešena otázka poskytování informací obětem a české právo neobsahovalo instituty známé ze zahraničí, jako je právo na důvěrníka nebo prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její život – tzv. „victim impact statement“ (Jelínek et al. 2014). Zpočátku se uvažovalo, zda má mít zákon samostatnou podobu, nebo se mají novelizovat existující zákony. Nakonec byla po vzoru některých zahraničních právních úprav (Švýcarsko, Rumunsko, Kanada) zvolena podoba samostatného zákona. Za samostatnou právní úpravu se ve svých textech ještě před vznikem zákona o obětech trestných činů přimlouval například Gřivna (2011), neboť samostatnost zákona zdůrazňuje přístup státu k problematice obětí trestných činů. Samostatná podoba je srozumitelnější jak pro oběť, tak pro OČTŘ a poskytovatele pomoci a zároveň se tím zdůrazňuje snaha o změnu v přístupu OČTŘ k obětem trestných činů (Gřivna 2015).

Návrh zákona vznikal složitě, neboť se při jeho tvorbě střetávaly různé zájmy. Orgány činné v trestním řízení upozorňovaly na to, že práva obětí nemohou zpomalovat trestní řízení, na druhé straně nevládní organizace usilovaly o co největší okruh práv obětí. Zákon je tak určitým kompromisem těchto stran, přičemž konečný text byl navíc zasažen pozměňovacími návrhy Poslanecké sněmovny (Gřivna 2015). Jelínek (Jelínek et al. 2014) doplňuje, že se při tvorbě zákona vycházelo z aktuálních viktimologických poznatků o psychologickém dopadu kriminálního činu na oběť. Tento dopad je značný a často zraňuje oběť více než materiální újma. Následné vyrovnávání se s negativní zkušeností je složitý a individuální proces.

Účel zákona není legislativě jasně uveden, což Jelínek a Pelc (2015) považují za nedostatek. U zákona, který upravuje společenské vztahy novým způsobem, tak jak je tomu u zákona o obětech trestných činů, by měl být podle Jelínka a Pelce (2015) účel výslovně napsán. Uvedení účelu zákona vede k tomu, že osoby aplikující zákon v praxi si ho správě vykládají a jasné stanovení účelu zároveň slouží jako vodítko pro řešení sporných případů. Vicherek (2013) objasňuje cíl zákona o obětech trestných činů následovně. Cílem je zlepšení postavení oběti a zajištění citlivého zacházení s obětí ze strany orgánů činných v trestním řízení, jímž je míněno především nezpůsobování další újmy a respektování důstojnosti oběti. Účelem je zlepšit postavení oběti tím, že oběti bude poskytnuta právní pomoc, zvýší se její informovanost a oběť bude oprávněna vyjádřit svůj názor (Vicherek 2013). Sekundárním účelem je také

zlepšení postavení při uplatňování soukromoprávních nároků – nároku na náhradu škody a nemajetkové újmy (Jelínek, Pelc 2015).

Předpokládalo se, že zákon o obětech trestných činů nejenže zlepší postavení obětí trestných činů, ale také sníží latentní kriminalitu. Latentní kriminalita je kriminalita, o níž se orgány činné v trestním řízení nedozví, protože nebyla oznámena (Zoubková 2011). Lze ji chápat jako rozdíl mezi skutečnou kriminalitou a kriminalitou registrovanou. Míra latentní kriminality je v zásadě u všech druhů kriminality větší než míra registrované kriminality. Co se týče srovnání mezi jednotlivými druhy kriminalit, vyšší míra latence je odhadována u trestných činů souvisejících s domácím násilím a sexuálně motivovanými trestnými činy mezi rodinnými příslušníky, v případech zneužívání dětí, drogové kriminality, organizovaného zločinu atd. (Kuchta, Válková 2005). Předpokládá se tedy, že zajištění určitého standardu zacházení a péče o oběti může mít vliv na ochotu obětí oznamovat trestné činy (Gřivna 2011). Svědectví oběti trestného činu bývá totiž stěžejní pro zjištění a odsouzení pachatele. Například u sexuálních trestných činů nedochází k oznamování právě z důvodu obav oběti stran toho, jak s ní budou orgány činné v trestním řízení zacházet. Zvýšení zájmu o oběti a poskytování pomoci a podpory může vést rovněž k větší společenské soudržnosti a omezení výskytu sociálně patologických jevů ve společnosti. Smyslem právních norem na ochranu obětí je, aby se oběť co nejlépe vypořádala s újmou způsobenou trestným činem, tedy s primární viktimizací. Jejich dalším cílem je, aby bylo zabráněno vzniku druhotné újmy, tedy sekundární viktimizaci, a to především ze strany orgánů činných v trestním řízení, a konečně aby byla přijata opatření, která zabrání opakované viktimizaci ze strany pachatele (Jelínek et al. 2014).

Posilování práv obětí s sebou přináší také určitá rizika. Zatímco základním účelem zákona o obětech trestných činů je zlepšení postavení obětí, tak obecně účelem trestního řízení je zjištění pachatele a jeho potrestání. Ve snaze o naplnění účelu zákona může dojít k narušení účelu trestního řízení. Přestože účelem zákona o obětech trestných činů není ztěžovat průběh trestního řízení, ale naopak přispět k naplnění jeho účelu, může se v důsledku snahy o zlepšení postavení oběti stát, že použití některých institutů vyvolá administrativní zátěž a povede ke zpomalení trestního řízení (Jelínek et al. 2014) nebo může vést až k ohrožení procesu zjištění a potrestání pachatele (Jelínek, Pelc 2015).

Přestože zákon provází jisté aplikační problémy, kterým bude věnována pozornost níže a na které se snažila reagovat i novela, samostatný zákon o obětech trestných činů je celkově považován za přínosný. Jako přínosný hodnotí zákon především Probační a mediační služba a akreditované spolky poskytující pomoc obětem, neboť zákon výrazným způsobem rozšířil

a posílil práva obětí, zvýšil finanční pomoc a zavedl do praxe nové instituty (Válová 2014). Gřivna (2015) vyzdvihuje pozitivně zvláště institut důvěrníka a zmocněnce, rozšíření práva na peněžitou pomoc, možnost učinit prohlášení o dopadu trestného činu na život oběti a institut předběžných opatření. Kozák a Jílovec (2015) kladně hodnotí především to, jak je ošetřeno kladení otázek směřujících do intimní oblasti, to, že je povinnost vést takový výslech šetrně a nesmí dojít k jeho opakování. Jako další pozitivum pak vyzdvihují zvláště možnost výslechu osobou stejného nebo opačného pohlaví podle přání zvlášť zranitelné oběti. Za největší nedostatek pak Kozák a Jílovec (2015) považují skutečnost, že hlavního záměru zákona, tedy zlepšení postavení obětí v průběhu trestního řízení nebylo zatím dosaženo. Na jedné straně hodnotí zákon jako skvěle napsaný, ale na straně druhé se domnívají, že práva, která pro oběti zákon zavádí, nejsou naplňována automaticky. U orgánů činných v trestním řízení kritizují neochotu učit se a aplikovat nové instituty v praxi, což vyplývá z faktu, že právo je systém obecně velmi konzervativní. Navrhují proto, aby tématu postavení obětí bylo v rámci vzdělávání OČTŘ věnováno více prostoru a aby probíhalo proškolování těch, kteří se dostávají do kontaktu s oběťmi. Také In IUSTITIA (Kalibová et al. 2016) dokládá, na základě případů, jež studovala, že zákon není důsledně a bezproblémově aplikován. V této souvislosti klade velký důraz na nutnost realizace kurzů pro orgány činné v trestním řízení, které budou prohlubovat jejich znalosti o viktimologii, psychologii obětí a dopadu trestných činů na život obětí. Při vzdělávání lze využít zkušeností poskytovatelů služeb, akademické sféry a dalších expertů a expertek.

III.1.1 Mezinárodní kontext

V následující části jsou představeny významné mezinárodní dokumenty, které se týkají ochrany a podpory obětí trestných činů, a instituty ze zahraničí, jež poskytují obětem pomoc a oporu. Důraz je kladen na představení směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu. V České republice na tyto předpisy reaguje a zpracovává je ZOTČ.

Z hlediska právních systémů je kontinentální typ práva, k němuž náleží i právní řád České republiky, pro oběť přívětivější, tedy ve smyslu větší možnosti aktivní participace na soudním řízení. Charakteristikou nordického právního systému pro oběti vážných sexuálních či násilných trestných činů je státem placený obhájce. Takovým způsobem ukotvenou pomoc nenalezneme v žádném jiném právním systému. Některé země nabízejí ve srovnání s ostatními mnohem širší služby poškozeným, podmínky pro poskytnutí pomoci obětem trestných činů si však každý stát určuje sám. Přestože role státu by měla mít spíše podpůrný charakter, například

náhrada způsobené újmy ze strany pachatele často není možná a stát se proto v takové situaci ujímá role „kompenzátora“ (Hoegen, Brienen 2000). Z významných dokumentů řešících otázku odškodnění obětí lze jmenovat Evropskou úmluvu o odškodňování násilných trestných činů, která vstoupila v platnost 1. února 1988. Jménem České republiky byla Úmluva podepsána ve Štrasburku 15. října 1999 a pro Českou republiku vstoupila v platnost 1. ledna 2001 (Sdělení Ministerstva zahraničních věcí 2000). Evropská úmluva stanovuje závazný minimální standard pro odškodňování obětí násilných trestných činů ze státních prostředků a zároveň určuje limity spolupráce v této oblasti. V roce 2004 byla přijata směrnice Rady 2004/80/EC o odškodňování obětí trestných činů, která všechny členské státy zavazuje k implementaci mechanismů pro odškodňování obětí trestných činů (Liga lidských práv 2007).

Dalším z významných dokumentů zabývajících se problematikou ochrany a podpory obětí trestné činnosti je Deklarace základních principů spravedlnosti pro oběti trestných činů a zneužití moci, která byla prvním významným mezinárodním dokumentem tohoto zaměření. Přijalo ji Valné shromáždění OSN 29. listopadu 1985. Deklarace se dělí do čtyř základních částí – přístup ke spravedlnosti a spravedlivému zacházení, restituce, kompenzace škod a zajištění služeb pro oběti. Přestože Deklarace není právně závazná, stanovuje minimální standard pro zacházení s oběťmi trestných činů a je považována za Magnu Chartu obětí trestných činů. Slouží tak jako určitý standard pro tvorbu legislativy týkající se problematiky postavení obětí trestných činů. Opatření obsažená v Deklaraci by měla přispívat ke zlepšení přístupu obětí k trestní spravedlnosti, spravedlivému zacházení v rámci řízení, spravedlivému a přiměřenému odškodnění, kompenzaci škody a ke službám poskytujícím pomoc a podporu obětem trestné činnosti. Deklarace dále doporučuje přijmout opatření k prevenci viktimizace související se zneužitím moci. Členským státům OSN je Deklarací doporučeno, aby vytvořily podmínky nezbytné k tomu, aby obětem byly v průběhu trestního řízení poskytovány potřebné informace a pomoc, aby bylo přihlíženo k názorům a potřebám obětí, aby byla respektována lidská důstojnost a právo na soukromí, aby se obětem včas dostalo spravedlivého odškodnění od pachatele či z jiných zdrojů a aby byla obětem poskytována materiální, zdravotnická, psychologická a sociální pomoc ze strany státních i nestátních organizací (Púry, Zezulová, Růžička 2007)

V roce 1999 vznikla Příručka OSN na pomoc obětem trestné činnosti, která se stala průvodcem pro vytváření programů poskytujících sociální, psychologickou, emocionální, finanční a další pomoc obětem v rámci trestního řízení. Příručka věnuje pozornost problematice sekundární viktimizace a apeluje na ty, kdo obětem poskytují pomoc, aby si uvědomili, jaký dopad

viktimizace na oběti má, a tak pochopili nutnost poskytování pomoci (Púry, Zezulová, Růžička 2007). Obecně lze říci, že míra viktimizace je odlišná v závislosti na věku nebo jiném hendikepu na straně obětí. V mezinárodních dokumentech, které upravují postavení oběti v trestním řízení, je proto stanovena nutnost zvláštního zacházení s ohroženými oběťmi. Oběti s charakteristikami, které by mohli pachatelé zneužít, by měly být státem chráněny před sekundární viktimizací v co nejvyšší míře. V této souvislosti bylo přijato doporučení (2006) 8 Výboru ministrů na pomoc obětem trestných činů (Liga lidských práv 2007).

Z dalších dokumentů řešících problematiku ochrany a podpory obětí trestné činnosti lze jmenovat doporučení Rady Evropy č. R (85) 11 o postavení obětí v rámci trestního práva a trestního procesu, doporučení Rady Evropy č. R (87) 21 o pomoci obětem trestných činů a prevenci viktimizace a Rámcové rozhodnutí Rady Evropské unie o postavení oběti v trestním řízení (Púry, Zezulová, Růžička 2007).

Alespoň rámcově se zde zmíníme o fungování systému pomoci obětem trestných činů ve vybraných evropských zemích, a to v Nizozemí, Dánsku, Rakousku a Belgii. V Nizozemí je zřízena pozice tzv. případového manažera. Tuto osobu získá každá oběť nebo pozůstalý po zavražděném. Případový manažer je placený státem a jeho úlohou je instruovat oběť v průběhu trestního řízení. V Anglii naopak oběť sedí celou dobu za paravánem a porota před jejím příchodem do místnosti odchází (Velikovská 2016).

Prvním státem, který uzákonil právo na advokáta pro oběti vážných násilných trestných činů, bylo Dánsko, a to již v roce 1980. Později bylo toto právo rozšířeno i na oběti sexuálních zločinů. Dnes již mají všechny oběti trestných činů namířených proti jejich osobě právo na státem hrazenou pomoc. V případě incestu, znásilnění nebo vážných sexuálních zločinů je soud na požádání oběti povinen jmenovat právního zástupce. Pokud o právního zástupce nepožádá samotná oběť, může být přidělen na žádost policie (Hoegen, Brienen 2000).

V sousedním Rakousku funguje podobný systém. Stát poskytuje zdarma právní pomoc psychicky zasaženým osobám. Další podpora obětí je spíše doménou neziskových organizací. Jedním z hlavních poskytovatelů pomoci je organizace Weisser Ring, která spolupracuje s Federální sociální agenturou a podílí se mimo jiné na finanční kompenzaci obětí trestných činů. Nezisková organizace Weisser Ring byla založena v roce 1979 a dnes čítá něco kolem 600 zaměstnanců. Kromě toho, že pomáhá obětem trestné činnosti, se navíc podílí i na organizaci preventivních aktivit. Její pomoc obětem spočívá v informování o jejich právech a v poskytování právního poradenství (Hoegen, Brienen 2000).

Posledním příkladem je Belgie, kde lze počátky pomoci obětem trestných činů vystopovat do poloviny 80. let 20. století. V té době byl však velký rozdíl mezi poskytováním pomoci ve vlámské a valonské části Belgie a tyto rozdíly přetrvávají doposud. Ve Vlámsku leží většina pomoci na bedrech Center pro pomoc obětem trestných činů, které v současné době spadají pod vlámské ministerstvo sociálních věcí a jsou zařazeny do oficiální sítě sociální pomoci. Naproti tomu valonská část Belgie se od začátku zaměřovala spíše na pomoc pachatelům než obětem. Obětem je poskytována pomoc zejména psychologická. Terapeutická pomoc je ryze dobrovolná a oběti na ni dostávají doporučení po oznámení způsobené újmy v nemocnicích, na policii apod. Belgie nedisponuje samostatnou právní úpravou, která by se zabývala oběťmi trestných činů (Hoegen, Brienen 2000).

Z těchto ilustrativních případů lze vyvodit, že přestože různé systémy pomoci obětem trestných činů vykazují společné znaky, je mezi jednotlivými státy i řada odlišností. Tím hlavním rozdílem je existence či neexistence samostatného zákona upravujícího problematiku obětí trestných činů.

Pro přístup k obětem v českém prostředí, respektive pro ZOTČ, jsou zásadní tyto dokumenty: směrnice Rady o odškodňování obětí trestných činů ze dne 29. dubna 2004 a směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu. Tyto předpisy ZOTČ zpracovává.

Směrnice Rady o odškodňování obětí trestných činů ze dne 29. dubna 2004 upravuje problematiku přístupu obětí trestných činů k odškodnění v přeshraničních případech. Pokud se osoba trvale žijící nebo obvykle se zdržující na území určitého členského státu EU stane obětí úmyslného násilného trestného činu v jiném členském státě EU, tak stát, na jehož území se čin stal, je povinen poskytnout oběti odškodnění. Směrnicí je tak stanoven systém mezinárodní spolupráce, jehož účelem je usnadnit obětem v přeshraničních případech přístup k odškodnění. Tento systém by měl fungovat na základě národních systémů pro odškodňování obětí úmyslných násilných trestných činů používaných v jednotlivých členských státech EU. Členské státy byly povinny tuto směrnici promítnout do svých národních právních předpisů nejpozději do 1. ledna 2006 (Púry, Zezulová, Růžička 2007).

Účelem směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012 je zajistit, aby obětem trestných činů byly poskytnuty informace, podpora a ochrana a aby se oběti mohly účastnit trestního řízení. Členské státy jsou povinny zajistit, aby oběti byly jako takové uznány a aby s nimi bylo zacházeno s respektem, individuálně, citlivě, profesionálně a bez diskriminace. Níže věnujeme bližší pozornost jednotlivým právům zachyceným ve směrnici,

neboť novela zákona o obětech trestných činů v České republice byla vedena především snahou o implementaci právě této směrnice.

Směrnice na začátku definuje, kdo je obětí trestného činu. Je jí buď fyzická osoba, která utrpěla fyzickou, duševní nebo citovou újmu či hmotnou ztrátu, které byly přímo způsobeny trestným činem, nebo rodinný příslušník osoby, jejíž smrt byla přímo způsobena trestným činem, a který v důsledku smrti této osoby utrpěl újmu. Oběti mají právo na srozumitelnou komunikaci (čl. 3) a na informace od prvního kontaktu s příslušným orgánem (čl. 4). Členské státy musí zajistit, aby informace byly obětem poskytnuty v jasné a srozumitelné formě, přičemž mají zohledňovat osobní charakteristiky obětí, včetně jakéhokoli zdravotního postižení, neboť tyto mohou mít vliv na schopnost vzájemně srozumitelné komunikace (čl. 3). Směrnice rozebírá práva obětí při podávání trestního oznámení. Řadí se sem například povinnost státu vydat oběti písemné potvrzení o formálním trestním oznámení s uvedením okolností daného činu. Obětem je zároveň umožněno podávat oznámení v jazyce, kterému rozumí (čl. 5). Dále pak existuje právo oběti na informace o případu. Oběť musí být na svou žádost informována o době a místě konání soudního jednání, o povaze obvinění vznesených proti pachateli, o konečném rozsudku a dalších záležitostech. Navíc musí být zajištěno, aby oběť byla informována o případném pachatelově útěku či propuštění z výkonu trestu nebo vazby a o všech opatřeních přijatých na její ochranu (čl. 6). Oběti je dále přisouzeno právo na tlumočení a překlad, přičemž tyto služby jsou oběti poskytnuty na její žádost bezplatně (čl.7).

Směrnice vymezuje právo na přístup ke službám podpory pro oběti, což znamená, že členské státy musí zajistit, aby oběti měly bezplatný přístup k důvěrným službám podpory, a to před trestním řízením, v jeho průběhu, i přiměřenou dobu po jeho skončení. Státy mají přijmout opatření k vytvoření bezplatné a důvěrné služby odborné podpory jako doplněk k obecným službám podpory. Oběti pak mají mít k takovým službám přístup na základě svých zvláštních potřeb a závažnosti újmy utrpěné v důsledku trestného činu. Jak služby podpory pro oběti, tak služby odborné podpory mohou být zřízeny jako veřejné či nevládní organizace a mohou být organizovány na profesionálním nebo dobrovolném základě (čl. 8). Poskytovatelé služeb podpory pro oběti mají povinnost poskytovat emoční a psychologickou podporu, poradenství týkající se finančních a praktických záležitostí vyplývajících z trestného činu, poradenství ohledně předcházení rizikům sekundární viktimizace, zastrašování a odvety, dále informace o službách odborné podpory a případně kontakt na jejich poskytovatele. Poskytovatelé služeb odborné podpory jsou povinni poskytnout přístřeší nebo jakékoli vhodné provizorní ubytování

pro oběti, které potřebují bezpečné místo v důsledku rizika sekundární viktimizace, zastrašování a odvety (čl. 9).

Směrnice rovněž specifikuje práva při účasti v samotném trestním řízení, a to konkrétně právo na slyšení, podle nějž mají členské státy zajistit, aby oběti mohly být vyslechnuty a mohly předkládat důkazy, jakož i definovat konkrétní pravidla, podle nichž toto proběhne, a stanovit vnitrostátní právní předpisy (čl. 10). Dále jsou stanovena práva v případě rozhodnutí o zastavení trestního stíhání, například právo na přezkum rozhodnutí o zastavení trestního řízení a další (čl. 11). Směrnicí vymezené právo související se službami restorativní justice například ukládá státu povinnost přijmout opatření na ochranu obětí před sekundární viktimizací, zastrašováním a odvetou při poskytování služeb restorativní justice, přičemž tato opatření mají zajistit, aby oběti měly přístup k bezpečným a kvalifikovaným službám restorativní justice (čl. 12). Oběť má také právo na právní pomoc (čl. 13), právo na náhradu výdajů (čl. 13), právo na vrácení majetku (čl. 15) a právo na rozhodnutí o odškodnění od pachatele v průběhu trestního řízení (čl. 16).

Směrnice upravuje práva obětí s bydlištěm v jiném členském státě (čl. 17). Členské státy musí zajistit, aby příslušné orgány přijaly opatření pro zmírnění obtíží, které mohou zažívat oběti, jež mají bydliště v jiném členském státě, než kde byl trestný čin spáchán. Směrnice se dále věnuje právu na ochranu obětí a uznání obětí s potřebou zvláštní ochrany, podle nějž musí mít oběť k dispozici opatření na ochranu své osoby i svých rodinných příslušníků před sekundární viktimizací, zastrašováním a odvetou, opatření proti riziku citové nebo psychické újmy a opatření na ochranu své důstojnosti při výslechu (čl. 18). Členské státy musí obětem rovněž zaručit právo na zamezení kontaktu mezi obětí a pachatelem v prostorách, kde probíhá trestní řízení (čl. 19). Právem oběti na ochranu při vyšetřování trestného činu je konkrétně míněno to, že výslechy se mají uskutečnit bez zbytečného prodlení po podání trestního oznámení, počet výslechů má být omezen na minimum a oběť má mít možnost být doprovázena státním zástupcem, případně jinou osobou, kterou si oběť zvolí (čl. 20). Oběť má rovněž právo na ochranu soukromí (čl. 21).

Směrnice klade důraz na individuální posouzení obětí s cílem zjistit případnou potřebu jejich zvláštní ochrany a členské státy tak musí zajistit, aby oběti byly posuzovány individuálně. Zohledněny přitom musí být osobní charakteristiky oběti, druh a povaha trestného činu a okolnosti trestného činu. Při individuálním posuzování je pozornost věnována zejména obětem, které utrpěly značnou újmu v důsledku velké závažnosti trestného činu, obětem trestného činu spáchaného z nenávisti nebo motivovaného snahou o diskriminaci a obětem,

jejichž vztah k pachateli či závislost na něm činí tyto oběti zvláště zranitelnými. Především se pak zohledňují oběti terorismu, organizované trestné činnosti, obchodování s lidmi, násilí na základě pohlaví, násilí v rámci úzkého svazku, sexuálního násilí, pohlavního zneužívání, trestných činů z nenávisti a oběti se zdravotním postižením (čl. 22). Právo na ochranu obětí s potřebami zvláštní ochrany během trestního řízení zahrnuje následující opatření. Oběť vypovídá v prostorách vybavených pro oběti s potřebou zvláštní ochrany a před odborníky vyškolenými pro práci s těmito oběťmi, případně před osobami stejného pohlaví. Všechny výpovědi obětí sexuálního násilí, násilí na základě pohlaví nebo násilí v rámci úzkých svazků jsou prováděny před osobou stejného pohlaví, jako je oběť, pokud si to oběť přeje, s výjimkou případů, kdy oběti vypovídají před státním zástupcem nebo soudcem. Během soudního řízení mohou oběti s potřebou zvláštní ochrany využít opatření na zamezení kontaktu s pachatelem, opatření, aby oběť mohla být vyslýchána ze soudní síně prostřednictvím komunikačních technologií, aniž by byla v soudní síni přítomna, opatření k zamezení výslechů o soukromém životě oběti, pokud neexistuje souvislost s trestným činem, a opatření umožňující slyšení bez účasti veřejnosti (čl. 23). Směrnice se dále explicitně věnuje právům dětských obětí, které jsou zařazeny mezi oběti s potřebou zvláštní ochrany. Kromě případů opatření, jež mohou využívat oběti s potřebou zvláštní ochrany obecně (viz čl. 23), jsou výpovědi dětských obětí zaznamenávány audiovizuálně a tyto audiovizuální záznamy jsou pak během trestního řízení používány jako důkaz. V případě, že věk není zřejmý a je důvod se domnívat, že obětí je dítě, je oběť za dítě považována (čl. 24).

Směrnice také klade důraz na školení pracovníků: členské státy mají povinnost zajistit, aby úředníci, příslušníci policie a soudní zaměstnanci byli proškolováni, aby se zlepšilo jejich povědomí o potřebách obětí a aby byli schopni s oběťmi jednat nestranně, s respektem a profesionálně (čl. 25). Je zde také vymezena nutnost spolupráce a koordinace služeb a členské státy tak mají povinnost přijmout opatření pro usnadnění vzájemné spolupráce. Dále mají přijmout opatření zaměřená na zvýšení povědomí o právech stanovených touto směrnicí, na snížení rizika viktimizace a na minimalizaci negativních dopadů trestných činů a na snížení rizika sekundární viktimizace, zastrašování a odvety. V tomto úsilí se mají zaměřit primárně na ohrožené skupiny, jako jsou děti, oběti násilí na základě pohlaví a oběti násilí v rámci úzkého svazku. Tato opatření mohou zahrnovat informační kampaně či výzkumné a vzdělávací programy, a to případně ve spolupráci s organizacemi občanské společnosti (čl. 26).

Směrnice členským státům ukládá povinnost uvést v účinnost právní a správní předpisy nezbytné pro dosažení souladu s touto směrnicí (byl určen termín do 16. listopadu 2015),

přičemž tyto předpisy musí obsahovat odkaz na tuto směrnici (čl. 27). Ve směrnici také zaznívá, že konkrétní podobu opatření stanoví vnitrostátní právní předpisy. Do takto vymezeného termínu se České republice nepodařilo zákon o obětech trestných činů uvést v soulad se směrnicí a požadavky směrnice splňuje až novela zákona o obětech trestných činů, která nabyla účinnosti v roce 2017.

III.2 Sekundární viktimizace

Oběti mohou být v průběhu řešení své situace po trestném činu vystaveny nepříjemnému chování, jednání a událostem, které v nich mohou vyvolávat negativní pocity a prohlubovat jejich újmu. V tomto kontextu se používá termín „sekundární viktimizace“. Tato podkapitola se věnuje seznámení s touto problematikou. Omezování sekundární viktimizace a předcházení jejímu vzniku je významnou součástí ZOTČ a také výzkumu představeného v této zprávě. Z tohoto důvodu je potřeba více objasnit, co tento termín znamená.

Pokud chceme vymezit sekundární viktimizaci, je potřeba nejdříve pojednat o viktimizaci samotné. Viktimizace je velmi složitý proces, do kterého zasahuje velké množství faktorů a který zpravidla nekončí útokem agresora na oběť (Velikovská 2016). Čírtková (2006) pojímá viktimizaci s důrazem na psychologickou stránku. Když je člověk poškozován a je mu způsobována újma, fakticky se tak z něj stává oběť trestného činu. Samotná viktimizace je popisována jako sled několika nepředvídatelných a silně stresujících událostí, s nimiž je těžké se rozumově vypořádat. Jednotlivé fáze viktimizace jsou rozděleny podle toho, kým je oběť poškozována a v jakých fázích trestného činu k ní dochází.

Viktimizaci lze rozdělit na primární a sekundární. V primární viktimizaci jde o přímé poškození pachatelem a projevuje se jako bezprostřední důsledek trestného činu. V České republice je primární viktimizací zasažena jedna třetina až jedna polovina obyvatelstva. Charakter újmy může být materiální povahy a často je přítomná i fyzická újma. Dopad trestných činů nelze posuzovat výhradně podle kritéria utrpěné fyzické újmy. U mnohých obětí se viktimizace obejde bez zranění, ale dostavují se následky psychologického a emocionálního rázu. Řadí se mezi ně deprese, fobie, pocity bezmoci, úzkostné stavy, nervozita, stres nebo zvýšený pocit ohrožení. Velmi často se pak u obětí můžeme setkat se změnami v chování (Tomášek 2010). O sekundární viktimizaci pojednává například Montada (1998), který ji definuje jako negativní reakce společnosti, které oběť zažívá v souvislosti s primární viktimizací. Čírtková (2014) pak sekundární viktimizaci zasazuje do prostředí formálních instancí sociální kontroly nebo

neformálního sociálního okolí. Koncept sekundární viktimizace ovšem čelí několika obtížím. Výzkumníci se potýkají s tím, jak oddělit psychickou újmu způsobenou primární viktimizací od psychické újmy způsobené sekundární viktimizací. Sekundární viktimizace navíc sama od sebe ani neexistuje, ale vždy navazuje na primární. Pojem „sekundární viktimizace“ je pak navíc často zaměňován s pojmem „retraumatizace“, který označuje opakované prožívání příznaků posttraumatické stresové poruchy. Poškozený je zástupci policie či justice nucen líčit traumatizující zážitek a rozpomínat se na kritický děj, čímž jsou oživovány zraňující vzpomínky (Čírtková 2014). Z podstaty věci samotné se oběť často dostává do kontaktu s policií, soudem či znalci a musí se rozpomínat na emociálně traumatizující události spojené s trestným činem a referovat o citlivých věcech před cizími lidmi. Mezi zátěžové faktory patří například setkání s pachatelem, opakované a konfrontační výslechy, délka trestního řízení nebo nedostatečná právní znalost. Na tento přirozený stres se ale sekundární viktimizace nevztahuje. O sekundární viktimizaci mluvíme až tehdy, pokud do všech těchto procedur vstoupí další, nadbytečné zraňování oběti (Čírtková 2009). Sekundární rány představují pouze psychologické aspekty traumatické události. Důvodem, proč jsou těžko postižitelné av právním systému špatně definovatelné, je jejich nemateriální povaha. Psychické prožívání je u každého jedince zcela odlišné a pro okolí není možné si přesně představit, co oběť cítí a prožívá. Sekundární viktimizace zahrnuje řadu různých negativních jevů. Patří sem očerňování oběti, nerespektování soukromí oběti, poškozování dobrého jména oběti, bagatelizace újmy a obviňování oběti. Sekundární rány jsou často krutější, neboť oběť je de facto trestána za něco, co sama nezavinila (Čírtková 2014).

Přestože termín „sekundární viktimizace“ není nijak nový, v právním kontextu České republiky byl poprvé definován až v roce 2013 v rámci zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů, který jako první definuje druhotnou újmu (sekundární viktimizaci) a nastavuje základní zásady chování zúčastněných orgánů k oběti. Záměrem tohoto zákona nebylo pouze rozšířit práva obětí, ale také předcházet sekundární viktimizaci a to tím, že s poškozenými bude zacházeno s úctou, respektem a citlivě s ohledem na jejich situaci, bude chráněna jejich osobnost, budou jim poskytovány informace a bude jim nabízena účinná pomoc. Ve vztahu k obětem začaly být kladeny vyšší nároky na všechny orgány činné v trestním řízení, protože právě ony mohou být jedněmi z potenciálních původců sekundární viktimizace (Velikovská 2016).

Sekundární viktimizace má rovněž podobu negativního chování ze strany širšího okolí. Mezi jevy sekundární viktimizace lze dle Čírtkové (2014) řadit následující:

- Očerňování oběti

Ve viktimologii se jedná o ustálený pojem, který označuje způsob atakování oběti za účelem přesvědčení oběti, že si trestný čin zasloužila. Očerňování je založeno na různých postupech a zaměřuje se na způsob chování oběti, její zevnějšek, minulost nebo životní styl. Například přehodnocuje nebo přetváří typické znaky chování oběti. Z naivního chování se tak stává riskantní počínání nebo z důvěřivosti spolupráce s pachatelem. K tomuto způsobu očerňování může docházet ze strany všech orgánů činných v trestním řízení, tzn. u soudu, u výslechu atd.

- Obviňování či přenášení viny na oběť

V mnoha případech mají lidé sklon vinit oběť, že si za trestný čin „může sama“. Týraná žena například mohla od násilníka odejít, oběť napadení se neměla pohybovat sama na nebezpečných místech atd.

- Nerespektování soukromí oběti

Během vyšetřování i výslechu o sobě oběť často uvádí citlivé informace a jejich opětovná prezentace před cizími lidmi bez jejího souhlasu jí může způsobit druhotné zranění. Právo na ochranu soukromí je zakotveno v mnoha důležitých dokumentech i zákonech a pro oběť je dodržování tohoto bodu velmi důležité.

- Poškozování dobrého jména oběti

K tomuto jevu často dochází během soudního projednávání případu, například tím, že je rekapitulována sexuální minulost oběti. Poškozování dobrého jména oběti u soudu snižuje vůli oběti oznamovat trestné činy. Aby se tomuto průvodnímu jevu sekundární viktimizace zamezilo, byla v mnoha zemích přijata zákonná ustanovení, tzv. „shield law“ nebo též „shield provision“, která mají v obecné rovině bránit sekundární viktimizaci obětí v soudních síních. Minulost je přípustné probírat pouze, pokud jsou informace relevantní nebo existují pochybnosti o důvěryhodnosti oznamovatele.

- Bagatelizace újmy

Oběť vnímá snižování velikosti újmy jako zpochybňování, že k nějaké újmě vůbec došlo, a cítí se tím poškozena. Z cizího pohledu se může jednat o banální čin, nicméně z krátkodobého hlediska oběti tento čin způsobil psychický otřes, a proto by k jeho bagatelizaci nemělo docházet. Přestože jsou rady typu „to nic nebylo, takových věcí se ti ještě stane“, míněny v dobrém, oběti nepomáhají, a naopak jí znemožňují se od nepříjemného zážitku odpoutat.

V předchozím textu byla vymezena sekundární viktimizace a představeny jevy, jimiž se může projevovat. Nyní bude popsáno, jaké pocity může oběť zažívat v důsledku toho, že byla sekundární viktimizaci vystavena. Jedná se o následující:

- Pocit nespravedlnosti - „zrada společnosti“

Pocit nespravedlnosti přichází z několika možných stran. Pocit nespravedlnosti ze strany OČTŘ vyvolává nesoulad mezi představou oběti o průběhu trestního řízení a jeho reálným průběhem. Tento pocit nejčastěji navozují okolnosti, jako je např. vyšetřování pachatele na svobodě, shovívavé tresty nebo podmíněné odsouzení, nedostatek informací, délka celého trestního řízení, případně odkládané soudní jednání, nedostatečná ochrana soukromí poškozeného a jeho role v přípravném řízení i před soudem a konečně ochrana společenských práv oběti. Tento pocit dále posiluje vědomí, že pachateli trestného činu je věnována mnohem větší pozornost ze strany státu, co se týče zachovávání jeho zákonných práv, možností jeho resocializace, polehčujících okolností apod., což poškozenému přirozeně může připadat absurdní v porovnání s následky trestného činu, jak je na sobě poškozený sám vnímá. Poškozený je v celém průběhu trestního řízení považován za zdroj informací, který napomáhá odsouzení pachatele, a je odkázán prakticky sám na sebe a své sociální okolí, zatímco pachatel má v zákonem stanovených případech státem nařízeného a státem hrazeného obhájce. V posledních letech se objevuje snaha tuto problematiku řešit prostřednictvím sociálních služeb, jejichž úkolem je zajišťovat péči o oběti trestných činů (Velikovská 2016).

- Pocit nedůstojnosti

Pocit ponížení a ztráty lidské důstojnosti je průvodním jevem především u obětí poškozených mravnostními delikty, jako je např. znásilnění či sexuální zneužívání. Může vznikat následkem necitlivě vedeného výslechu či netaktního a necitlivého přístupu osob, které s obětí přicházejí do styku v rámci trestního řízení. Stejný pocit však může vyvolat také nevhodná reakce okolí nebo necitlivý či senzacechtivý přístup medií. Empirické výzkumy prokázaly, že veřejnost se takovýchto obětí straní na základě přesvědčení, že oběť na takovémto trestném činu nese i svůj díl viny, protože například nebyla dostatečně opatrná, nebo byla příliš vyzývavá svým způsobem života. Jedná se o přisuzování viny nad rámec objektivity, zveličování podílu oběti na spáchaném skutku, hledání viny tam, kde není, a významnou roli zde hrají mýty, předsudky a stereotypy, které se s těmito trestnými činy a domnělým zaviněním ze strany oběti pojí. Okolí si tak často pomáhá udržet iluzi, že „svět je celkem spravedlivé místo a špatné věci se stávají pouze špatným lidem“ (Čírtková 2009: 105).

- Pocit izolace

Tento pocit úzce souvisí s předchozím pocitem nedůstojnosti a zpravidla bývá jeho důsledkem. Okolí přestane s obětí komunikovat a snaží se jí vyhýbat nebo kontakt s ní omezovat na minimum. Toto chování je způsobeno jednak mýtem o podílu oběti na její viktimizaci a jednak neznalostí této situace, kdy okolí neví, jak s obětí komunikovat, a ve snaze jí neublížit se od ní raději distancuje. Opakem tohoto jednání bývá tzv. „strategie ignorování faktu trestného činu". Jedná se o situace, kdy blízké okolí komunikuje s obětí, jako by se nic nestalo, vyhýbá se hovoru o negativním zážitku a vybízí ji k tomu, aby na kritický incident zapomněla. Tato strategie blokuje přirozené mechanismy vyrovnávání se s traumatem. Zavedené mýty, které říkají, že je třeba se k oběti chovat, jako by se nic nestalo, nebo že je oběť nemocný člověk, kterého vyléčí odpočinek a klid, jsou mylné. Oběť na trestný čin nikdy zcela nezapomene a na návrat do všedního života nemůže jen pasivně čekat. Takováto jednání oběť velmi citlivě vnímá a tuto změnu ve vnímání své osoby okolím může po čase začít chápat jako změnu vlastní osobnosti, kdy se utvrzuje v dojmu, že ji kritická událost změnila natolik, že již není schopna se do běžného života vrátit (Čírtková 2006).

III.2.1 Sekundární viktimizace dle stran, které způsobily újmu

Jak již bylo řečeno, v mnoha případech není pachatel jedinou osobou, která oběť v souvislosti s trestným činem poškodí. Původcem sekundární viktimizace se může stát kdokoli, kdo přichází do styku s obětí v době, kdy má status poškozené osoby. Nepříjemným zážitkem se může stát již obyčejné projednávání případu s policií nebo poskytnutí svědectví před soudem. Velice také záleží, jak se k deliktu postaví rodina a přátelé oběti. Pokud se jedná o případ zveřejněný a probíraný v médiích, může k další traumatizaci oběti přispět i tento faktor. Mezi časté a typické původce sekundární viktimizace patří instituce oficiální kontroly (policie, soudy), okolí oběti a média. Právě zmíněné skupiny mají největší potenciál oběť druhotně zraňovat.[13] V době po spáchání trestného činu poškozenému přímo či nepřímo připisují konkrétní profil (provokující oběť, nevěrohodná oběť, ideální oběť). Existují ale i další osoby, které se dostávají do styku s obětí a mohou ji druhotně zraňovat. Řadí se mezi ně například znalci, pracovníci pojišťoven nebo úředníci různých institucí (Čírtková 2014: 61). Sekundární viktimizace dle hlavních původců je podrobněji popsána níže.

[13] Druhotné zraňování je pojem ekvivalentní termínu sekundární viktimizace.

- Sekundární viktimizace ze strany policie

Policie je první orgán činný v trestním řízení, se kterým se oběť dostává do kontaktu. Její účel je, aby se občané oběťmi pokud možno vůbec nestali. Pokud se tak již stane, úspěšnost jejich práce, zejména v očích oběti, výrazně ovlivňuje několik faktorů. Jedním z nich jsou prostředky, které jsou na její chod vyčleněny, a to nejen na její provoz, ale i na psychologický výběr a vzdělávání policistů pro jednání s rizikovými osobami. Zkušenost obětí s bezpečnostním sborem, respektive jeho chováním nebývá vždy pozitivní. Případné nevhodné chování policie způsobuje další psychické poškozování obětí trestných činů a bývá jednou z příčin neochoty obětí spolupracovat s policií. (Velikovská 2016).

To, že oběti trestných činů nejsou spokojeny s chováním policie, dokládají průzkumy, jako jsou například statistiky Bílého kruhu bezpečí nebo výzkum Milady Martinkové z roku 2007, publikovaný pod názvem *Zkušenosti obyvatel České republiky s některými delikty*. Poslední jmenovaný výzkum se zaměřuje na práci policie a spokojenost obětí s její prací. Oběti trestných činů typu sexuálních deliktů nebo fyzického napadení/vyhrožování jako důvod nespokojenosti s policií nejčastěji uvádí, že se k nim policie „nechovala dobře“. Konkrétně u sexuálních deliktů se takto vyjádřilo 28,6 % dotázaných obětí a u fyzického napadení/vyhrožování 16,7 % dotázaných obětí (Martinková 2007: 79). Lze tvrdit, že oběti znásilnění se setkávají se zpochybňováním svých výpovědí a s podsouváním spoluviny na spáchaném trestném činu.

Ze zjištění výzkumů vyplývá, že policie způsobuje obětem sekundární viktimizaci tím, že podle názoru obětí policii jejich problém nezajímá (27,1 % až 34 % obětí, které nebyly po nahlášení deliktu policii spokojeny s její prací). Výzkum provedený Institutem pro kriminologii a sociální prevenci zjišťoval, nakolik jsou respondenti spokojeni s prací policie. Respondenti práci policie známkovali na škále od 1 do 5. U otázky: „citlivě přistupovat k obětem trestné činnosti“ respondenti ohodnotili přístup policie průměrnou známkou 2,83. Výzkum dále ukázal, že osobní zkušenost se sekundární viktimizací mělo za poslední tři roky 8,8 % oslovených osob (Zeman 2010: 79).

Oznamování trestných činů se děje buď ihned po jejich spáchání, nebo po uplynutí nějaké doby. Pokud se policisté dostanou k oběti jako první, pozorují její akutní stav těsně po útoku. Z tohoto důvodu by měli být schopni poskytnout první psychologickou pomoc. Cílem tohoto prvotního postupu by měla být psychická stabilizace oběti, zmírnění stresových stavů a povzbuzení energetických zdrojů oběti. Správné poskytnutí první psychologické pomoci je protikladem způsobení sekundární viktimizace. U intervence je zásadní volba správného způsobu komunikace a vyvarování se komunikačních chyb, jakými jsou například bagatelizace

újmy a srovnávání s osudem druhých, používání odborné terminologie a profesního žargonu či dávání slibů, které nelze dodržet. (Čírtková, Vitoušová et al. 2007).

- Sekundární viktimizace ze strany okolí oběti

Po trestném činu oběti obvykle hledají pochopení a pocit bezpečí ve svém okolí. Nejčastěji se s touto nepříjemnou zkušeností svěřují své rodině. Rodina pro oběť zpravidla představuje nejdůvěryhodnější osoby, které zná, a proto se na ně obrací s prosbou o radu a pomoc. Mezi okolí oběti, které ovlivňuje její jednání a psychiku, počítáme rovněž blízké přátele, sousedy, obyvatele téže vesnice, ale také lékaře a duchovní. Vzhledem k důvěře, kterou oběť do těchto osob vkládá, je nezbytné, aby tyto osoby reagovaly velmi citlivě a co možná nejvíce empaticky. Jelikož se však jedná o osoby, které v této problematice nejsou patřičně proškoleny, dopouští se často určitých chyb, které mohou mít pro oběť nedozírné následky. Několik příkladů takovéhoto škodlivého jednání bylo již krátce popsáno výše, jakožto jednání způsobující sekundární rány. Nejčastějším pochybením je, když osoba, u které oběť hledá pomoc, traumatizující zážitek bagatelizuje a oběť vybízí, aby na incident zapomněla. Za nevhodné jednání jsou rovněž označovány případy, kdy okolí oběti přisuzuje spoluvinu a činí ji odpovědnou za to, co se jí přihodilo. Roli zde rovněž hrají výše zmíněné mýty a předsudky, které o obětech mezi laickou veřejností panují (Velikovská 2016).

- Sekundární viktimizace ze strany médií

Média hrají důležitou roli v informování veřejnosti o trestné činnosti, rizicích druhotného zraňování obětí i možnostech ochrany před kriminalitou. Při této činnosti ovšem musí být důraz kladen především na citlivé a vyvážené informování. Netaktní a necitlivý přístup by mohl mít negativní účinky na psychiku oběti a jejího okolí. Proto je třeba dbát na to, aby pracovníci médií dodržovali pravidla komunikace s osobami se zvláštními potřebami, zvláště pak s oběťmi trestného činu, se kterými je potřeba jednat velmi vnímavě. Doba, kdy se případ vyšetřuje, je pro oběť a její blízké velmi náročná. Oběť se pokouší vnitřně zpracovat, co se jí přihodilo, léčí se z tělesných i emočních zranění a další viktimizace ze strany médií by těžkou životní situaci oběti ještě zhoršila. Při poskytování informací o kriminalitě se do střetu dostávají dva zájmy, a to právo veřejnosti na informace s právem obětí a jejich rodin na soukromí. Zásady poskytování informací o kriminalitě a druhotném zraňování obětí jsou v některých zemích upraveny zákonem, v jiných etickými kodexy. V roce 1997 se touto problematikou zabývala rovněž Komise OSN pro prevenci kriminality a trestní soudnictví, která poté vydala doporučení, v němž jsou zakotveny základní zásady, jež by měly být při informování o kriminalitě dodržovány (Velikovská 2016).

- Sekundární viktimizace ze strany soudů, státního zastupitelství, obhájců

Po trestném činu přichází do častého kontaktu s obětí nejen policisté, ale také soudci, státní zástupci a obhájci. I tyto strany by tak měly dbát na to, aby se vyvarovaly nevhodného chování vůči oběti. V případě soudců a obhájců může mít toto chování podobu necitlivého pokládání nevhodných či příliš intimních otázek, které nejsou relevantní pro vyřešení případu a oběť spíše znejišťují. Oběť je rovněž druhotně zraňována, když je soudní líčení plné průtahů, pachatel je potrestán jen mírně nebo k jeho potrestání nedochází vůbec. Nelze opomenout ani nedostatečné poskytování informací, které může oběť přivést do krajně nepříjemných situací. Například když jí obhájce neoznámí, že pachatel bude přítomen, což má za následek neočekávané setkání, nebo když oběť není informována o pachatelově předčasném propuštění z výkonu trestu (Velikovská 2016).

III.3 Institucionální pomoc obětem trestných činů v ČR

Oběti mohou poté, co byly vystaveny trestnému činu, vyhledat pomoc u odborníků. Odbornou pomoc obětem trestných činů poskytují subjekty zapsané v Registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů. V Registru jsou zapsány akreditované subjekty, subjekty poskytující pomoc dle zákona o sociálních službách, advokáti a střediska PMS. Registr je spravován Ministerstvem spravedlnosti ČR. Ministerstvo podporuje činnosti akreditovaných subjektů poskytováním dotací ze státního rozpočtu. Subjekty se musí akreditovat k poskytování alespoň jedné ze dvou služeb, a to k poskytování právních informací a/nebo realizaci restorativních programů. Akreditované subjekty jsou povinny poskytovat obětem informace o jejich právech dle ZOTČ a informace o průběhu trestního řízení a o postavení oběti jako poškozeného a svědka v tomto řízení. Akreditované subjekty poskytují obětem službu bezplatně dle § 5 a § 6 odst. 3. zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů, a to v rozsahu příslušné akreditace.

Mezi subjekty zapsané v Registru poskytovatelů pomoci patří také PMS, která obětem poskytuje informace o:

a) službách, které obětem poskytuje, a jejich rozsahu, včetně informace, zda je služba poskytována bezplatně. Pokud neposkytuje požadovaný druh služby, odkáže oběť na jiný subjekt zapsaný v Registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, který požadovanou službu poskytuje;

b) právech oběti podle tohoto zákona;

c) právech oběti jako poškozeného podle trestního řádu;

d) průběhu trestního řízení a postavení oběti jako poškozeného a svědka v něm.

(§ 9 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů)

PMS může rovněž přijít s nabídkou mediace neboli mimosoudního jednání s pachatelem za účasti prostředníka, jejímž cílem je nejen hmotná náhrada újmy, ale také náprava vztahů a získání morální satisfakce. Výše uvedené služby poskytuje PMS klientům v trestním řízení zdarma (Probační a mediační služba, Pomáháme obětem trestných činů).

Psychologické a sociální poradenství mohou poskytovat subjekty, které získaly oprávnění k poskytování sociálního poradenství a služeb sociální prevence na základě rozhodnutí o registraci podle zákona upravujícího poskytování sociálních služeb (více viz § 39 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů).

Po spáchání trestného činu se oběti často setkávají s policisty, kterým trestný čin nahlašují a podávají trestní oznámení na pachatele. Přístup policistů k obětem je velmi důležitý, protože obvykle bývají prvními profesionály, se kterými se oběť setká a od kterých očekává porozumění, naslouchání, zajištění bezpečí a případně dopadení pachatele. Jednání s oběťmi, případně pozůstalými vyžaduje trpělivost, empatii a profesionalitu. V zájmu zlepšení přístupu policie k obětem a prevence sekundární viktimizace a rozvoje posttraumatických stresových reakcí byl vydán pokyn policejního prezidenta č. 231/2016, o psychologických službách a rozkaz policejního prezidenta č. 111/2013, k plnění úkolů v souvislosti s poskytováním pomoci obětem trestných činů a osobám zvlášť traumatizovaným trestnými činy. V květnu 2013 byla podepsána dohoda mezi Policií České republiky a Bílým kruhem bezpečí, o. s. o poskytování pomoci obětem trestných činů a osobám zvlášť traumatizovaným trestnými činy. Tato dohoda upravuje postup při zprostředkovávání kontaktu a předávání osobních údajů nezbytných pro zajištění nabídky pomoci, jakož i rozsah těchto údajů. „Dohoda nově určuje okruh obětí, kterým policie nabízí zprostředkování pomoci BKB. Původní dohoda z 13. srpna 2010 se omezovala jen na zprostředkování pomoci obětem (včetně pozůstalých) úmyslného násilného trestného činu s následkem smrti nebo těžké újmy na zdraví a trestného činu znásilnění. Nová dohoda nabídku zprostředkování rozšiřuje na všechny oběti trestných činů definované zákonem č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů, a dále o osoby trestným činem zvlášť traumatizované, jako jsou např. svědci či další blízké osoby oběti. Obě dohody navazují na interní předpis policejního prezidenta o systému

psychologické pomoci obětem trestných činů a obětem mimořádných událostí, který předpokládá uzavírání dohod s externími organizacemi o spolupráci při poskytování pomoci obětem, a to jak na celostátní, tak krajské úrovni“ (Voska 2013).

Oběti jsou bezprostředně po trestném činu v šoku, prožívají negativní emoce, mají strach, cítí se bezmocně. Zasahující policisté poskytují psychologickou první pomoc, při které je nutné oběti stabilizovat, uklidnit a zajistit jim pocit bezpečí. V praxi k obětem v případě nutnosti vyjíždí krizoví interventi. Interventem je psycholog nebo policista, který je řádně vyškolen v oblasti krizové intervence. Takovýto pracovník by měl do problému vnést strukturu a oběti poskytnout oporu. Jelikož má krize vždy velmi individuální průběh a oběť zasahuje na biologické, psychologické i sociální rovině, musí intervence obsáhnout všechny tyto oblasti. Krizový intervent poskytuje obětem a pozůstalým akutní psychologickou pomoc a nabízí jim možnost následné psychologické nebo psychoterapeutické péče. Dále by měl informovat o možnostech sociálně právní pomoci a organizacích, které tyto služby nabízí (Vodáčková et al. 2012).

III.4 Představení práv obětí trestných činů na základě dokumentů legislativní i nelegislativní povahy

ZOTČ upravuje práva obětí trestných činů, včetně poskytování peněžité pomoci od státu, a vztahy mezi státem a subjekty poskytujícími obětem pomoc. Mezi práva obětí trestných činů patří právo na poskytnutí odborné pomoci, právo na informace, právo na ochranu před hrozícím nebezpečím, právo na ochranu soukromí, právo na ochranu před druhotnou újmou a právo na peněžitou pomoc. Níže budou rozebrána nejen jednotlivá ustanovení zákona o obětech trestných činů, ale také jejich konkrétní proměna, její odůvodnění a souvislost se směrnicí Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestného činu.

III.4.1 Definice poškozeného, oběti a zvlášť zranitelné oběti

Základním právem člověka, který byl vystaven trestné činnosti, je právo být identifikován jako oběť, případně zvlášť zranitelná oběť, které se v některých aspektech odlišují od institutu poškozeného. Oběti přináleží některá stejná práva jako poškozenému v trestním řízení, ale je na ni třeba nahlížet spíše jako na objekt či příjemce zvláštní péče ze strany státu než jako na stranu účastnou v trestním řízení (Jelínek et al. 2014). Termín „oběť“ zavedl zákon č. 209/1997

Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti. Oběť je zákonem o obětech trestných činů definována jako fyzická osoba, které bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil. (§ 2 odst. 2 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů) Byla-li oběti trestným činem způsobena smrt, považuje se za oběť také její příbuzný v pokolení přímém, sourozenec, osvojenec, osvojitel, manžel nebo registrovaný partner, druh a osoba, které oběť ke dni své smrti poskytovala nebo byla povinna poskytovat výživu, ovšem pouze v případě, že taková osoba v důsledku smrti oběti utrpěla újmu. Je-li těchto osob více, považuje se za oběť každá z nich (§ 2 odst. 3 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů)

V původním znění zákona byl mezi oběti zahrnován příbuzný v pokolení přímém, sourozenec, osvojenec, osvojitel, manžel nebo registrovaný partner nebo druh, je-li osobou blízkou, bez ohledu na to, zda taková osoba utrpěla v důsledku smrti oběti újmu, či nikoli. Takové vymezení je příliš široké, neboť označuje za oběť i ty jedince, kteří se zesnulou obětí neudržovali kontakt a její smrt se jich tak nedotýká. V souladu se směrnicí tak došlo k zúžení termínu oběť. (Sněmovní tisk 658/0, část č. 1/6. Novela z. o obětech trestných činů – EU 2015) V této věci však nepanoval jednotný názor a například organizace In IUSTITIA (Kalibová et al. 2016) považovala za vhodnější zachovat původní znění, neboť uvádí, že smrt blízké osoby je vždy traumatizující a nemělo by zde docházet k dalšímu posuzování, zda k újmě došlo, či nikoli. V souladu s požadavky směrnice byla do výčtu nově zahrnuta rovněž osoba, které oběť ke dni své smrti poskytovala nebo byla povinna poskytovat výživu.

Za oběť je třeba považovat každou osobu, která se cítí být obětí spáchaného trestného činu, pokud nevyjde najevo opak a pokud se nejedná o zjevné zneužití postavení oběti. Jak upozorňuje Gřivna (2015), stále se objevují problémy s uznáváním osob coby obětí trestného činu, a to i přes takto zavedenou presumpci statusu oběti. Na problém nerozpoznání oběti jako zvlášť zranitelné, s nímž se lze v praxi nadále setkat, upozorňuje ve své analýze také In IUSTITIA (Kalibová et al. 2016). Takové nerozpoznání přitom vede ke vzniku, popřípadě prohloubení sekundární viktimizace. In IUSTITIA dále poukazuje na to, že proti nepřiznání statusu zvlášť zranitelné oběti neexistuje okamžitý opravný prostředek. Oběť či zvlášť zranitelná oběť, které je tento status odepřen, se tak nemůže proti takovému rozhodnutí bránit. Na postavení oběti navíc nemá vliv, zda byl pachatel zjištěn nebo odsouzen (§3 odst. 1 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů).

Trestní řád nepracuje s institutem oběti, ale institutem poškozeného. Poškozený je ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma,

nebo ten, na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil (§43 odst. 1 zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád). Za poškozeného se ovšem nepovažuje ten, kdo se cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, ani ten, jemuž vzniklá újma nebyla způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik nebyl v příčinné souvislosti s trestným činem (§43 odst. 2 zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád).

Zatímco obětí může být pouze fyzická osoba, poškozeným může být rovněž právnická osoba či stát nebo jeho organizační složka. Omezení statutu oběti pouze na fyzické osoby vyplývá z předpokladu, že pouze fyzické osoby mohou subjektivně pociťovat újmu, lze u nich zmírňovat jejich trápení a předcházet sekundární viktimizaci (Vicherek 2013). U právnické osoby nemůže dojít k druhotné újmě (sekundární viktimizaci), a tak se u právnické osoby napravuje pouze újma primární. U fyzické osoby se s pomocí zákona vyvíjí úsilí o její ochranu před sekundární újmou (Jelínek et al. 2014). Poškozený je ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, komu byla způsobena majetková škoda nebo nemajetková újma, nebo ten, na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil. Obětí se pak rozumí osoba, které bylo nebo mělo být trestným činem ublíženo na zdraví, komu byla nebo měla být způsobena majetková nebo nemajetková újma nebo na jejíž úkor se pachatel trestným činem obohatil nebo mínil obohatit. V případě pokusu o trestný čin či přípravy trestného činu, který nevedl k újmě nebo ublížení, je tak osoba, vůči níž trestný čin směřoval, považována za oběť, nikoli poškozeného. Oběť tedy může, ale nemusí být zároveň i poškozený v trestním řízení (Vicherek 2013). Jedním z diskutovaných aplikačních problémů byla právě interpretace pojmu oběť ve smyslu rozlišení poškozeného a oběti. Jednou z otázek, které si Policie ČR kladla, bylo, zda obětí může být podnikající fyzická osoba. Lze říci, že ano, neboť obětí není pouze právnická osoba, přičemž osoba samostatně výdělečně činná právnickou osobou není (Gřivna 2015).

Zákon dále definuje kategorii zvlášť zranitelné oběti, které má být poskytováno zvláštní zacházení v souvislosti se spáchaným trestným činem. U zvlášť zranitelných obětí existuje zvýšené riziko sekundární viktimizace. Ve snaze o minimalizaci sekundární a opakované viktimizace jsou těmto zvlášť zranitelným obětem přiznána zvláštní práva a ochrana (Kozák, Jílovec 2016). Zranitelnost takové oběti vyplývá jak z jejích osobních charakteristik, tak z povahy trestného činu či ze životní situace, v níž se oběť nachází (Jelínek et al. 2014), z nebezpečí utrpení druhotné újmy a z rizika zastrašování pachatelem trestné činnosti. Tyto oběti jsou náchylné k prohloubení stresu a citového zranění již samotnou účastí v trestním řízení (Vicherek 2013).

V rámci novely zákona o obětech trestných činů byla definice zvlášť zranitelné oběti upravena. Pojem označuje dítě, osobu, která je vysokého věku nebo je postižena fyzickým, mentálním nebo psychickým hendikepem nebo smyslovým poškozením, pokud tyto skutečnosti mohou vzhledem k okolnostem případu a poměrům této osoby bránit jejímu plnému a účelnému uplatnění ve společnosti ve srovnání s jejími ostatními členy. Dále se jedná o oběť trestného činu obchodování s lidmi (§ 168 trestního zákoníku) nebo trestného činu teroristického útoku (§ 311 trestního zákoníku) a oběť trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti, trestného činu, který zahrnoval nátlak, násilí či pohrůžku násilím, trestného činu spáchaného pro příslušnost k některému národu, rase, etnické skupině, náboženství, třídě nebo jiné skupině osob, nebo oběť trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny, jestliže v daném případě existuje zvýšené nebezpečí způsobení druhotné újmy, a to zejména s ohledem na její věk, pohlaví, rasu, národnost, sexuální orientaci, náboženské vyznání, zdravotní stav, rozumovou vyspělost, schopnost vyjadřovat se, životní situaci, v níž se nachází, nebo s ohledem na vztah k osobě podezřelé ze spáchání trestného činu nebo na závislost na této osobě (§ 2 odst. 4 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů).

Původní znění zákona o obětech trestných činů také rozlišovalo kategorii zvlášť zranitelných obětí, nicméně v novele je kategorie zvlášť zranitelných obětí rozšířena tak, aby byla v souladu se směrnicí. Rozšíření kategorie zvlášť zranitelných obětí má pozitivní sociální dopad ve smyslu větší ochrany některých skupin obyvatel před rizikem sekundární viktimizace. Například zařazení osob vysokého věku do kategorie zvlášť zranitelné oběti vychází ze skutečnosti, že senioři se stávají čím dál častěji oběťmi trestných činů, a to zejména majetkového charakteru. V zákoně není uveden konkrétní věk, nicméně za osobu vysokého věku se v trestní praxi považuje příjemce starobního důchodu nebo osoba starší 60 let. Pro zařazení do kategorie zvlášť zranitelné oběti ovšem není rozhodující věk sám o sobě. V důvodové zprávě k novele je upřesněno, jak je osoba vysokého věku jakožto oběť posuzována: „Byť zvýšená zranitelnost těchto osob ve vztahu k riziku sekundární viktimizace v praxi nebude žádnou výjimkou, nelze ji deklarovat v obecné rovině, neboť vysoký věk s sebou sám o sobě nenese žádnou potřebu zvláštního zacházení. Tato potřeba vzniká až v důsledku některých průvodních jevů vysokého věku (ať už biologické či sociální povahy), které se dostavují individuálně, u každé osoby v jiném věku. Vždy je tak třeba zkoumat, zda vysoký věk může vzhledem k okolnostem případu a poměrům dotyčného bránit jeho plnému a účelnému uplatnění ve společnosti ve srovnání s jejími ostatními členy.“ (Sněmovní tisk 658/0, část č. 1/6. Novela z. o obětech trestných činů – EU 2015: 15).

Další změnou, kterou novela přinesla, je, že mezi zvlášť zranitelné oběti nově patří kromě již zmíněných osob vysokého věku také oběti trestného činu teroristického útoku, oběti tzv. „hate crimes“ (trestných činů spáchaných pro příslušnost k některému národu, rase, etnické skupině, náboženství, třídě nebo jiné skupině osob) a oběti trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny. Dále je doplněna věta: „Existují-li pochybnosti o tom, zda je oběť zvlášť zranitelnou, je třeba ji za zvlášť zranitelnou považovat.“ (§ 3 odst. 1 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů)

III.4.2 Právo na poskytnutí odborné pomoci

Právo na poskytnutí odborné pomoci je ošetřeno v § 4 až § 6 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. Odborná pomoc zahrnuje psychologické poradenství, sociální poradenství, právní pomoc, poskytování právních informací, restorativní programy (k obnově vztahů a nápravě vzniklé újmy). Nárok na poskytnutí odborné pomoci má oběť před zahájením, v průběhu i po skončení trestního řízení. Pomoc poskytují subjekty zapsané v Registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, který je k dispozici k nahlédnutí na webových stránkách www.justice.cz. Subjekty zapsané v Registru mají povinnost poskytovat zvlášť zranitelným obětem na jejich žádost odbornou pomoc bezplatně. Zároveň neexistují žádné překážky k tomu, aby tyto subjekty poskytovaly odbornou pomoc bezplatně i obětem, které nejsou zvlášť zranitelné. Ministerstvo spravedlnosti, které Registr poskytovatelů pomoci obětem trestných činů vede, do něj na základě žádosti zapisuje poskytovatele služeb psychologického a sociálního poradenství, akreditované subjekty a advokáty a střediska Probační a mediační služby. Registr je veřejným seznamem, do nějž má právo nahlížet každý. Jsou zde uvedena místa poskytování služeb, nicméně ve většině případů zde nejsou uvedeny další kontaktní informace, jako je telefonní číslo, internetové stránky nebo e-mailová adresa. Absence těchto údajů, jak je vysvětleno v důvodové zprávě novely zákona o obětech trestných činů, zhoršuje dostupnost pomoci poskytované obětem. Navrhovaná úprava zákona o obětech trestných činů proto poskytovatelům pomoci obětem trestných činů dává možnost požádat ministerstvo, aby v Registru zveřejnilo jejich telefonní číslo, e-mailovou adresu nebo internetové stránky. Zveřejnění těchto údajů umožní obětem nabízené služby pomoci vyhledat rychleji a efektivněji (Sněmovní tisk 658/0, část č. 1/6. Novela z. o obětech trestných činů – EU 2015). K podobě Registru se kriticky staví In IUSTITIA, která použitý systém vyhledávání služeb podle soudních okresů (nikoli podle abecedy) považuje za matoucí. Registru dále vytýká, že v něm nelze vyhledávat služby podle cílové skupiny obětí a je tak obtížné se dobrat k organizaci, která poskytuje právě tu službu, již se oběť snaží vyhledat. Místo informace

o sídle služby by bylo vhodnější uvést informaci o místě poskytování služby – tento nedostatek působí obtíže zvláště v případě celostátních organizací, které mají sídlo v jednom městě, ale své služby poskytují i jinde (Kalibová et al. 2016).

V § 38 až § 48 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů je rozepsáno, jakým způsobem má ministerstvo podporovat činnost subjektů poskytujících pomoc obětem trestných činů. Akreditovaným subjektům má poskytovat dotace ze státního rozpočtu, přičemž pro získání dotací se musí subjekt akreditovat k poskytování alespoň jedné ze dvou služeb, a to k poskytování právních informací a/nebo realizaci restorativních programů. Podmínky pro udělení akreditace jsou rozepsány v § 40 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. Žádost o akreditaci musí obsahovat druh poskytované služby, okruh obětí, jimž bude služba určena, popis realizace služeb, časový rozsah a kapacitu poskytovaných služeb a další náležitosti rozepsané v § 41 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. O udělení akreditace rozhoduje ve správním řízení ministerstvo, které rovněž kontroluje plnění povinností akreditovaných subjektů a prověřuje stížnosti na postup těchto subjektů.

Služby psychologického a sociálního poradenství mohou poskytovat obětem subjekty, které získaly oprávnění k poskytování sociálního poradenství a služeb sociální prevence. V takovém případě náleží dotace ze státního rozpočtu subjektu podle zákona upravujícího poskytování sociálních služeb. Právní informace mohou poskytovat subjekty akreditované k poskytování právních informací a subjekty Probační a mediační služby. Za úplatu mohou právní pomoc nabízet pouze advokáti, přičemž bezplatně je právní pomoc obětem poskytována za podmínek, které stanovuje trestní řád. Nejprve však k definici právní pomoci. Ta je vymezena zákonem o advokacii jako „zastupování v řízení před soudy a jinými orgány, obhajoba v trestních věcech, udělování právních porad, sepisování listin, zpracovávání právních rozborů a další formy právní pomoci, jsou-li vykonávány soustavně a za úplatu“ (§ 1 odst. 2 zákon č. 85/1996 Sb., zákon o advokacii). Pod právní pomoc lze na rozdíl od poskytování právních informací zařadit i zastupování oběti v řízení před soudem (Jelínek et al. 2014). Tvůrci zákona upozorňují na to, že takové znění, tedy že právní pomoc může poskytovat pouze advokát, bylo přijato až po zásahu České advokátní komory. Původní návrh zákona umožňoval poskytovat právní zastupování i akreditovaným subjektům prostřednictvím právníka, nikoli advokáta. Proti tomu nicméně vystoupila Česká advokátní komora, neboť by v takovém případě poskytovali právní pomoc za úplatu ve formě dotace i „neadvokáti“, což jim nepřísluší. Zpochybňováno bylo také to, zda má každý právník erudici advokáta, vzhledem k tomu, že osoba s právnickým vzděláním se může stát advokátem teprve poté, co získá alespoň tříletou praxi na pozici koncipienta

a úspěšně složí advokátní zkoušky (Gřivna, Šámal, Válková et al. 2014). Proti tomuto zaznívá například argument Kalibové (2016), která poukazuje na určitou nehospodárnost takovéhoto přístupu.

Nárok na bezplatnou právní pomoc poskytovanou zmocněncem, jak uvádí zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád ve svém aktuálním znění, má poškozený mladší osmnácti let a zvlášť zranitelná oběť, aniž by musela dokazovat, že nemá dostatek prostředků, aby si hradila náklady spojené s poskytováním právní pomoci. Znění, v němž mezi osoby, které nemusí dokazovat nedostatek prostředků, zvlášť zranitelná oběť zařazena nebyla, bylo kritizováno například v *Analýze zákona o obětech trestných činů* vypracované nevládní neziskovou organizací La Strada. Organizace v letech 2014 – 2015 realizovala projekt podpořený Nadací rozvoje občanské společnosti, který usiloval o zlepšení provádění zákona o obětech trestných činů. Ve svém textu se věnovala souladu směrnice a zákona o obětech trestných činů a navrhla připomínky, z nichž některé byly v zákoně zohledněny, ale část z nich se do znění zákona nepromítla. Organizace upozornila mimo jiné právě na problém obtížné dostupnosti bezplatné právní pomoci pro zvlášť zranitelné oběti. La Strada navrhovala zařadit do § 51a odst. 2 zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád vedle osoby mladší 18 let také zvlášť zranitelnou oběť, aby tak oba jmenovaní měli nárok na právní pomoc poskytovanou zmocněncem bezplatně i bez prokazování, že nemají dostatek prostředků, aby si hradili náklady vzniklé přibráním zmocněnce (La Strada 2015).

La Strada se také dotkla problematiky rozsahu bezplatně poskytované právní pomoci. Rozsah omezený na jednu, výjimečně až tříhodinovou úvodní konzultaci či jednu dopředu stanovenou konkrétní hodinu v pracovním týdnu považují za nedostatečné pro efektivní pomoc oběti. V průběhu trestního řízení je třeba na některé výzvy reagovat velmi rychle a uvedené rozsahy nemohou pokrýt požadavky na právní pomoc, které v průběhu řízení vyvstanou (La Strada 2015). Zákon advokátovi nepředepisuje, jaký rozsah bezplatné pomoci musí nabízet, jeho novela však zavedla povinnost zapisovat do Registru poskytovaný počet hodin bezplatné právní pomoci za kalendářní měsíc. Oběť tak má k dispozici jasnou a srozumitelnou informaci o tom, na kolik hodin bezplatné pomoci má nárok. Toto opatření zamezuje tomu, aby oběť měla k dispozici pouze nejasné údaje, jako například „bezplatná právní pomoc v rozsahu 10 %“, nebo dokonce neměla údaje žádné (Sněmovní tisk 658/0, část č. 1/6. Novela z. o obětech trestných činů – EU 2015).

Proces zavedení advokáta do Registru tedy funguje následovně. Na základě advokátovy žádosti jej ministerstvo zapíše do Registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů. Žádost obsahuje mimo jiné okruh obětí, kterým bude služby poskytovat, a také informaci o počtu hodin

právní pomoci bezplatně poskytovaných zvlášť zranitelným obětem za kalendářní měsíc. Zapsaný advokát je povinen uvedený počet hodin dodržovat. V opačném případě bude z Registru poskytovatelů pomoci vyškrtnut (Sněmovní tisk 658/0, část č. 1/6. Novela z. o obětech trestných činů – EU 2015). Také La Strada, v návaznosti na výše zmíněné, ve své analýze navrhovala, aby bylo v zájmu vyšší efektivity poskytování pomoci umožněno nejenom advokátům, ale obecně osobám s právním vzděláním právně zastupovat oběti trestných činů. Organizace navrhovala, aby právní pomoc nemohli poskytovat pouze advokáti, ale také právníci, kteří se obětem trestných činů věnují v rámci svého působení v organizacích pomáhajících obětem trestných činů, které v současnosti mohou získat pouze akreditaci k poskytování právních informací, nikoli k poskytování právní pomoci. Kozák a Jílovec (2015) v souvislosti s poskytováním bezplatné právní pomoci upozorňují na obecně nedostatečný počet advokátů poskytujících bezplatné právní služby. Tito jsou navíc soustředěni převážně do větších měst, přičemž zbytek České republiky není dostatečně pokrytý.

III.4.3 Právo na informace

Právo na informace je detailně řešeno v §7 až §13 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. Policie České republiky, orgány činné v trestním řízení a subjekty zapsané v Registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů mají povinnost informovat oběť o jejích právech.

Mezi informace, které má Policie ČR při prvním kontaktu oběti podat, aniž by o ně musela oběť sama žádat, patří to, na které subjekty zapsané v Registru poskytovatelů pomoci se může obrátit s žádostí o odbornou pomoc, za jakých podmínek má právo na bezplatnou pomoc, jaké etapy následují po trestním oznámení, za jakých podmínek má oběť právo na peněžitou pomoc a další informace (blíže viz § 8 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů). Informace jsou Policií ČR poskytovány písemně a zároveň musí být ústně vysvětleny. Jelínek a Pelc (2015), ale také Kozák a Jílovec (2015) píší o povinnosti kompletního poučení oběti již při prvním kontaktu jako o záležitosti, která by měla být posuzována individuálně. Kompletní poučení oběti nemusí proběhnout při prvním kontaktu v případě, kdy je oběť bezprostředně po spáchání trestného činu ve špatném psychickém stavu. V takovém případě stejně nedojde k naplnění účelu zákona, tedy aby oběť byla skutečně informována. Kozák a Jílovec (2015) zároveň upozorňují, že byť přístup postupnějšího informování vyžaduje více času, nehrozí, že by se tím trestní řízení dostalo do časového skluzu, protože úkony vůči pachateli mohou probíhat nezávisle a samostatně.

Subjekty zapsané v Registru poskytovatelů pomoci informují oběť o službách, které poskytují, případně odkážou oběť na jiné subjekty v Registru, které službu, již oběť potřebuje, nabízejí.

Oběť rovněž obecně informují o jejích právech, o průběhu trestního řízení a o postavení oběti coby poškozeného i svědka.

Nicméně některé informace si oběť musí sama vyžádat. Příslušný orgán činný v trestním řízení se tedy oběti ptá, zda chce být informována o stavu trestního řízení a o zahájení či ukončení trestního řízení. Dále věznice, zdravotnické zařízení, kde odsouzený vykonává ústavní ochranné léčení, nebo ústav pro výkon zabezpečovací detence informují oběť – opět na její žádost – o pachatelově propuštění či uprchnutí z vazby, výkonu trestu, výkonu ústavního ochranného léčení, z výkonu zabezpečovací detence, jakož i o přerušení výkonu trestu, změně formy léčení nebo změně zabezpečovací detence na ochranné léčení. Pokud oběť nepodala žádost o poskytnutí těchto informací, ale existuje důvodná obava, že oběti hrozí nebezpečí v souvislosti s pobytem obviněného nebo odsouzeného na svobodě, pak je policejní orgán povinen přijmout opatření nezbytná k zajištění bezpečí oběti.

Oběti, která prohlásí, že neovládá český jazyk, se informací dostane v jazyce, kterému rozumí, nebo v úředním jazyce státu, jehož je občanem. Zákon zároveň uvádí povinnost informovat oběť srozumitelným způsobem s ohledem na její věk, rozumovou a volní vyspělost, gramotnost a zdravotní stav včetně stavu psychického. Pokud oběť být informována nechce, orgány činné v trestním řízení jí informace neposkytnou. Nicméně prohlášení o tom, že nechce být informována, může vzít kdykoli zpět, o čemž musí být opět poučena. Právo nebýt informován je jednou ze změn, kterou přinesla novela zákona.

V oblasti poskytování informací obětem trestných činů došlo i k dalším změnám. Na jednu stranu dochází k rozšíření informační povinnosti. Z pohledu směrnice původně chyběla například informace o nejbližších dostupných pobytových službách či o poskytovatelích zdravotních služeb. Informace však musí být zároveň poskytnuty v rozsahu, který odpovídá konkrétním potřebám dané oběti s ohledem na povahu a závažnost trestného činu. Poskytování nadbytečných informací, které pro oběť nejsou relevantní, má ve spojení se špatným psychickým stavem oběti v důsledku trestného činu za následek, že oběť v krátké době po spáchání trestného činu není schopna veškeré předkládané informace vstřebat. Ve výsledku pak nemá představu o svých právech, ani o tom, co ji v následném řízení čeká (Sněmovní tisk 658/0, část č. 1/6. Novela z. o obětech trestných činů – EU 2015). Poskytování informací bez ohledu na to, zda je oběť skutečně potřebuje, zatěžuje nejen oběť, ale také samotné orgány činné v trestním řízení (Kozák, Jílovec 2016). Reálný přínos naplňování informační povinnosti je tak malý. Změna by měla tedy vést k tomu, aby orgány činné v trestním řízení aplikovaly ve vztahu k obětem individuální přístup a aby byla oběť informována pouze v potřebném rozsahu, což

povede k reálnému naplnění zákona (Sněmovní tisk 658/0, část č. 1/6. Novela z. o obětech trestných činů – EU 2015). Příkladem efektivně podané informace je dle In IUSTITIA odkazování obětí pouze na ty organizace, které se zaměřují na služby, které oběti skutečně potřebují. V opačném případě se oběť nemusí k požadované službě dostat, neboť po kontaktování celé řady organizací, které jí nedokázaly pomoci, ztratí ochotu a sílu dále sama hledat a zůstává bez pomoci (Kalibová et al. 2016). Rozsah a srozumitelnost, nebo také formalizovanost poučení je neustále diskutovaným tématem, přičemž diskuze není vedena ani tak nad samotným zněním zákona, jako spíše nad jeho problematickou aplikací a dodržováním.

III.4.4 Právo na ochranu před hrozícím nebezpečím

Právo na ochranu před hrozícím nebezpečím je popsáno v § 14 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů. V případech, kdy dochází k ohrožení bezpečí obětí, přijme policie ČR opatření k jeho zajištění – může poskytnout krátkodobou ochranu oběti nebo vykázat osobu ze společného obydlí (zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky). Dále se oběti poskytne zvláštní ochrana svědka za podmínek stanovených zákonem č. 137/2001 Sb., o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením a o změně zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů. Soud nebo státní zástupce vydá předběžné opatření v trestním řízení za podmínek stanovených trestním řádem. Jednou z významných změn, které ZOTČ přináší, je zavedení nového, v trestním řádu neznámého institutu předběžných opatření. Mezi předběžná opatření patří například zákaz vstupu do určitého obydlí, zákaz styku s určitými osobami, zákaz zdržování se na určitém místě, zákaz držení věcí, které mohou sloužit k trestné činnosti a zákaz výkonu činnosti umožňující pokračování v trestné činnosti (Jelínek 2013).

Z praxe In IUSTITIA vyplývá, že orgány činné v trestním řízení předběžná opatření užívají nejčastěji v případě domácího násilí (Kalibová et al. 2016). Studie věnující se domácímu násilí, kterou vypracovala organizace SocioFactor, přináší zjištění, že poté, co je uplatněno právo na ochranu před hrozícím nebezpečím a „násilníkovi“ je právně znemožněn kontakt s obětí, jsou oběti často ohroženy materiální nouzí. Oběti se mohou ocitat v ekonomické tísni a být vystaveny vymístění z domácnosti (Topinka et al. 2016).

III.4.5 Právo na ochranu soukromí

Právo na ochranu soukromí ošetřené v § 15 a § 16 zákona o obětech trestných činů zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů ukládá zákaz zveřejnění informací, které by umožnily zjistit totožnost oběti, a zákaz poskytování osobních údajů oběti, čímž se snižuje možnost

opakované viktimizace (Jelínek et al. 2014). Pokud oběť požádá o utajení osobních údajů, vedou se tyto údaje (místo bydliště, zaměstnání, rodinné, osobní a majetkové poměry) tak, aby k nim měly přístup pouze orgány činné v trestním řízení, policisté a úředníci Probační a mediační služby, ale ne pachatel ani jeho obhájce.

III.4.6 Právo na ochranu před druhotnou újmou

Právo na ochranu před druhotnou újmou (§17 až § 22 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů) zahrnuje nárok na zabránění kontaktu oběti a osoby jí blízké s osobou, kterou oběť označila za pachatele, s osobou podezřelou nebo s osobou, proti níž se vede trestní řízení (dále zabránění kontaktu s pachatelem), nárok na výslech osobou stejného nebo opačného pohlaví, nárok oběti být doprovázena důvěrníkem a nárok na sepsání prohlášení oběti o dopadu trestného činu na její život.

O zabránění kontaktu oběti s pachatelem má oběť právo požádat v kterémkoli stádiu trestního řízení, přičemž pouze oběti zvlášť zranitelné mají příslušné orgány povinnost vyhovět, pokud to nevylučuje povaha prováděného úkonu. Kozák a Jílovec (2015) v této souvislosti popisují necitlivý přístup ze strany soudu. Konkrétně poukazují na situace, kdy jsou všechny osoby, tedy pachatel i oběť, předvolány na stejný čas. Oběť se tak před soudní síní střetává s pachatelem, což může mít za následek sekundární viktimizaci. Považují proto za nezbytné zřídit u každého trestního soudu místnost pro státní zástupce, kde by mohly oběti před hlavním líčením pobývat s důvěrníky či zmocněnci.

Oběť dále může žádat, aby byla v přípravném řízení vyslechnuta osobou stejného nebo opačného pohlaví. Žádosti zvlášť zranitelné oběti je opět nutné vyhovět. V situaci, kdy je zapotřebí tlumočník, může zvlášť zranitelná oběť rovněž žádat o tlumočníka stejného či opačného pohlaví a příslušné orgány mají povinnost její žádosti vyhovět. Zvlášť zranitelnou oběť je nutno vyslýchat obzvlášť citlivě s ohledem na okolnosti, které ji činí zvlášť zranitelnou obětí. Tento výslech pak provádí osoba k tomu vyškolená v prostorách k tomu upravených. Výslech by měl být proveden tak, aby nemusel být opakován, a před stejným orgánem byl měl být prováděn vždy stejnou osobou. Požadavek na provádění výslechu zvlášť zranitelných obětí v prostorách k tomu určených je do zákona včleněn nově. Tento počin vyplývá ze snahy o důslednou implementaci směrnice. Konkrétně jde o zanesení požadavku na používání výslechových místností za účelem zabránění sekundární viktimizaci, především v případě výslechů dětských, ale i dospělých obětí trestných činů zahrnujících násilí nebo trestných činů proti důstojnosti v sexuální oblasti, jimiž jsou typicky znásilněné ženy (Sněmovní tisk 658/0, část č. 1/6. Novela z. o obětech trestných činů – EU 2015).

Oběť má dále právo, aby ji k úkonům trestního řízení a k podání vysvětlení doprovázel důvěrník, který oběti poskytuje psychickou podporu, ale do průběhu úkonu nemůže zasahovat. Důvěrník se tak od zmocněnce, na kterého má oběť také právo, liší tím, že zmocněnec oběť zastupuje a dbá na dodržování jejích práv. Důvěrník může, ale nemusí být zároveň zmocněncem oběti (Vicherek 2013; Gřivna 2015). Praktickým problémem se následně ukázalo být, zda může či nemůže důvěrník doprovázet oběť i ke znalci, například k psychologickému vyšetření. Lze říci, že při takovém vyšetření nemá oběť nárok na důvěrníka, neboť samotné vyšetření není úkon trestního řízení a přítomnost třetí osoby by navíc mohla negativně ovlivnit objektivitu vyšetření (Gřivna 2015).

V kterémkoli stádiu trestního řízení má oběť rovněž právo učinit prohlášení o dopadu trestného činu na její život, a to ať písemnou či ústní formou. Oběť tímto prohlášením uplatňuje své právo být vyslyšena a poskytuje informace o okolnostech činu, které vedou k jeho objasnění (Vicherek 2013). Ale jak vysvětluje Jelínek (Jelínek et al. 2014), účelem prohlášení je rovněž pomoct oběti, aby se s trestným činem, nebo jinak řečeno s následky primární viktimizace, psychicky vypořádala. Prohlášení zároveň slouží k tomu, aby si pachatel uvědomil, co trestným činem způsobil, případně může mít vliv při rozhodování o výši trestu a při rozhodování o uplatnění nároku oběti na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích (Gřivna 2015).

III.4.7 Právo na peněžitou pomoc

V § 23 až § 36 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů je ošetřeno právo na peněžitou pomoc poskytovanou státem. Nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy tak uplatňován vůči pachateli, ale vůči státu. Právo na peněžitou pomoc bylo obětem přiznáno již zákonem č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně některých zákonů. Pro úplnost je v současnosti problematika peněžité pomoci upravena pouze v zákoně o obětech trestných činů. Na rozdíl od předchozí právní úpravy je sekundárním účelem peněžité pomoci reparace újmy způsobené trestným činem. Dalšími podstatnými změnami bylo rozšíření okruhu příjemců peněžité pomoci, zvýšení částek peněžité pomoci a přechod nároku oběti na náhradu škody a nemajetkové újmy z pachatele na stát (Jelínek et al. 2014).

Peněžitá pomoc je jednorázovým poskytnutím finanční částky sloužící k překlenutí zhoršené sociální situace a spočívá v úhradě nákladů spojených s poskytnutím psychoterapie, fyzioterapie a dalších odborných služeb. Oběť musí o peněžitou pomoc požádat do dvou let od doby, kdy se dozvěděla o újmě způsobené trestným činem, a zároveň nejpozději do pěti let od spáchání trestného činu. Formulář žádosti je k dispozici na internetových stránkách www.justice.cz. Rozhodnutí o žádosti vydá Ministerstvo spravedlnosti do 3 měsíců od zahájení

řízení. K této lhůtě se připočítává až 30 dnů, pokud je například nezbytné někoho předvolat nebo vypracovat znalecký posudek.

Právo žádat o peněžitou pomoc má oběť, které bylo ublíženo na zdraví nebo které byla způsobena těžká újma na zdraví, dále osoba pozůstalá po oběti, která zemřela, oběť trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti a dítě, které je obětí trestného činu týrání svěřené osoby.

Peněžitá pomoc je poskytována oběti, které bylo ublíženo na zdraví, v „paušální částce 10 000 Kč nebo ve výši, která představuje obětí prokázanou ztrátu na výdělku a prokázané náklady spojené s léčením, snížené o součet všech částek, které oběť z titulu náhrady škody již obdržela; peněžitá pomoc nesmí přesáhnout ve svém součtu částku 200 000 Kč“, dále oběti, které byla způsobena těžká újma na zdraví, „v paušální částce 50 000 Kč nebo ve výši, která představuje obětí prokázanou ztrátu na výdělku a prokázané náklady spojené s léčením, snížené o součet všech částek, které oběť z titulu náhrady škody již obdržela; peněžitá pomoc nesmí přesáhnout ve svém součtu částku 200 000 Kč“, (§ 28 dost. 1 a), b) zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů). Tito žadatelé jsou povinni k žádosti o peněžitou pomoc přiložit i lékařskou zprávu, která prokazuje vzniklou škodu na zdraví (§ 31 odst. 3 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů).

Osobě pozůstalé po oběti, která zemřela, je peněžitá pomoc poskytnuta „v paušální částce 200 000 Kč nebo, jde-li o sourozence zemřelého, v paušální částce 175 000 Kč, snížené o součet všech částek, které oběť z titulu náhrady škody již obdržela; peněžitá pomoc poskytovaná více obětem nesmí ve svém součtu přesáhnout částku 600 000 Kč; pokud by peněžitá pomoc ve svém součtu přesáhla tuto částku, částka poskytovaná každé oběti se přiměřeně zkrátí“, (§ 28 dost. 1 c), d) zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů). Takový žadatel je povinen prokázat, že je pozůstalou osobou ve smyslu tohoto zákona, a uvést počet osob, které tyto podmínky splňují (§ 31 odst. 4 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů). Při uplatňování nároku osobami pozůstalými po oběti je novelou doplněno upřesnění, že částka přiznávané peněžité pomoci se snižuje o částky, které oběť již obdržela z titulu náhrady škody tak, jak je to uvedeno v případě oběti, které bylo ublíženo na zdraví, potažmo které byla způsobena těžká újma na zdraví. „Součet všech částek, které oběť již obdržela z titulu náhrady škody, se tak dle navrhované úpravy odečítá od paušální částky peněžité pomoci stanovené pro osoby pozůstalé po oběti,“ (Sněmovní tisk 658/0, část č. 1/6. Novela z. o obětech trestných činů – EU 2015).

Oběti trestného činu proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti a dítěti, které je obětí trestného činu týrání svěřené osoby, je poskytnuta peněžitá pomoc „na úhradu nákladů spojených

s poskytnutím odborné psychoterapie a fyzioterapie či jiné odborné služby zaměřené na nápravu vzniklé nemajetkové újmy, a to až do celkové výše 50 000 Kč“, pokud jí nebyla peněžitá pomoc poskytnuta již podle prvních dvou výše popsaných situací (§ 28 odst. 1 d) zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů).

Jelínek (Jelínek et al. 2014) předpokládá, že v důsledku zvýšení informovanosti obětí trestných činů, k němuž by mělo dojít následkem naplňování zákona o obětech trestných činů, bude míra uplatňování tohoto práva podstatně narůstat. K tomu, jak funguje uplatňování práva na peněžitou pomoc v praxi, se vyjádřila organizace La Strada (2015). Na základě případových studií Bílého kruhu bezpečí, In IUSTITIA a plzeňské pobočky Člověka v tísni, jakož i výpovědí dalších poskytovatelů služeb pro oběti trestných činů označila tato organizace ve své *Analýze zákona o obětech trestných činů* současný systém realizace peněžité pomoci za neefektivní a neplnící účel příslušného zákona, kterým je překlenutí zhoršené sociální situace způsobené oběti trestným činem. Přestože, jak ukázaly studie uvedených subjektů, oběti potřebují pomoc obdržet velmi rychle, neboť v důsledku trestného činu se jejich životní situace náhle změnila a neustále se dále mění (nemohou například chodit do zaměstnání, a tak dochází k výpadku příjmu), peněžitá pomoc není poskytována dostatečně rychle, aby skutečně posloužila k překlenutí zhoršené životní situace v důsledku trestného činu.

La Strada (2015) dále upozorňuje na problematičnost aplikace některých zákonných ustanovení. Například dochází ke snížení nebo nepřiznání peněžité pomoci (§ 29 zákona č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů), pokud oběť nevyužije všech zákonných prostředků, aby uplatnila svůj nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy na pachateli. Nicméně špatný psychický stav, který může u oběti přetrvávat i několik měsíců po trestném činu, ovlivňuje, do jaké míry je schopna vstřebat všechny potřebné informace a zda a do jaké míry své zákonné nároky vůči pachateli uplatní. Při rozhodování o snížení peněžité pomoci by mělo být přihlédnuto také k psychickému stavu oběti a La Strada (2015) navrhovala zanést tento požadavek přímo do znění zákona.

III.5 Analýza postavení obětí trestných činů a problematiky pomoci v kontextu ZOTČ

V této části jsou představena zjištění, která přinesla analýza kvalitativních polostrukturovaných rozhovorů s poskytovateli pomoci, širšími aktéry a oběťmi a analýza dotazníkového šetření mezi poskytovateli pomoci obětem trestných činů. Text je rozčleněn do sedmi podkapitol, přičemž každá podkapitola pojednává o jednom z práv obsažených v ZOTČ. Poslední podkapitola pojednává obecně o kladech a záporech ZOTČ tak, jak je vnímají oslovení participanti.

Každá z podkapitol začíná výsledky dotazníkového šetření a je uvozena příslušným grafem. Dotazníku zjišťoval názor poskytovatelů pomoci na dosažitelnost a dopad jednotlivých opatření, jež ZOTČ přináší, na oběti. Případy, se kterými se poskytovatelé setkávají, jsou velmi individuální, přesto však byli respondenti požádáni o jistou míru zobecnění. Respondenti na otázky odpovídali prostřednictvím sedmistupňových hodnoticích škál. Konce sedmibodové škály představovaly bipolární pojmy hodnoticí dimenze, jako např. dosažitelný – nedosažitelný, velmi snadný – velmi obtížný, snadno prosaditelný – obtížně prosaditelný, určitě ano – určitě ne. Otázky v dotazníku byly navrženy tak, aby se respondenti mohli vyjádřit k situaci před přijetím ZOTČ a po přijetí tohoto zákona. Tímto jsme získali hodnocení dopadů zákona.

Schéma 3: Ukázka otázek dotazníkového šetření

Právní pomoc pro oběti je/byla:

PŘED ZOTČ: snadno dosažitelná	○	○	○	○	○	○	○	obtížně dosažitelná
PO ZOTČ: snadno dosažitelná	○	○	○	○	○	○	○	obtížně dosažitelná

Právo na doprovod důvěrníkem je pro oběť:

snadno prosaditelné	○	○	○	○	○	○	○	obtížně prosaditelné

Sedmistupňová škála byla následně interpretována takto: krajní hodnoty byly všeobecně interpretovány jako „velmi souhlasím“ nebo „velmi nesouhlasím“ s nabízenou možností. Druhý a třetí stupeň škály zleva pak v tomto pojetí vyjadřuje „souhlasím“, zatímco zprava vyjadřuje „nesouhlasím“. Prostřední hodnotu, stupeň 4, lze pak chápat jako „ani souhlasím, ani nesouhlasím“. Pro lepší přehlednost uvádíme toto rozlišení ve schématu 4.

Schéma 4: Ukázka interpretace hodnoticí škály dotazníku

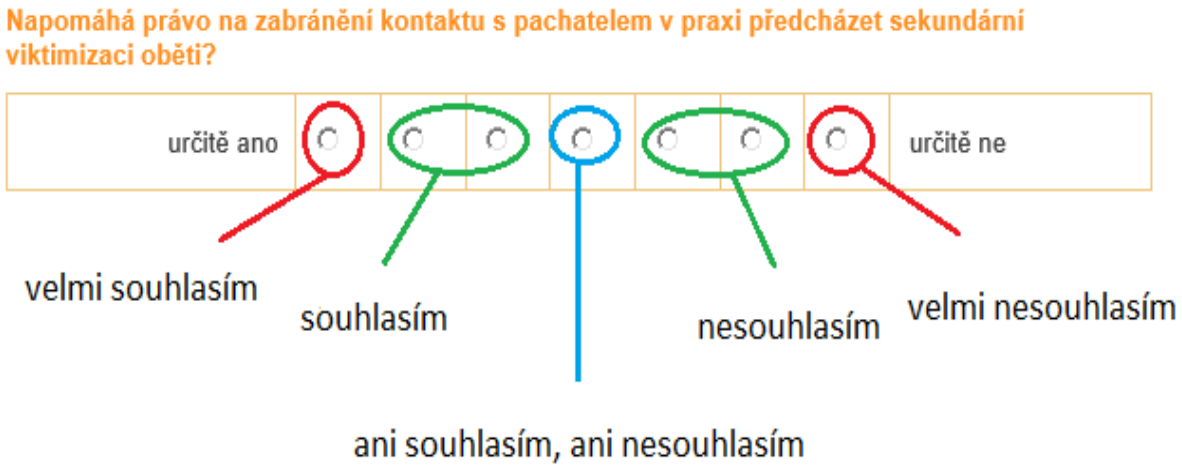

Odpovědi na jednotlivé otázky nebyly povinné, a pokud respondent cítil, že například není kompetentní ke zhodnocení situace před přijetím ZOTČ, nemusel na tuto otázku odpovídat. Dotazník byl záměrně navržen tak, aby bylo možné pozorovat, jak poskytovatelé hodnotí jednotlivá opatření a instituty před a po přijetí ZOTČ. To nám umožnilo sledovat změnu a zachytit její intenzitu. Byli jsme si vědomi jistého omezení takto navrženého dotazníku, a totiž, že respondent nemusel mít zkušenosti se situací před přijetím ZOTČ. Počítali jsme s tím, že respondent v takovém případě nemusí na otázku týkající se situace před přijetím ZOTČ odpovědět. Aby nedošlo ke zkreslení při porovnávání situace před a po přijetí ZOTČ, které by mohlo být způsobeno chybějícími odpověďmi, jsou výsledky v grafech zaneseny ve formě procentuálního zastoupení (relativních četností). Pojem „oběti“ v rámci dotazníku obecně označoval jak zvlášť zranitelné oběti, tak oběti bez statusu zvlášť zranitelné oběti. Pokud bylo potřeba, byl přímo v otázce specifikován typ oběti trestného činu.

V rámci dotazníkového šetření bylo osloveno celkem 347 respondentů zapsaných v Registru poskytovatelů pomoci (více viz kapitola II Metodologie). Respondenti vyplnili celkem 152 dotazníků, návratnost tedy činila 45 %. Mezi respondenty bylo 75 zástupců PMS[14], 56 advokátů, 11 akreditovaných subjektů a 10 subjektů poskytujících sociální služby[15], viz graf 1.

[14] Byli osloveni jednotliví vedoucí středisek PMS.
[15] Míra návratnosti u jednotlivých typů respondentů byla následující: zástupci PMS 97 %, advokáti 25 %, akreditované subjekty 44 %, subjekty poskytující sociální služby 42 %.

Graf 1 Zastoupení respondentů dle typu poskytované služby (počet)

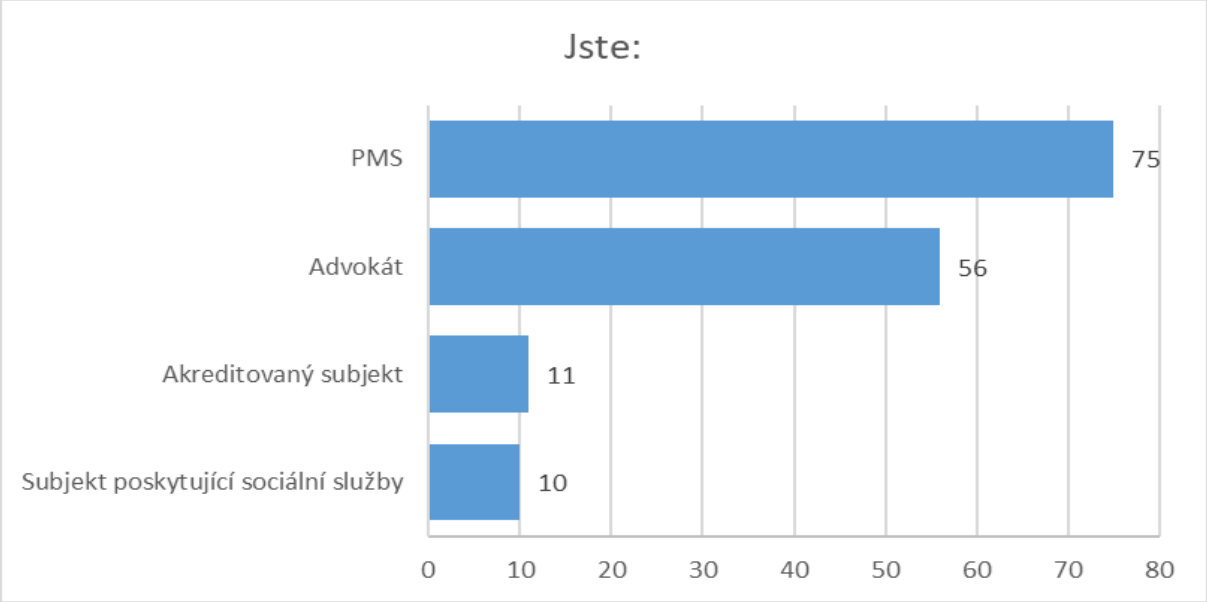

Dotazovaní poskytovatelé pomoci obětem trestných činů působí v různých krajích ČR, přičemž někteří nabízí své služby pouze v jednom kraji, zatímco jiní poskytují služby ve více krajích. Z grafu 2 je patrné, že mezi poskytovateli, kteří vyplnili dotazník, jsou nejpočetněji zastoupeni poskytovatelé působící ve Středočeském kraji (22) a dále v Královehradeckém kraji (20). Naopak nejmenší zastoupení mají poskytovatelé z Karlovarského kraje (7). Zde je nutné upřesnit, že tyto výsledky neodráží přesné rozmístění všech poskytovatelů pomoci, kteří jsou zapsáni v Registru. Jedná se pouze o rozmístění poskytovatelů, kteří se zapojili do dotazníkového šetření.

Graf 2 Působnost poskytovatelů pomoci obětem trestných činů dle krajů (počet)

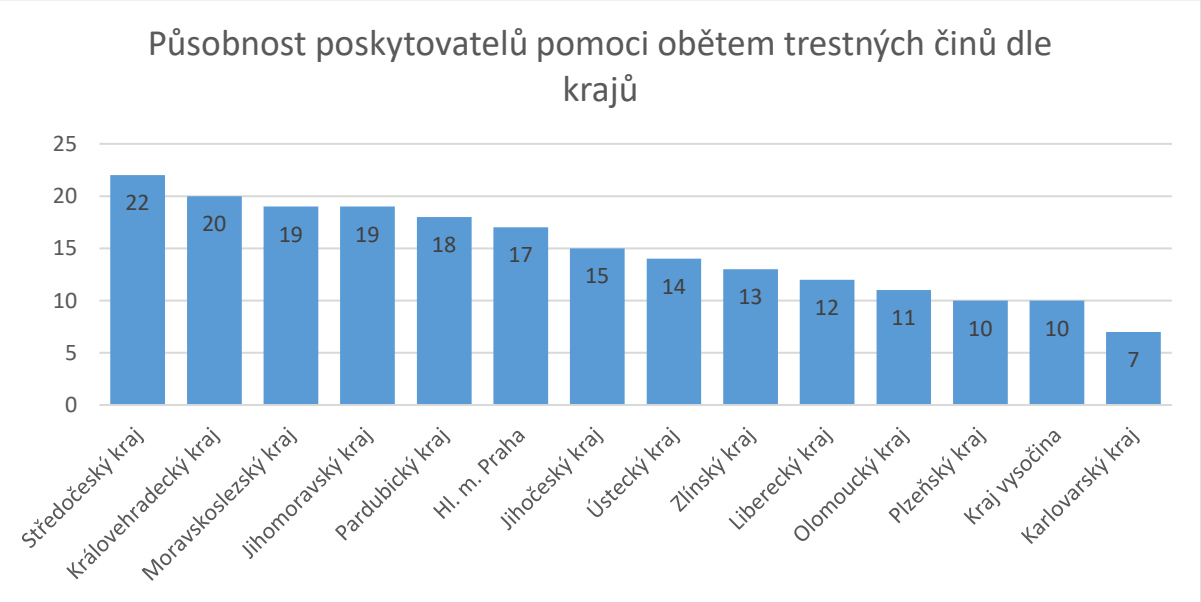

Obecná zjištění plynoucí z dotazníkového šetření mezi poskytovateli pomoci byla následně podrobněji rozpracována za pomoci poznatků získaných v rámci rozhovorů s poskytovateli, širšími aktéry a oběťmi. Pro lepší přehlednost jsou v této zprávě použita také schémata a na konci každé podkapitoly je v textovém poli poskytnuto dílčí shrnutí výsledků.

III.5.1 Právo na poskytnutí odborné pomoci

Jedním z práv obsažených v ZOTČ je právo na poskytnutí odborné pomoci. Tato podkapitola pojednává o tom, jak tuto oblast poskytovatelé pomoci v dotazníku zhodnotili. Dále je zde popsáno, jaké komentáře a připomínky se objevovaly v rozhovorech s poskytovateli a širšími aktéry. Text je navíc doplněn komentáři obětí a zjištěními plynoucími z jejich výpovědí.

V dotazníku určeném poskytovatelům pomoci obětem trestných činů bylo zjišťováno, jak poskytovatelé hodnotí dosažitelnost psychologických služeb, sociálního poradenství, právní pomoci a restorativních programů. Respondenti měli možnost se vyjádřit k tomu, jak hodnotí situaci před ZOTČ a po ZOTČ. Pro hodnocení situace jim byla k dispozici sedmistupňová škála. Graf 3 ukazuje, jak poskytovatelé hodnotí dosažitelnost psychologických služeb pro oběti.

Graf 3 Dosažitelnost psychologických služeb pro oběti (%)

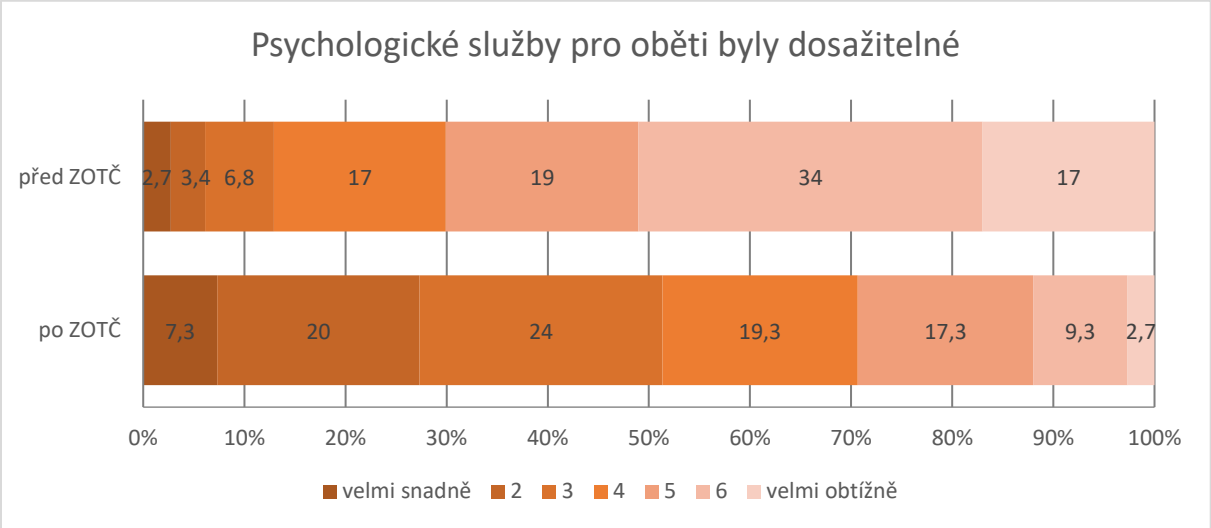

Je zřejmé, že situace po ZOTČ je hodnocena kladněji než situace před ZOTČ. Více než polovina respondentů (51,3 %) hodnotí dosažitelnost psychologických služeb pro oběti po přijetí ZOTČ jako velmi snadnou nebo snadnou. Za velmi snadnou ji označilo 7,3 % respondentů, za snadnou pak 44 % respondentů. Téměř pětina zvolila prostřední hodnotu (19,3 %). Jako obtížnou hodnotilo dosažitelnost psychologické pomoci 26,6 % dotázaných poskytovatelů a možnost velmi obtížnou zaznačilo pouze 2,7 % dotázaných. **Dosažitelnost psychologických služeb před přijetím ZOTČ byla respondenty hodnocena negativněji**. Za

velmi obtížně dosažitelnou ji označilo 17 % respondentů, 53 % ji pak hodnotilo jako obtížně dosažitelnou. Naopak za snadno dosažitelnou před přijetím ZOTČ ji považovala přibližně desetina poskytovatelů (10,2 %) a za velmi snadno dosažitelnou pouze 2,7 % poskytovatelů. **Z kvantitativních dat vyvozujeme, že dle dotazovaných poskytovatelů se dosažitelnost psychologických služeb po zavedení ZOTČ výrazně zlepšila.**

V kvalitativních rozhovorech však poskytovatelé zmiňovali dlouhé čekací lhůty a upozorňovali na nedostatek psychologů v menších obcích. Tyto překážky dostupnost psychologické pomoci pro oběti znesnadňují.

> Poskytovatel pomoci: *„Co máme praxi, tak čekací lhůty u lékařů a psychoterapeutů, kteří dělají na pojišťovny, jsou prostě dlouhé. Taky je jich míň a ne v každé lokalitě nějaký psychoterapeut působí. V menších městech je to problém. Třeba v případě dětí, které se stanou obětí trestných činů."*

Poskytovatelé jsou si vědomi svých omezených možností v souvislosti s poskytováním psychologické podpory. Jsou schopni oběti vyslechnout, ale pokud je zapotřebí odborná pomoc, odkazují oběti na příslušné odborníky. Ne vždy však je v daném regionu pomoc k dispozici.

Obdobně situaci popisují i oběti. Psychologickou pomoc v rozhovorech hodnotily jako nedostupnou a upozorňovaly na dlouhé čekací lhůty a nízký počet psychologů.

> Tazatel: *„A ty jsi potom chtěla vyhledat nějakou psycholožku nebo psychiatričku"*
>
> Oběť: *„Ale všude je plno. Obvodní doktorka mi dala prášky na nervy a napsala mi psychologa, ale tady jsem nikoho nesehnala, přestože mi to dala doporučeně. Tak jsem pak k ní šla zase a ona mi říká, ať si ho prostě zaplatím. Taková rada vám sotva pomůže, ať si ho zaplatíte, když neberou takhle. Dneska jsem tam byla a říkala jsem, že všude jsou čekací doby, i na zaplacení."*

Oběti získávají kontakty na odborníky poskytující psychologickou pomoc buď prostřednictvím pomáhajících organizací (poskytovatelé pomoci), nebo na základě doporučení obvodního lékaře, nebo si samy vyhledávají tyto informace na internetu a čtou si různé recenze a hodnocení, nebo se ptají známých a přátel. Psychologickou pomoc poskytují obětem i některé pomáhající organizace, které oběti primárně nevyhledaly kvůli psychologické pomoci, ale na které se obrátily pro radu ohledně své celkově složité situace.

V některých případech je pro oběti psychologická pomoc zpočátku (krátce po trestném činu) důležitější než pomoc právní. Její nedostupnost znemožňuje obětem adekvátně iniciovat proces vlastního odškodnění – oběti nemají sílu a energii svou situaci řešit. Značným problémem jsou pak dlouhé čekací lhůty. Jako velmi pozitivní je oběťmi hodnocena linka rychlé pomoci, která funguje jako „rameno, na kterém se lze vybrečet“ a obětem umožňuje se svěřit a vypovídat, např. když oběť v noci přepadne úzkostný stav nebo když nechce svým stěžováním stále obtěžovat své známé.

Oběti, které psychologickou pomoc vyhledaly a jimž se dostalo pomoci, hodnotí službu převážně pozitivně. Oceňují zájem ze strany psychologa a otevřenost, se kterou mohou jednat. V jiných případech jsou oběti k psychologické pomoci skeptičtější. V tomto případě je hodnocena samotná kvalita pomoci, která se podle obětí různí.

Další otázka v dotazníkovém šetření zjišťovala, jak poskytovatelé hodnotí dosažitelnost sociálního poradenství pro oběti. Graf 4 ukazuje, že **situace v oblasti sociálního poradenství se dle dotázaných poskytovatelů po přijetí ZOTČ zlepšila.**

Graf 4 Dosažitelnost sociálního poradenství pro oběti (%)

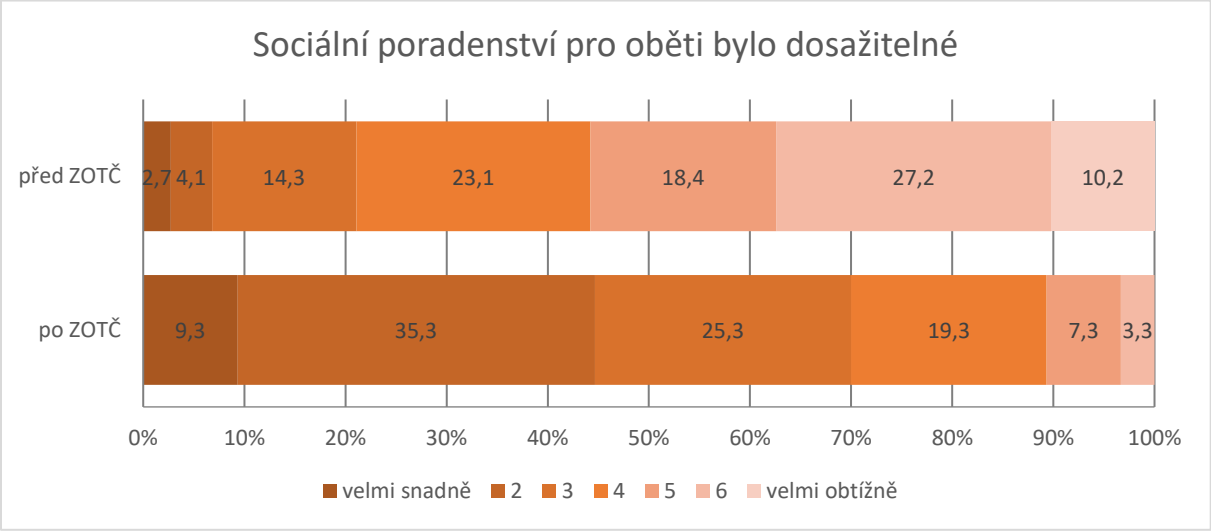

Více než dvě třetiny respondentů (69,9 %) hodnotí dosažitelnost sociálního poradenství po ZOTČ jako velmi snadnou nebo snadnou. Za velmi snadnou ji označila necelá desetina respondentů (9,3 %), za snadnou pak více než tři pětiny dotázaných (60,6 %). Téměř pětina respondentů zvolila prostřední hodnotu (19,3 %). Jako obtížnou hodnotila dosažitelnost sociálního poradenství přibližně desetina dotázaných poskytovatelů (10,6 %). Dosažitelnost sociálního poradenství před přijetím ZOTČ byla hodnocena jako velmi snadná a snadná více pětinou poskytovatelů (21,1 %). Naopak jako obtížně dosažitelné před zavedením ZOTČ

hodnotily sociální poradenství více než dvě pětiny respondentů (45,6 %) a jako velmi obtížně dosažitelné více než desetina respondentů (10,2 %).

Dotazníkové šetření dále sledovalo, jak poskytovatelé hodnotí dosažitelnost restorativních programů pro oběti. Graf 5 ukazuje, že **dle poskytovatelů se dosažitelnost po přijetí ZOTČ zlepšila.**

Graf 5 Dosažitelnost restorativních programů pro oběti (%)

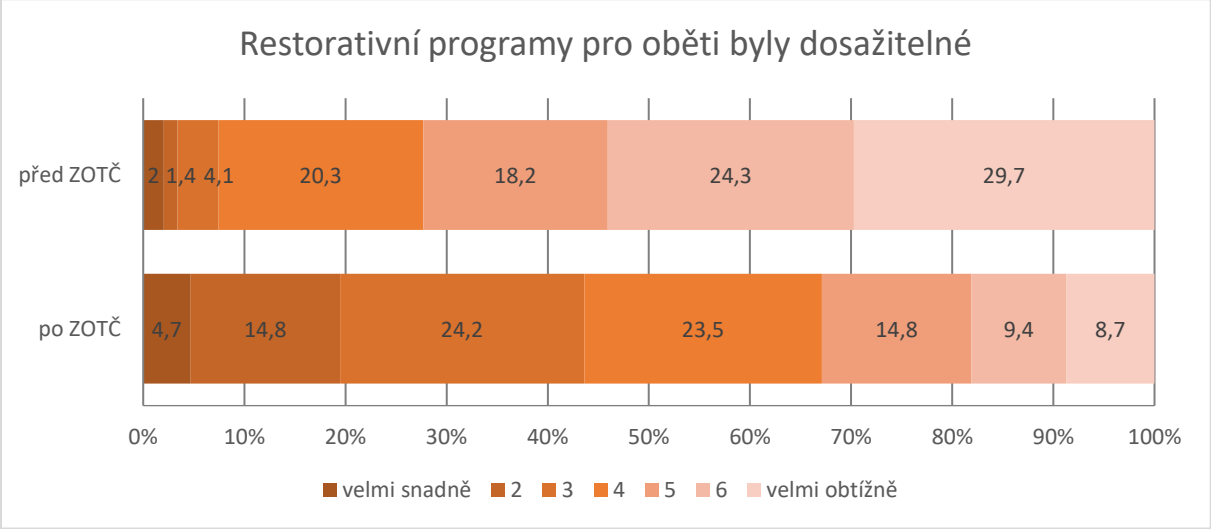

Více než dvě pětiny respondentů zhodnotily dosažitelnost restorativních programů po zavedení ZOTČ jako velmi snadnou nebo snadnou (43,7 %). Dosažitelnost restorativních programů před přijetím ZOTČ byla hodnocena jako velmi snadná nebo snadná necelou desetinou respondentů (7,5 %). Naopak téměř třetina poskytovatelů (29,7 %) hodnotila dosažitelnost před přijetím ZOTČ jako velmi obtížnou.

Dalším druhem odborné pomoci, která je pro oběti velmi podstatná, je pomoc právní. Jak zobrazuje graf 6, **dosažitelnost právní pomoci po přijetí ZOTČ byla poskytovateli v rámci dotazníkového šetření hodnocena kladněji než před přijetím ZOTČ.**

Graf 6 Dosažitelnost právní pomoci pro oběti (%)

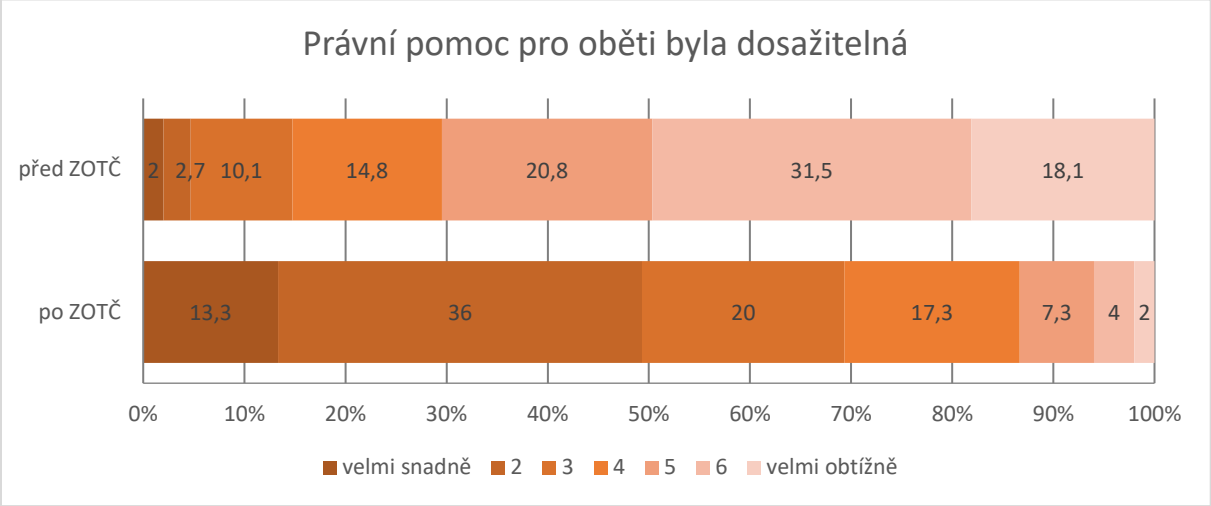

Více než dvě třetiny respondentů (69,3 %) hodnotí dosažitelnost právní pomoci po zavedení ZOTČ jako velmi snadnou nebo snadnou. Za velmi snadnou ji označila více než desetina respondentů (13,3 %), za snadnou pak téměř tři pětiny respondentů (56 %). Pětina zvolila prostřední hodnotu (17,3 %). Jako nesnadnou hodnotila dosažitelnost právní pomoci více než desetina dotázaných poskytovatelů (11,3 %) a možnost velmi obtížnou zaznačila pouze 2 %. **Dosažitelnost právnické pomoci před přijetím ZOTČ byla respondenty hodnocena negativněji**. Za velmi obtížnou ji označila téměř pětina dotázaných (18,1 %) a více než polovina dotázaných (52,3 %) ji zhodnotila jako obtížně dosažitelnou. Naopak za snadno dosažitelnou před přijetím ZOTČ ji považovala více než desetina poskytovatelů (12,8 %) a za velmi snadno dosažitelnou pouhá 2 %.

Ačkoli z dotazníkového šetření vyplývá, že dotázaní poskytovatelé vidí v situaci po zavedení ZOTČ zlepšení, v kvalitativních rozhovorech s poskytovateli se ukázalo, že dosažitelnost právní pomoci je v řadě případů stále problematická. **Velkým problémem, na který bylo upozorněno v mnoha rozhovorech, je, že právní pomoc je převážně nedostupná a poskytovatelé mnohdy nemají oběti kam posílat.** S tímto problémem se potýkají hlavně v menších regionech. Podle poskytovatelů zde hraje roli také skutečnost, že oběti v případě potřeby nechtějí za právníky dojíždět do vzdálenějších lokalit. **Dostupnost však není podmíněna pouze geograficky, ale rovněž finančními možnostmi oběti.** Poskytovatelé hodnotí pozitivně změnu, jíž novela stanovila, že oběť zvlášť zranitelná má nárok na bezplatnou právní pomoc, aniž by musela dokazovat svou špatnou finanční situaci. Zvlášť zranitelné oběti mohou využít časové dotace na bezplatnou pomoc, která činí např. půl hodiny nebo hodinu s právníkem. Tuto formu bezplatné pomoci však poskytovatelé v rozhovorech hodnotili jako nedostačující. Především protože oběť za tuto dobu často není schopna vše detailně popsat

a právník oběti nestihne komplexně poradit. Další pomoc už si oběť musí platit, k čemuž v mnoha případech nemá dostatek peněz. Zákon advokátovi nepředepisuje, v jakém rozsahu musí bezplatnou pomoc nabízet, jeho novela však zavedla pro advokáty zapsané v Registru povinnost zapisovat do Registru poskytovaný počet hodin bezplatné právní pomoci za kalendářní měsíc.

> Poskytovatel pomoci: „(…) *Dřív se advokáti nechali zapsat do Registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů na Ministerstvu spravedlnosti s tím, že řekli – budeme poskytovat nějakou bezplatnou právní službu po nějaký čas, třeba půl hodiny nebo hodinu a potom už ne. Když já si představím jednání s klientem, tak klient za půl hodiny nebo hodinu teprve řekne to, co je potřeba říct. Samozřejmě je to mnohdy provázeno různými emocemi, takže z toho třeba taky deset minut probrečí, a potom když chce konečně poradit, tak advokát mu poradenství poskytne, ale už za peníze. Teď je to trošku jinak. Ti advokáti, kteří tam jsou zapsaní, musí do nějakého termínu, myslím, že do tří měsíců od účinnosti té novely, uvést jasné informace o rozsahu poskytované pomoci, jinak je vyškrtnou.“*

Jelikož advokáti jsou v důsledku finanční náročnosti svých služeb s oběťmi často pouze vminimálním kontaktu, je na pomáhajících institucích, aby s nimi navázaly užší spolupráci. Tato pomoc může být podle poskytovatelů efektivnější[16]. Jedná se o dlouhodobou pomoc, která bere v potaz i sociální rozměr situace oběti a její finanční možnosti.

V rozhovorech s poskytovateli také zaznívalo, že **není vybudovaná síť právníků.** Poskytovatelé uvádějí, že organizace buď mají vlastního právníka, který v některých organizacích působí rovněž jako zmocněnec, nebo využívají služeb externích právníků. Kontakt na tyto právníky poskytovatelé získali prostřednictvím síťování nebo na základě dřívější spolupráce. Případně poskytovatelé odkazují na služby dalších poraden a organizací, které právníka k dispozici mají. Ukazuje se, že na tuto situaci má pozitivní dopad síťování poradců PMS a navazování kontaktů s právníky, kdy dochází k tomu, že o sobě jednotlivé subjekty ví a v případě potřeby se mohou zkontaktovat a začít spolupracovat.

Podle poskytovatelů je rovněž problematické, že **oběti jsou pro právníky specifickou skupinou a mnoho právníků se práci s oběťmi nevěnuje**. Tento jev byl pozorovatelný také

[16] Část poskytovatelů se vyjadřovala kriticky k omezení, které stanovuje, že právní pomoc smí poskytovat pouze advokáti. Hlavním argumentem těchto poskytovatelů je, že jejich právníci jsou dostatečně kvalifikovaní, aby mohli poskytovat právní pomoc, což by obětem umožnilo pomoc obdržet v prostředí, které je jim známé a ve které získaly důvěru.

při rozesílání dotazníků advokátům, kteří byli v červnu 2017 zapsáni v Registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů. Jak jsme uvedli již v metodologické části, nejen, že někteří advokáti nebyli dohledatelní, ale mnozí z těch, které jsme telefonicky kontaktovali, pak uvedli, že nemají s prací s oběťmi trestných činů žádnou zkušenost.

K problematice se vyjádřili rovněž zástupci z řad legislativců, kteří argumentovali specializací právní pomoci, která se zaměřuje na oběti trestných činů, a současně upozornili na to, že ne každý právník se chce obětem trestných činů věnovat.

> Širší aktér (legislativec): *„Pořád je to strašně omezené, myslím hodinově. Na druhou stranu si uvědomme, kdo tady může právní pomoc poskytovat. Nejde o právní poradenství, právní poradenství vám poskytne jakákoliv organizace, tam se to kdokoliv naučí, ale právní pomoc, tu vám poskytne jen advokát. A zase, z celé škály advokátů, jejichž seznam má advokátní komora, se ne každý chce věnovat pomoci obětem trestných činů. I když působí ve sféře trestně právní, má co do činění s trestním řízením, obhajuje, ať už ex offo, nebo normálně najatý, tak ne každý stojí na straně oběti a je ochotný se jí věnovat, natož aby jí své služby poskytoval zdarma.“*

Oběti v rozhovorech vypovídaly, že pomoc právníka potřebují nejčastěji, když si neví rady, jak sepsat různé typy žádostí a další dokumenty, nebo když svůj případ vnímají jako složitější a chtějí se domoci spravedlnosti. Ukazuje se, **že pro oběti je důležitá bezplatná povaha služby, protože na zaplacení právní pomoci často nemají dostatek financí.** Cena právních služeb a neznalost možnosti využít bezplatnou pomoc v některých případech odradila oběti od nahlášení trestného činu. Oběti se v těchto případech obávaly finanční zátěže. Věděly, že budou advokáta potřebovat, ale současně si vyhodnotily, že si ho nemohou dovolit.

Ty oběti, které služeb právníka využily, považovaly právníka za někoho, kdo má zkušenosti a současně je pro ně oporou, řeší jejich situaci, informuje a komunikuje s OČTŘ. Oběti díky této podpoře mají pocit, že nejsou v situaci osamocené, že je někdo dokáže pochopit a porozumět tomu, čím prochází.

> Oběť: *„Já věřím, že kdybych tu právničku neměla, tak by to dopadlo úplně jinak. Já jsem největší oporu měla v tom právním zástupci, měla zkušenosti.“*

***

> Oběť: *„Řekl mi, co všechno musím sehnat, co musím udělat. Řekl, že mě úplně chápe, že by to taky takhle nenechal.“*

Vědomí **pochopení ze strany institucí, je pro oběti v průběhu celého procesu řešení jejich případu velmi důležité.** Pokud oběti nenachází porozumění například u OČTŘ, oceňují, když jim ho poskytne právník nebo pracovník pomáhající instituce.

Pro oběti je velmi podstatná také dostupnost právní pomoci. Oběti mnohdy získaly kontakt na právníka od svých známých, příbuzných a sousedů nebo si doporučení a kontakt na právníka vyhledaly svépomocí. **Registr poskytovatelů pomoci oběti využívaly jen sporadicky.** Mnoho obětí Registr vůbec neznalo, a tím pádem ani nevyužilo. Oběti, které právníky z Registru obvolávaly, byly některými právníky odmítány s tím, že se jejich případu nechtěli věnovat.

> Tazatel: *„A jak to bylo s tou právní pomocí?“*
> Oběť: *„My jsme se podívali na ten seznam advokátů (pozn. Registr poskytovatelů pomoci) a pak jsem je obvolávala, ale nikdo nechtěl tu nemajetkovou újmu řešit. Až na škole mi známý někoho doporučil. Nebylo to zadarmo, ale dala jsem mu 2000 a pak jsme se domluvili na zaplacení až po soudu.“*

Oběti se často potýkaly s tím, že nevěděly, na koho se s právními otázkami obrátit. Nebo se neorientovaly v tom, zda mají na bezplatné poradenství nárok.

> Oběť: *„On pak za nás řešil všechno právník i s tou policií.“*
> Tazatel: *„A vy jste si ho sami vyhledali? Podle jakého klíče?“*
> Oběť: *„Je to náš soused.“*
> Tazatel: *„A bylo to pro vás finančně dostupné?“*
> Oběť: *„No, myslím, že kdybychom neměli peníze, tak ani ne. Myslím, že to stálo 50 tisíc 60 tisíc korun, takže pro nás to dostupné bylo, ale asi ne každý si to může dovolit.“*

Oběti, které projevily zájem o právnickou pomoc, ale na právníka se neobrátily, tak činily především kvůli finanční náročnosti služby a obavám, že je služba nad jejich finanční možnosti. V jiných případech oběti právní pomoc nevyhledaly, protože byly přesvědčeny, že je jejich případ „jasný“, že pachatel bude potrestán – pomoc tedy není potřeba a oběti vše zvládnou samy.

V rámci dotazníkového šetření mezi poskytovateli dále bylo zjišťováno, jak respondenti hodnotí dostupnost služeb pro oběti trestných činů. Výsledky jsou uvedeny v grafu 7.

Graf 7 Hodnocení dostupnosti služeb pro oběti trestných činů (%)

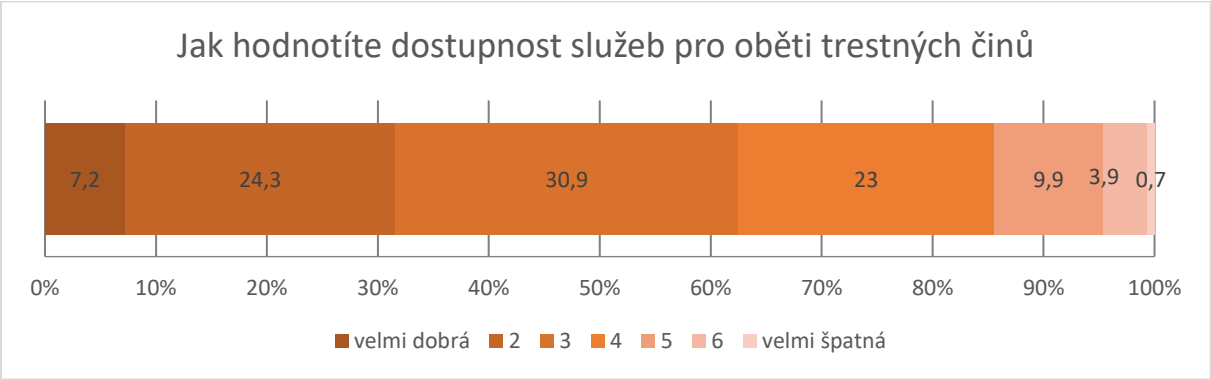

Méně než dvě třetiny (62,4 %) považují dostupnost služeb pro oběti trestných činů za dobrou a velmi dobrou, přičemž jako velmi dobře dostupné služby hodnotí 7,2 % poskytovatelů. Za dobře dostupné je považuje více než polovina poskytovatelů (55,2 %). Prostřední variantu, tedy ani dobře dostupné, ani špatně dostupné, zvolila téměř pětina dotázaných (23 %). Naopak jako špatně dostupné a velmi špatně dostupné služby označila více než desetina respondentů (14,5 %).

V rozhovorech s poskytovateli, širšími aktéry a oběťmi se opakovaně objevovala témata dostupnosti služeb pomoci z hlediska finanční náročnosti, geografické vzdálenosti, míry spolupráce mezi jednotlivými subjekty a čekacích lhůt.

U poskytovatelů služeb s více pobočkami, mají oběti možnost zvolit si tu, která je jim nejblíže. Vzhledem k aktuálnímu pokrytí však využití služeb většinou vyžaduje dojíždění. Toto dojíždění nemusí být objektivně na větší vzdálenost, ale některé oběti ho subjektivně vnímají jako nepřekonatelnou překážku. Dojíždění může být pro oběti problémem například ze zdravotních důvodů nebo také z důvodů psychických, finančních, časových a dalších[17]. V některých organizacích to funguje i tak, že pokud se klient nemůže na pobočku dopravit, pracovník organizace dojede za ním. V těchto případech však organizace dbají na bezpečnost svých pracovníků.

V rozhovorech s poskytovateli a oběťmi se objevila také otázka samotného přístupu do pomáhajících institucí, které se nacházejí v budovách s ostrahou – justiční stráží. Příkladem jsou některá střediska PMS, která sídlí ve státních budovách, například budovách soudů nebo státních zastupitelství. **Umístění pracovišť do střežených prostor, kde je člověk**

[17] Jako ilustraci uvádíme příklad ženy, která se stala obětí domácího násilí, žila s pachatelem v jedné domácnosti a bála se do pomáhající instituce dojíždět do jiného, i když blízkého města. Cesta tam a zpět by jí trvala tak dlouho, že by pachatel získal podezření, že se něco děje, a žena se bála, že by se násilí mohlo začít ještě stupňovat. Z tohoto důvodu se na pomáhající instituci neobrátila a jejích služeb nevyužila.

při vstupu například povinen projít bezpečnostním rámem, kontrolou justiční stráží, legitimovat se a nechat se zapsat, znamená pro oběti narušení jejich anonymity. Oběti, které se pachatele bojí, a zažádaly si proto o utajení osobních údajů, vnímají zápis a legitimování se jako úkony umožňující jejich snadné dohledání, což má za následek narušení jejich pocitu bezpečí. Tyto kontrolní úkony mohou být pro oběť navíc nové a nezvyklé, což ji v konečném důsledku znejišťuje.

> Tazatel: *„Sídlíte se státním zastupitelstvím."*
>
> Poskytovatel: *„A to není dobré ani pro oběti, ani pro pachatele. Dole je justiční stráž, která kontroluje občanské průkazy, i u obětí. Musí je prohledat, jestli u sebe nemají něco nebezpečného. To je vyděsí a hlavně je vyděsí, že je někdo někam zapisuje, do nějaké knihy a přitom jim nikdo nevysvětlí, proč tomu tak je. Když mi zdola nejdříve zavolají, že přišla oběť, tak jim řeknu, ať ji nekontrolují a nezapisují, že si ji na svou zodpovědnost vezmu do kanceláře. Mnohdy ji ale zapíšou a pak mi volají, abychom si ji vyzvedli, protože tady se nesmí nikdo sám pohybovat po budově. Tohle je velký problém, jenže to není náš pokyn, ale státního zastupitelství, aby lidé byli při pohybu po budově doprovázení."*

Jednou ze strategií, kterou někteří pracovníci využívali, bylo, že oběť při kontrole justiční stráží doprovázeli.

> Poskytovatel: *„Vždycky, když se klient nahlásí, tak mu říkám, že jsme v budově soudu, a s některými klienty si dávám sraz před budovou, abych tou justiční kontrolou pak prošla s nimi, a rozhovorem se u toho snažím odpoutat jejich pozornost. Původně jsem si taky říkala, když se ještě hledaly prostory, že jestli to bude v budově soudu, tak chudáci oběti. Ale nakonec myslím, že se ten prostor podařilo upravit a klientům pomáhá i to, že na ně čekám před tou budovou, že sem nejdou sami a že s nimi člověk naváže rozhovor."*

Co se týče navazování spolupráce mezi subjekty, organizace vyhledávají jiné pomáhající subjekty například v Registru poskytovatelů pomoci nebo prostřednictvím síťování. Ne vždy se však v blízkosti nějaký subjekt nachází. Síťování se v tomto ohledu ukazuje být velmi důležitým a efektivním. Pokud je spolupráce založena na předchozí zkušenosti a osobních vazbách a není realizovaná jen formálně, má na řešení jednotlivých případů pozitivní dopad. Naopak neexistence procesů síťování představuje značné riziko. Pomáhající instituce v takovém případě nemají jistotu, kam oběti posílají, případně kde budou reálně přijaty.

V úvodu byla popsána celkově nepříznivá ekologie kolem tématu obětí, která znemožňuje budování sítí vztahů a poskytovatelů pomoci v důsledku značné míry uzavřenosti jednotlivých aktérů systému pomoci. Na druhou stranu odkazování obětí na jiné poskytovatele služeb na základě předchozí dobré zkušenosti je poskytovateli označováno za záruku dobré a efektivní pomoci[18].

Dalším tématem, které jsme v rozhovorech s poskytovateli, širšími aktéry i oběťmi zaznamenali, bylo, jakým způsobem se oběti o pomáhajících subjektech dozvídají. Podle poskytovatelů se oběti o jejich službách dozvídají z regionálních periodik, letáků, dále pak z OSPOD a v některých případech i z televize. Případně jsou oběti o službách informovány Policií ČR, což se ovšem podle poskytovatelů děje spíše sporadicky. Poskytovatelé měli podle svých slov zpočátku představu, že po přijetí ZOTČ budou více v kontaktu s Policií ČR, avšak tato jejich očekávání nebyla v praxi naplněna.

> Poskytovatel pomoci: *„Moje představa úplně na začátku, když vyšel ten zákon, byla, že já budu prioritně potkávat s policií. Ale není tomu tak. Ve skutečnosti je to tak, že od policie přijde asi 20 %, a to ještě s tím, že já třeba ty jednotlivé policisty osobně navštěvuji, tam, kde je můj zájem.“*

Pomáhající instituce mají navíc tu zkušenost, že většina obětí nekontaktuje policii, ale obrací se přímo na jejich organizaci. Zde je vhodné upozornit, že oběti se poté, co na nich byl spáchán trestný čin, nemusí obrátit nejprve na policii. Důvodem může být, že nechtějí ohlásit trestný čin a podat trestní oznámení, protože se v rámci trestního řízení nechtějí dostat do přímého sporu s pachatelem nebo protože si nejsou jisté, zda je jejich situace natolik závažná, aby ji bylo třeba řešit s policií apod.

Dílčí shrnutí

Kvantitativní data ukazují na kladnější hodnocení situace po přijetí ZOTČ oproti situaci, která panovala před přijetím ZOTČ. A to jak v oblasti dosažitelnosti psychologické pomoci, sociálního poradenství a restorativních programů, tak v dosažitelnosti pomoci právní. Zákon má tedy v praxi zaznamenatelný příznivý dopad. Kvalitativní perspektiva ale odhaluje mezery v dostupnosti služeb z hlediska finanční náročnosti, geografické vzdálenosti, míry spolupráce mezi jednotlivými subjekty a čekacích lhůt.

[18] Pro ilustraci uvádíme situaci, kdy jedna z obětí vyhledala pomoc u organizace, která její situaci naopak ještě více zkomplikovala. Na základě této negativní zkušenosti pak pracovnice pomáhající instituce tuto organizaci přestala klientům doporučovat.

Co se psychologické pomoci týče, byl zjištěn nedostatek psychologů v menších obcích. Pro oběti je psychologická pomoc mnohdy nedostupná, potýkají se s dlouhými čekacími lhůtami a nízkým počtem psychologů. Pro oběti je v některých případech psychologická pomoc zpočátku důležitější než pomoc právní. Její nedostupnost obětem znemožňuje adekvátně zahájit proces vlastního odškodnění – oběti nemají sílu a energii svou situaci řešit.

Také právní pomoc bývá nedostupná a poskytovatelé pomoci mnohdy nemají oběti kam posílat. Problematická je rovněž nedostatečný rozsah bezplatně poskytované právní pomoci – oběť v přiděleném čase často není schopna svůj případ detailně popsat a právník jí nestihne komplexně poradit. Proto je bezplatnou pomoc zpravidla nezbytné doplnit placenou, což řadu obětí odrazuje. Chybí síť právníků, jelikož pro mnohé jsou oběti specifickou skupinou, na kterou se nespecializují. Pro oběti je dostupnost bezplatné pomoci důležitá, protože na zaplacení právní pomoci často nemají dostatek financí. Poskytnutou právní pomoc oběti velmi oceňují. Právník je zkušenou oporou, zdrojem informací, zdatným vyjednavačem s OČTŘ. Oběti potřebují ze strany institucí především porozumění, často nevědí, na koho se s právními otázkami obrátit nebo nevědí o nároku na bezplatné poradenství. Využití Registru poskytovatelů pomoci bylo mezi oběťmi sporadické. Ztráta anonymity při kontrolovaných vstupech do budov, kde sídlí pomáhající organizace, představuje pro oběti zátěž. Z hlediska efektivní pomoci se ukazuje být významné síťování aktérů pomoci, které má na řešení situací pozitivní dopad, nicméně v mnoha případech nefunguje.

III.5.2 Právo na informace

Oběti trestných činů mají dle ZOTČ právo na informace. Toto právo se výrazně podílí na samotné aktivizaci obětí v řešení jejich případu. Jeden z poskytovatelů v průběhu rozhovoru okomentoval právo na informace následovně: „Nejdřív musí být informace o tom právu podána, aby mohla být uplatněna.“

Vyhodnocení přínosu práva na informace vyznívá rovněž příznivě. Podle odpovědí získaných v dotazníkovém šetření se přístup obětí k informacím po přijetí ZOTČ zlepšil. Tuto situaci ilustruje graf 8 níže.

Graf 8 Hodnocení přístupu obětí k informacím o svých právech (%)

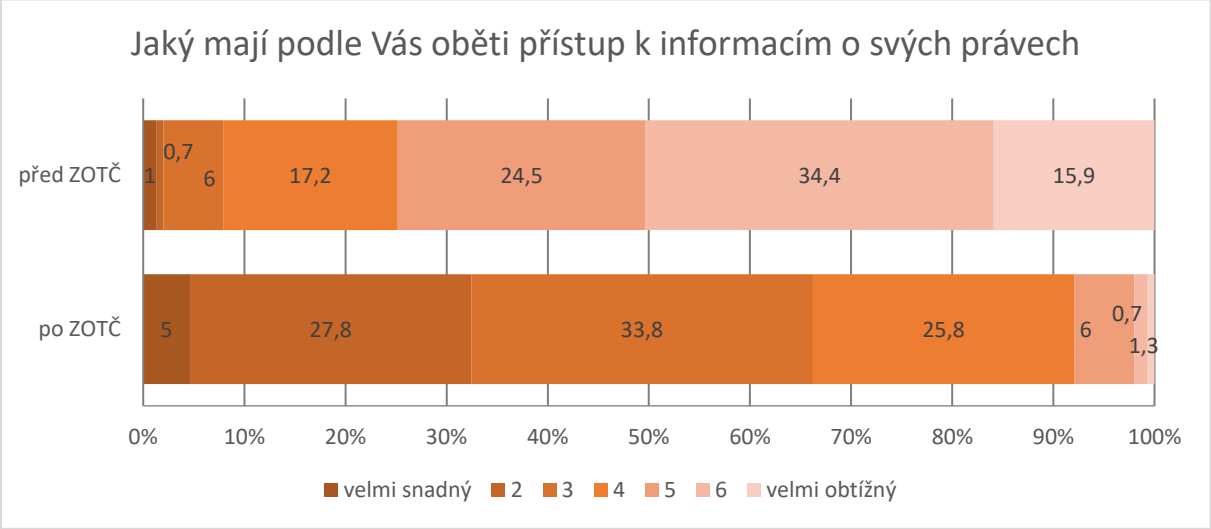

Více než tři pětiny respondentů (66,6 %) hodnotí přístup obětí k informacím po přijetí ZOTČ jako velmi snadný nebo snadný. Za velmi snadný ho označilo 5 % respondentů, za snadný pak 61,6 % respondentů. **Přístup obětí k informacím o svých právech před zavedením ZOTČ byl respondenty hodnocen negativněji**. Za velmi obtížný ho označila méně než pětina respondentů (15,9 %), avšak téměř tři pětiny respondentů (58,9 %) ho zhodnotily jako obtížně dosažitelný. Naopak za snadno dosažitelný před přijetím ZOTČ ho považovala méně než desetina poskytovatelů (6,7 %) a za velmi snadno dosažitelný pouze 1 % dotázaných.

Do dotazníku byla dále zařazena otázka ohledně hodnocení způsobu, jakým jsou informace obětem předávány. Také **způsob předávání informací po přijetí ZOTČ byl hodnocen pozitivněji než před přijetím ZOTČ.**

Graf 9 Hodnocení způsobu předávání informací obětem (%)

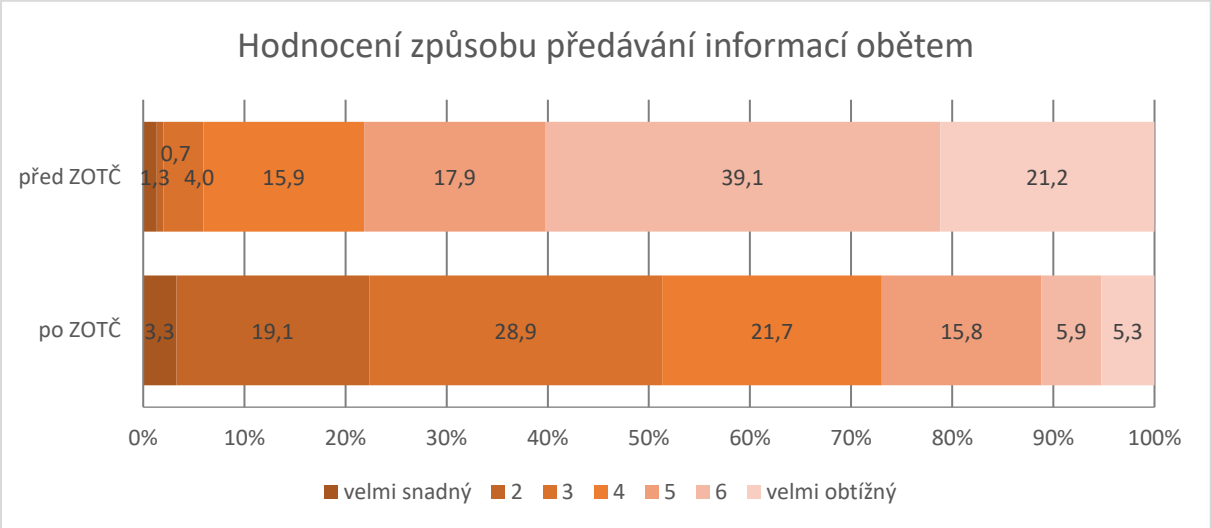

Více než polovina respondentů (51,3 %) hodnotí způsob předávání informacím po zavedení ZOTČ jako velmi snadný nebo snadný. Za velmi snadný ho označila 3,3 % respondentů, za snadný pak téměř polovina dotázaných (48 %). Více než pětina respondentů zvolila prostřední hodnotu (21,7 %). Jako obtížný zhodnotila způsob předávání informací více než pětina dotázaných poskytovatelů (21,7 %) a možnost velmi obtížný označilo pouze 5,3 % poskytovatelů. Způsob předávání informací obětem před přijetím ZOTČ byl respondenty hodnocen negativněji. Za velmi obtížný ho označila více než pětina respondentů (21,2 %) a téměř tři pětiny dotázaných (57 %) ho pokládaly za obtížný. Naopak za snadný ho před ZOTČ považovalo 4,7 % respondentů a za velmi snadný pouze 1,3 % respondentů.

Z grafu 10 níže lze vyčíst, že nejkladněji hodnotí způsob předávání informací obětem zástupci PMS. Tři pětiny zástupců PMS (60 %) pokládají způsob předávání informací po přijetí ZOTČ za velmi srozumitelný nebo srozumitelný**.** Podobně způsob předávání informací hodnotili také respondenti z řad subjektů poskytujících sociální služby. Naopak advokáti, oproti ostatním pomáhajícím subjektům, hodnotili způsob jako méně srozumitelný – za velmi nesrozumitelný nebo nesrozumitelný ho považuje přibližně třetina advokátů (33,9 %).

Graf 10 Hodnocení způsobu předávání informací obětem po přijetí ZOTČ podle typu poskytovatele pomoci (%)

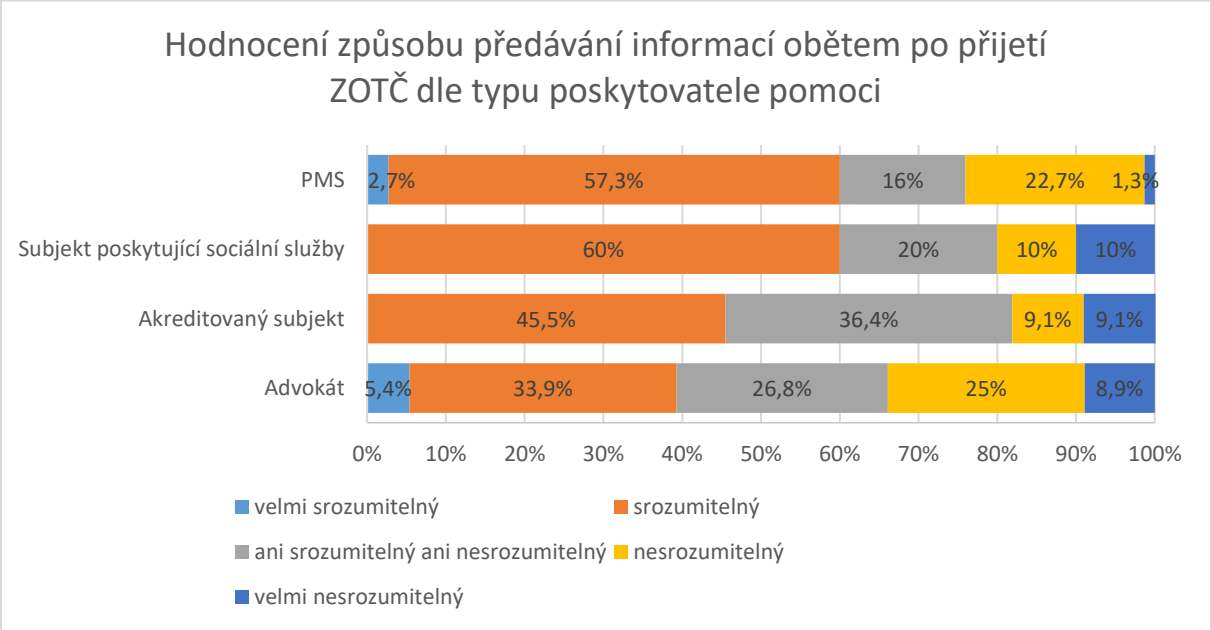

V kvalitativních rozhovorech poskytovatelé spolu se širšími aktéry oceňovali, že přijetím ZOTČ bylo uzákoněno, oběti, a to i ty potenciální, mají být informovány o svých právech.

Oběti naopak obecně vzato nevěděly, že ZOTČ existuje. Nebo předpokládaly, že nějaká práva mají, ale už nevěděly, že existují v kodifikované podobě. Oběti, které se svou situaci rozhodly řešit podáním trestního oznámení, nevěděly, jak takové oznámení podat. Oběti obecně neměly povědomí o tom, co je při vyšetřování čeká a na co mají právo. Znalostmi disponovaly pouze ty oběti, které již měly s problematikou předchozí zkušenosti, ať již vlastní nebo zprostředkované známými, případně byly informovány svým známým právníkem.

Oběti, které o existenci ZOTČ povědomí měly, nevěděly, že se jedná o relativně nový zákon. Termíny, které jsou (nejen) v ZOTČ užívány, jako prohlášení o dopadu trestného činu, důvěrník, zmocněnec atd., oběti neznaly. Případně se v nich nevyznaly a v rozhovoru docházelo k jejich zaměňování[19]. Termíny oběti často neznaly ani v případě, kdy těchto svých práv využily. Jakmile jim ale bylo výzkumníkem vysvětleno, co termíny znamenají, uvědomily si, že o těchto svých právech byly již dříve informovány a případně je také využily. Nicméně v těchto případech se jednalo o oběti, které navštěvovaly pomáhající organizace, jež jim pomáhaly se v situaci zorientovat.

Oběti obecně neměly povědomí o existenci pomáhajících institucí. Jedná se o poměrně důležitou informaci. Oběti totiž předpokládaly, že veškerá případná pomoc je finančně náročná, což je od vyhledávání pomáhajících organizací odrazovalo. Někdy oběti také váhaly, jestli tu kterou organizaci kontaktovat, protože si nebyly jisty, zda splňují definici jejího klienta či zda je jejich situace natolik vážná, aby jim s ní někdo další a neznámý pomáhal. Některé oběti se proto při rozhodování, zda a kam se mají v případě pomoci obrátit, potýkaly s bariérami, které v ucelené podobě zobrazuje schéma 5 níže.

[19] Například peněžitá pomoc/odškodnění.

Schéma 5 Bariéry při rozhodování obětí, zda využít služeb pomáhající instituce

BARIÉRY VÁŽÍCÍ SE K NEZNALOSTI POMÁHAJÍCÍCH INSTITUCÍ A JEJICH PRÁCE

- Neznalost konkrétních institucí, které mohou oběti pomoci.
- Nedůvěra v to, že instituce mohou oběti pomoci a s tím spojená neznalost, jaké služby instituce nabízí, jakým způsobem se svými klienty pracují
- Obava, že daná služba není pro oběť vhodná
- Bezplatnost – oběti nepočítají s tím, že je něco zdarma

BARIÉRY VÁŽÍCÍ SE K SEKUNDÁRNÍ VIKTIMIZACI

- Obava, že bude situace oběti zlehčována
- Obava, že bude oběť hodnocena, proč se ve své situaci nezachovala jinak
- Obava, že bude straněno pachateli

BARIÉRY VÁŽÍCÍ SE KE ZKUŠENOSTEM OBĚTI A POVAHOVÝM RYSŮM OBĚTI

- Sama oběť se stydí, že byla podvedena pachatelem
- Oběť si myslí, že si za svou situaci může sama
- Oběť nechce o své situaci mluvit s další osobou
- Oběť nikomu nedůvěřuje

Vidíme, že při rozhodování obětí o využití služeb pomáhajících institucí, které oběti informují o jejich právech a poskytují jim pomoc a podporu, hraje roli neznalost, obavy ze sekundární viktimizace i minulé zkušenosti obětí. **Výzkum ukázal, že oběti často nebyly o existenci pomáhajících služeb informovány, případně nevěděly, zda jsou pro službu těmi správnými klienty. Neorientovaly se v možnostech bezplatné pomoci. Dále se obávaly, že pokud se se svou situací svěří cizímu člověku, bude jejich situace zlehčována, jejich chování bude hodnoceno ostatními nebo že bude straněno pachateli.** Oběti, které služby pomáhajících institucí vyhledaly, pak oceňovaly jejich otevřenost a partnerské jednání.

Oběť: *„Jednali s námi jako s postiženými a ne jako s těmi, co si za to můžou."*

Pomáhající instituce mohou obětem v počátku pomoci vůbec pojmenovat, co za trestný čin se jim stalo. Jinak řečeno definovat, co se jim stalo nebo děje a o jaký trestný čin se jedná, a vymezit roli oběti, která má svá práva a může je uplatnit.

Oběť: *„Vůbec jsem nevěděla, na koho se obrátit, co s tím dál dělat, s tím traumatem, traumatickou událostí. Neměla jsem moc povědomí o těch pomáhajících organizacích, neziskovkách ani o definici sexuálního násilí, a jestli se počítá, když nedošlo úplně ke*

znásilnění. Samozřejmě jsem našla, že existuje třeba Persefona, ale moc jsem o tom nevěděla, tak jsem si říkala, jestli tam vůbec patřím a jestli se na ně můžu obrátit, nebo ne. Nakonec jsem si po měsíci našla psychoterapeutku a začala jsem chodit na terapie. Teď už vím, že kdybych se tehdy obrátila na nějakou tu neziskovku, tak bych ty terapie měla zadarmo, případně by mě mohli nasměrovat ještě na nějakou jinou pomoc, ale o tom jsem neměla vůbec žádné informace, to jsem začala objevovat až později."

Oběti v některých případech velmi emotivně vyjadřovaly svou vděčnost pomáhajícím institucím, které jim poskytly potřebné informace o jejich právech a možnostech, a zbavily je taky pocitu bezmoci, který je pronásledoval před jejich návštěvou. Oběti rovněž oceňovaly možnost dlouhodobé spolupráce přesahující rámec jednotlivých intervencí. Podle poskytovatelů je délka spolupráce s oběťmi individuální, protože každý člověk má jinou schopnost porozumět tomu, co se kolem něj děje a na zorientování se v situaci potřebuje odlišné množství času. Zpravidla však oběť na zorientování se, uvědomění si svého statusu oběti a akceptování situace potřebuje více času, protože vzniklá situace je pro ni nová a nějakou dobu trvá, než se na ni patřičně adaptuje. Svou roli zde hraje také náročnost daného případu.

Výzkum ukázal, že oběti, které měly zkušenost s pomáhajícími organizacemi, byly lépe vybaveny informacemi o svých právech a existenci ZOTČ než oběti, které navštívily pouze Policii ČR nebo se na žádnou instituci neobrátily. Klíčové zjištění však je, že oběti obecně nemají o existenci pomáhajících organizací povědomí. Z rozhovorů vyplývá, že **je důležité, aby Policie ČR efektivně propojovala oběti a pomáhající instituce a důrazně oběti upozorňovala na možnosti využití dalších konkrétních forem pomoci. Podmínkou úspěšného fungování ale je,** že o sobě budou jednotlivé subjekty vědět a budou dostatečně zasíťované[20].

Informace o svých právech oběti získávaly také prostřednictvím Policie ČR, pokud se na ni obrátily. **Poučení od Policie ČR však bylo poskytovateli i oběťmi mnohdy vnímáno jako formální a podané informace postrádaly podrobnější vysvětlení. Participanti dále upozorňovali na to, že při poučení je předáván značný objem informací, který příjemce často zahltí a zmate.** Oběti často nebyly schopny všechny informace z poučení vstřebat, ani jim porozumět. Některé oběti v rozhovorech zmínily, že jim poučení bylo podáno ve spěchu nebo když byly v šoku, a informace si tak nebyly schopny zapamatovat. Některé oběti uvedly,

[20] Některé organizace se formou letáčků snaží Policii ČR pomáhat informovat oběti o své existenci a nasměrovat je tak ke svým službám.

že informace od Policie ČR nebyly schopny vstřebat kvůli svému zdravotnímu stavu (fyzickému či psychickému). Dalšími příčinami neschopnosti vstřebat všechny informace byl nedostatek času a složitost textu. Oběti se již nechtěly na policejní stanici déle zdržovat, protože byly z policejního prostředí „nesvé“ a prostředí na ně nepůsobilo příjemně nebo protože u policisty cítily neochotu se jejich případu déle věnovat. Na druhou stranu některé oběti uvedly, že si poučení jen zběžně pročetly a nevěnovaly mu větší pozornost.

Někteří poskytovatelé uvedli, že chápou, že Policie ČR nemá kapacity na to, aby se obětem věnovala dlouhodobě. Nicméně má zákonem stanovenou povinnost oběti podrobně informovat, což je ovšem obtížné, například pokud je oběť ve špatném psychickém stavu a informací je hodně. **Míra reálné informovanosti ze strany Policie ČR se liší případ od případu, většinou je však nízká.** Předávání informací komplikuje řada bariér situační povahy. **Pozitivněji je hodnoceno informování pomáhajícími subjekty. Právě proto je potřeba, aby oběti byly důsledně přesměrovávány na pomáhající instituce, které jsou připraveny se obětem věnovat dlouhodoběji a podávané informace patřičně rozvést a doplnit.**

Z rozhovorů s poskytovateli, širšími aktéry i oběťmi vyplývá, že **je důležité, aby oběti byly aktivně zapojovány do rozhodování o tom, jaké informace si přejí dostávat. Je důležité se obětí ptát, zda si přejí být informovány.**

V rozhovorech silně rezonuje téma poskytování informací o propuštění pachatele. Otázka ohledně hodnocení přístupu k informacím souvisejícím s pobytem obviněného nebo odsouzeného na svobodě byla začleněna i do dotazníkového šetření. Výsledky ukazuje graf 11. Je zřejmé, že **situace po přijetí ZOTČ je hodnocena kladněji než situace před přijetím ZOTČ.** Více než polovina respondentů (52,3 %) hodnotí přístup obětí k informacím o pobytu pachatele na svobodě po přijetí ZOTČ jako velmi snadný nebo snadný. Za velmi snadný ho označilo 4,6 % respondentů a za snadný téměř polovina respondentů (47,7 %). Více než pětina (21,2 %) dotázaných zvolila prostřední hodnotu. Jako obtížný zhodnotila přístup obětí k informacím o pobytu pachatele necelá pětina poskytovatelů (18,5 %) a možnost velmi obtížnou zaznačila necelá desetina poskytovatelů (7,9 %). **Situace před přijetím ZOTČ byla respondenty hodnocena negativněji.** Za velmi obtížný označily přístup k informacím před zavedením ZOTČ více než dvě pětiny respondentů (43 %) a stejné procento přístup zhodnotilo jako obtížný. Naopak za snadný ho považovalo 5,3 % poskytovatelů a za velmi snadný pouze 1,3 % poskytovatelů.

Graf 11 Hodnocení přístupu k informacím souvisejícím s pobytem obviněného nebo odsouzeného na svobodě (%)

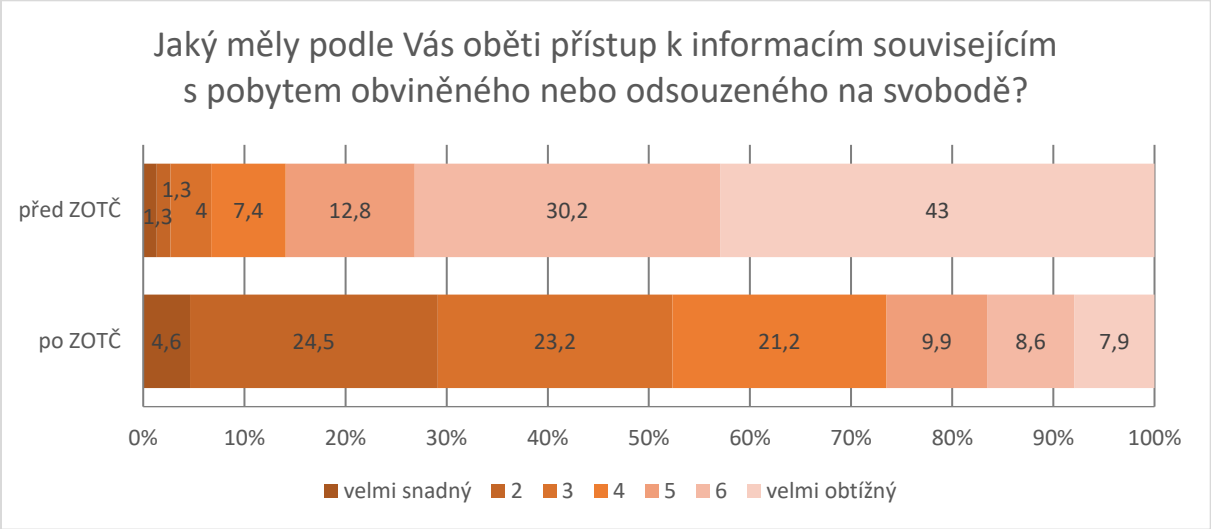

Poskytovatelé a širší aktéři v rozhovorech hodnotili informování oběti o propuštění pachatele jako vhodné a zdůrazňovali nutnost včasného podání takové informace.

Jeden z problémů, na které výzkum poukázal, spočívá v tom, že oběti jsou někdy o propuštění pachatele informovány pozdě nebo vůbec, i když si tuto informaci přály obdržet. V těchto selháních hrály roli chyby při zakládání dokumentace případu způsobené nepozorností.

Informace o propuštění pachatele mohou být pro některé oběti přínosná, zvláště pokud se jedná například o pachatele, se kterým oběť přicházela do osobního kontaktu, a hrozí tak, že se po jeho propuštění znovu setkají. Na druhou stranu mohou informace o propuštění pro některé oběti představovat zátěž – dochází k oživení traumatu a oběti mohou být opětovně viktimizovány. To, zda informace bude pro oběť přínosná, nebo naopak škodlivá, se odvíjí od individuálních charakteristik případu (například vztahu oběti k pachateli, jejích pociťovaných obav, délky výkonu trestu pachatele apod.).

Dílčí shrnutí

Oslovení hodnotili kladněji situaci po přijetí ZOTČ než situaci panující před přijetím ZOTČ. Kladněji hodnocen byl jak přístup obětí k informacím o jejich právech, tak forma předávání informací i přístup obětí k informacím souvisejícím s pobytem obviněného nebo odsouzeného na svobodě. Tato zjištění svědčí o pozitivním dopadu zákona. Pozitivně je přijímáno, že oběti, a to i ty potenciální, jsou o svých právech informovány. Nicméně oběti nemají o existenci ZOTČ příliš povědomí a neorientují se v terminologii se zákonem spojené.

Horší však je, že příliš povědomí nemají ani o existenci pomáhajících organizací. Ve vyhledávání pomoci obětem brání řada bariér, které souvisí s jejich obavami. Je důležité zajistit, aby Policie ČR propojovala oběti s pomáhajícími institucemi a upozorňovala je na možnosti využití dalších forem pomoci. Poučení ze strany Policie ČR díky mnohým okolnostem, mimo jiné situačním, nemívá na informovanost obětí očekávaný dopad. Proto je důležité, aby oběti byly následně dále informovány také pomáhajícími subjekty, k jejichž službám by měly mít přístup. Velký význam má aktivní zapojování obětí do rozhodování o tom, jaké informace si přejí dostávat. Je důležité se obětí ptát, zda si přejí být informovány. V rozhovorech rezonovalo poskytování informací o propuštění pachatele, vhodnosti takového informování a jeho možných důsledků.

III.5.3 Právo na ochranu před hrozícím nebezpečím

V souladu s právem na ochranu před hrozícím nebezpečím má Policie ČR povinnost přijmout opatření k zajištění bezpečí obětí. Oběti může poskytnout krátkodobou ochranu nebo provést vykázání osoby ze společného obydlí (zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky). Dále má být oběti poskytnuta zvláštní ochrana svědka za podmínek stanovených zákonem č. 137/2001 Sb., o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením a o změně zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Otázky v dotazníkovém šetření se zaměřily na institut krátkodobé ochrany, institut zvláštní ochrany a institut vykázání osoby ze společného obydlí. Více než tři pětiny respondentů považovaly institut krátkodobé ochrany za snadno dosažitelný (62 %). Jako velmi snadno dosažitelný ho označila necelá desetina dotázaných (6,7 %) a za snadno dosažitelný více než polovina dotázaných (55,3 %). Prostřední hodnotu zvolila přibližně pětina dotazovaných (21,3 %). Za obtížně dosažitelný označila institut více než desetina poskytovatelů (11,4 %) a za velmi obtížně dosažitelný 5,3 % poskytovatelů.

Graf 12 Hodnocení dosažitelnosti institutu krátkodobé ochrany (%)

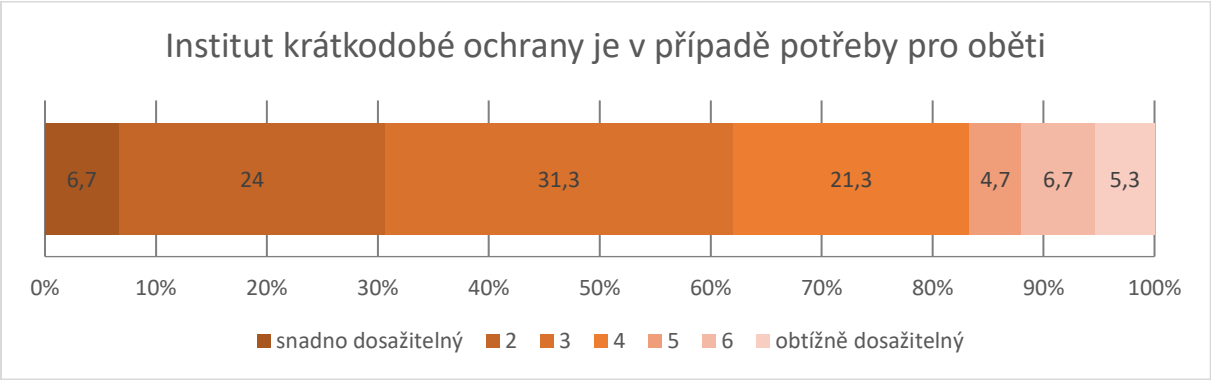

Na otázku, zda krátkodobá ochrana v praxi pomáhá zajistit bezpečí (potenciální) oběti, odpověděly kladně přibližně tři čtvrtiny respondentů (75,5 %). Celkem 21,2 % poskytovatelů soudí, že určitě ano a 54,3 % poskytovatelů zvolilo odpověď „ano“. Prostřední hodnotu zvolila méně než pětina poskytovatelů (17,2 %). Negativně odpověděla necelá desetina dotazovaných - 6,6 % poskytovatelů označilo odpověď „ne“ a 0,7 % poskytovatelů označilo odpověď „určitě ne“.

Graf 13 Hodnocení krátkodobé ochrany v praxi (%)

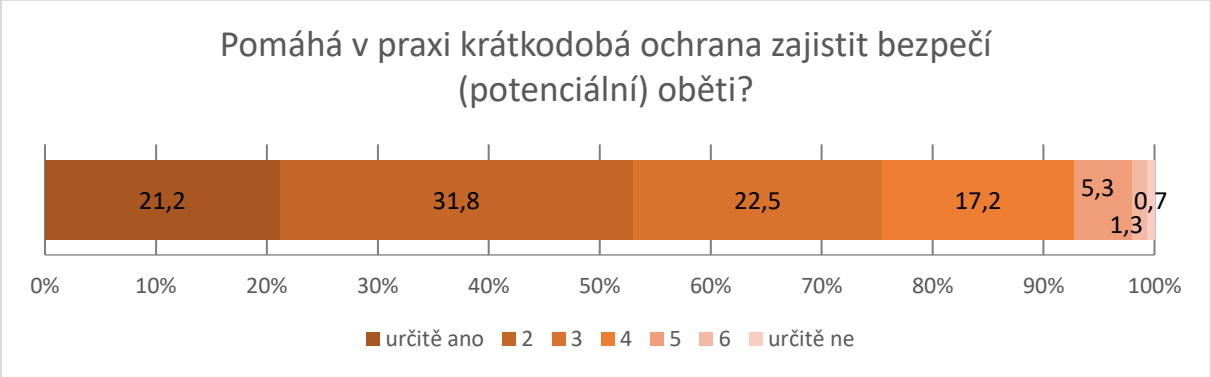

Poskytovatelé dále hodnotili dosažitelnost institutu zvláštní ochrany. Celkově institut pokládají za dosažitelný, alespoň se takto vyjádřily téměř tři pětiny dotázaných (59,5 %), přičemž 3,4 % poskytovatelů označila institut za velmi snadno dosažitelný a 56,1 % za snadno dosažitelný. Prostřední hodnotu zvolila čtvrtina respondentů (25 %). Více než desetina poskytovatelů (10,8 %) označila institut za obtížně dosažitelný a 4,7 % poskytovatelů za velmi obtížně dosažitelný.

Graf 14 Hodnocení dosažitelnosti institutu zvláštní ochrany (%)

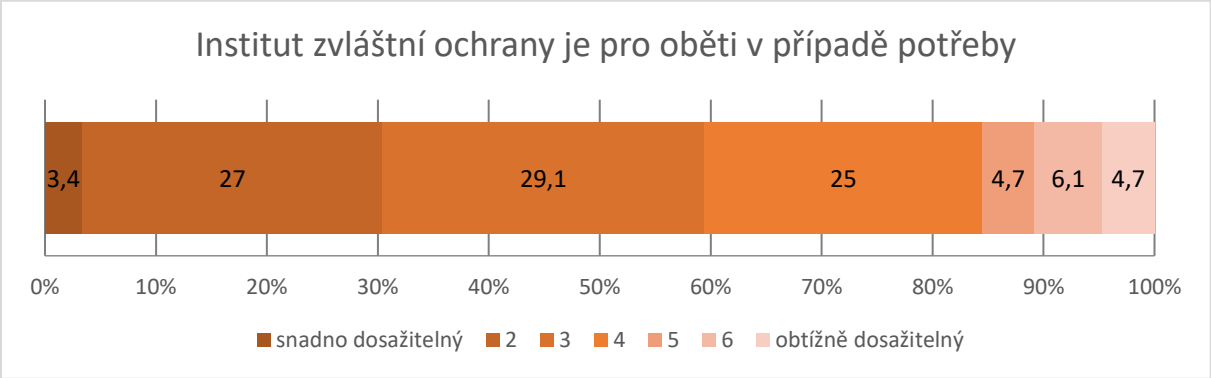

Na otázku, zda institut zvláštní ochrany v praxi pomáhá zajistit bezpečí (potenciální) oběti, odpověděly souhlasně více než tři čtvrtiny dotázaných (76,6 %). Čtvrtina poskytovatelů (24 %) označila možnost „určitě ano“ a více než polovina poskytovatelů (52,6 %) zvolila možnost „ano“. Prostřední hodnotu označila méně než pětina poskytovatelů (16,7 %). Záporně odpovědělo 6,7 % dotázaných. Dle nich tedy institut v praxi nepomáhá zajišťovat bezpečí (potenciální) oběti, více viz graf 15.

Graf 15 Hodnocení zvláštní ochrany v praxi (%)

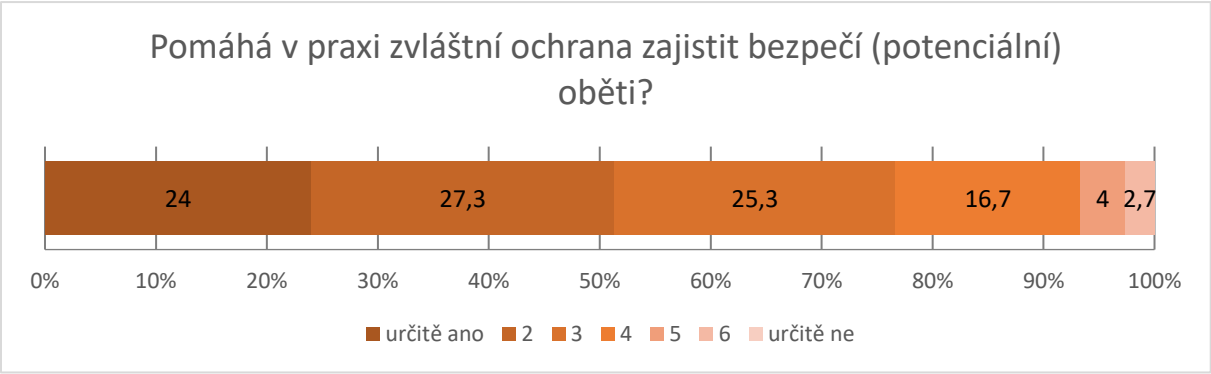

Dosažitelnost institutu vykázání zhodnotily přibližně čtyři pětiny dotázaných kladně (84,5 %). Více než desetina respondentů (15,4 %) pokládá institut za velmi snadno dosažitelný a více než dvě třetiny respondentů (69,1 %) za snadno dosažitelný. Přibližně desetina dotázaných (9,4 %) zvolila prostřední hodnotu. Za obtížně dosažitelný označilo institut 5,4 % poskytovatelů a 0,7 % jej zhodnotilo jako velmi obtížně dosažitelný.

Graf 16 Hodnocení dosažitelnosti institutu vykázání osoby ze společného obydlí (%)

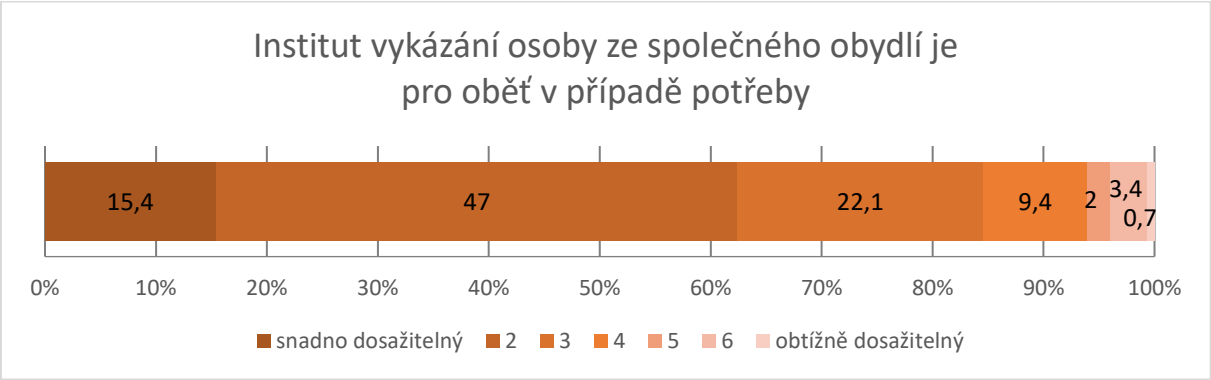

Na to, zda institut vykázání osoby ze společného obydlí v praxi pomáhá zajistit bezpečí (potenciální) oběti, odpověděla více než čtvrtina poskytovatelů (26,8 %), že určitě ano, přibližně tři pětiny poskytovatelů (59 %) pak odpověděly, že ano. Celkem se jedná o kladné hodnocení ze strany více než čtyř pětin dotázaných (85,8 %). Méně než desetina poskytovatelů (6,7 %) se přiklonila k prostřední hodnotě. Stejný počet poskytovatelů (6,7 %) vybral možnost „ne“, dle jejich názoru tedy institut vykázání osoby ze společného obydlí v praxi nepomáhá zajistit bezpečí (potenciální) oběti.

Graf 17 Hodnocení institutu vykázání osoby ze společného obydlí v praxi (%)

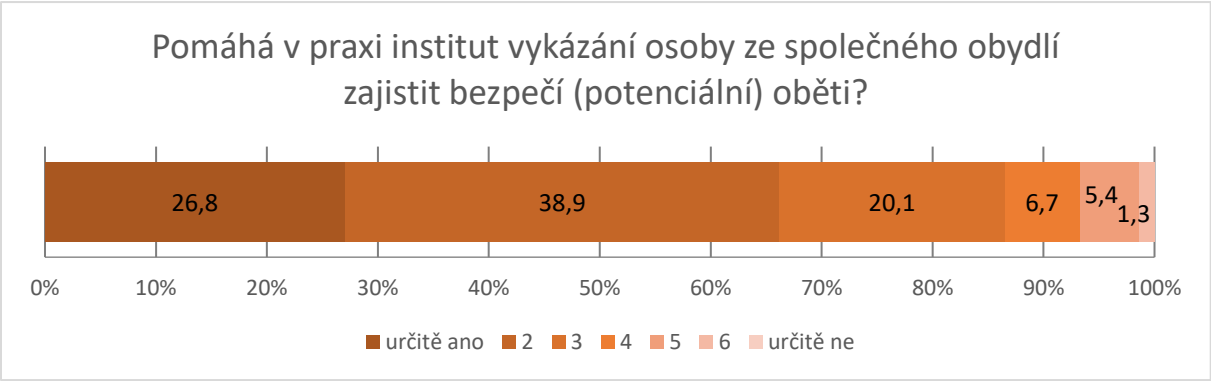

V rozhovorech se poskytovatelé a širší aktéři k institutu vykázání osoby ze společného obydlí a institutu krátkodobé ochrany vyjadřovali jen sporadicky. U dotazovaných převažovaly zkušenosti s institutem vykázání, a to především v souvislosti s domácím násilím. Institut zvláštní ochrany nebyl v rozhovorech tematizovaný. Efektivita ochrany v podobě institutu vykázání, jak vysvětlují poskytovatelé, závisí na tom, jak sama oběť v této věci spolupracuje. Vykázání tak dle nich není „samospásná ochrana“, která vše vyřeší.

> Poskytovatel: *„Vykázání pomůže v tom, že se bude* (pozn. oběť) *cítit klidnější, že ji pachatel nebude obtěžovat a dopouštět se na ní trestné činnosti, ale ani to není zaručené. Je mnoho případů, kdy dojde k vykázání a pachatel tam stejně chodí, brouzdá a oběť*

stejně povolí, protože třeba ještě není pevně rozhodnutá, že toho partnera nechce.“

Širší aktéři o institutu vykázání uvažují také jako o preventivním úkonu ochrany v souvislosti s rozhodnutím o vzetí do vazby.

> Širší aktér: *„To už z výslechu oběti vycítíte, jestli to vykázání tam má být, nebo nemá být. Když už máte takové podezření, že tam to nebezpečí hrozí, tak mně se ještě nestalo, že by mi pracovníci provádějící vykázání odmítli vykázání provést. My třeba vykázání navrhneme, protože víme, že je to vážná situace, ale ten den ještě nemáme daného pachatele. Tak se to nejdříve řeší vykázáním, a poté, co je pachatel chycen, se navrhne vazba. Když pak jde pachatel o vazby, tak je vykázání zbytečné, ale nikdo předem neví, jestli ho soudce do vazby pošle, nebo ne. Takže to funguje i jako prevence.“*

Oběti, které měly s institutem vykázání zkušenost, nebyly schopny k danému tématu podat bližší informace, neorientovaly se v krocích, které byly pro jejich ochranu podniknuty. Používání termínů vykázání, ochrana apod. bylo nahodilé a konverzační partneři jim přikládali různé významy. Tazatelé v průběhu rozhovoru nechtěli obětem způsobovat další újmu a podrobně se jich vyptávat na informace, o kterých neměly hlubší povědomí a kterým zjevně nerozuměly.

Dílčí shrnutí

Více než tři pětiny respondentů považují institut krátkodobé ochrany za snadno dosažitelný. Ještě více poskytovatelů – přibližně tři čtvrtiny – je přesvědčeno o tom, že krátkodobá ochrana v praxi pomáhá zajistit bezpečí (potenciální) oběti. O snadné dosažitelnosti institutu zvláštní ochrany jsou přesvědčeny téměř tři pětiny poskytovatelů. Podle více než tří čtvrtin poskytovatelů institut zvláštní ochrany v praxi pomáhá zajistit bezpečí (potenciální) oběti. O snadné dosažitelnosti institutu vykázání jsou přesvědčeny přibližně čtyři pětiny poskytovatelů. Podle více než čtyř pětin poskytovatelů institut vykázání osoby ze společného obydlí v praxi pomáhá zajistit bezpečí (potenciální) oběti. V rozhovorech se však poskytovatelé a širší aktéři věnovali institutu vykázání osoby ze společného obydlí a institutu krátkodobé ochrany spíše okrajově a více je nerozváděli. U dotazovaných převažovaly zkušenosti s institutem vykázání v souvislosti s řešením domácího násilí. Oběti, které měly zkušenost s institutem vykázání, nebyly schopny zkušenosti s institutem více rozvést, bylo patrné, že se příliš neorientovaly v krocích, které byly pro zajištění jejich ochrany podniknuty.

III.5.4 Právo na ochranu soukromí

Právo na ochranu soukromí ukládá zákaz zveřejnění informací, které by pachateli nebo jeho obhájci umožnily zjistit totožnost oběti. Toto opatření by mělo eliminovat možnost sekundární viktimizace a zajistit obětem větší ochranu. V dotazníkovém šetření bylo zjišťováno, jak poskytovatelé hodnotí prosaditelnost utajení totožnosti oběti v trestním řízení. Ve středu pozornosti bylo opět porovnání situace před a po přijetí ZOTČ. Výsledky zobrazuje graf 18.

Graf 18 Hodnocení prosaditelnosti utajení totožnosti oběti (ochrana osobních údajů) v trestním řízení (%)

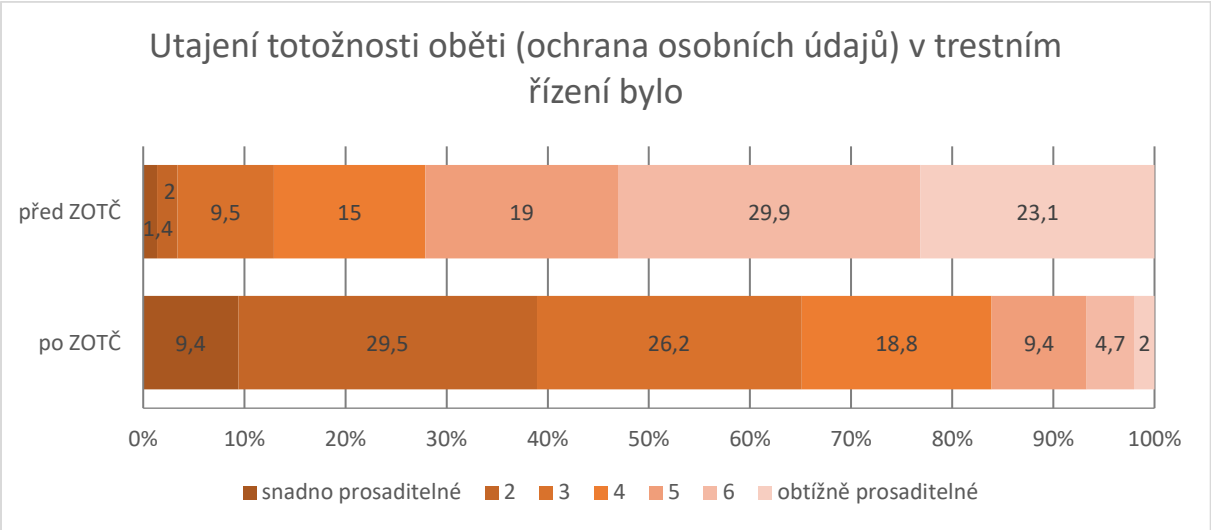

Před přijetím ZOTČ bylo právo na ochranu soukromí prosaditelné podle více než desetiny poskytovatelů (12,9 %). Z toho pouze 1,4 % poskytovatelů označila možnost „velmi snadno prosaditelné“. Prostřední hodnotu zvolila více než desetina poskytovatelů (15 %). Více než dvě třetiny poskytovatelů (72 %) považovaly prosaditelnost práva za obtížnou. Situace po přijetí ZOTČ se z pohledu poskytovatelů výrazně zlepšila. Právo na ochranu soukromí je nyní dobře prosaditelné podle téměř tří čtvrtin poskytovatelů (65,1 %), přičemž necelá desetina (9,4 %) pokládá toto právo za velmi snadno prosaditelné. Prostřední hodnotu zvolila necelá pětina respondentů (18,8 %). Více než desetina poskytovatelů (16,1 %) považovalo toto právo za obtížně prosaditelné.

Z rozhovorů s poskytovateli, širšími aktéry i oběťmi vyplynulo, že oběti, které si o utajení svých osobních údajů zažádají, se přitom nesetkávají s žádnými problémy. K utajení osobních údajů je často přistoupeno v případě obětí násilné trestné činnosti nebo majetkových trestných činů. Podle vyjádření poskytovatelů a širších aktérů může problém nastat jedině tehdy, když oběť o utajení svých údajů požádá pozdě, ve chvíli, kdy už to není možné. Poté již případ nemá řešení.

Širší aktér (soudce): *„S tímhle problémy nejsou, jedině když si oběť vzpomene pozdě, že nechce, aby její údaje byly někde zveřejněny. Když už v tom spise jednou jsou a obžalovaný už se s nimi seznámil, tak už se s tím nedá nic dělat.“*

Proto je nutné, aby oběti byly s možností zažádat o utajení osobních údajů obeznámeny Policií ČR hned při prvním výslechu, tedy na počátku celého procesu.

Širší aktér (soudce): *„To se čas od času stane. Je třeba, aby to lidé řekli už na policii. Pokud s tím přijdou až u soudu, tak už je pozdě, protože ty jejich nacionále už ve spise jsou. Už se s tím nedá nic dělat, protože obviněný má právo se se spisem seznámit, a když si ten spis prolistuje… tak je pozdě pak až u soudu žádat, aby ty údaje byly utajeny. To je první věc, se kterou oběť musí přijít, pokud tedy chce, aby její údaje nebyly ve spise a aby je znala jen policie, státní zastupitelství a soud. To musí říct hned u prvního výslechu. Co já mám zkušenost, tak policie o tom moc nepoučuje, ale taky je pravda, že policie obětem předkládá několikastránkové poučení a je pak každého věc, jestli si to přečte, nebo nepřečte.“*

Dalším omezením spojeným s utajováním osobních informací je podle poskytovatelů skutečnost, že pokud k utajení dojde, vznikají následně obtíže s uplatněním náhrady škody. Detailněji tuto situaci objasňuje následující úryvek z rozhovoru:

Poskytovatel pomoci: *„Pokud oběť chce své osobní údaje utajit, tak pak nemůže uplatnit náhradu škody. V rozsudku totiž pak musí být uvedeny identifikační údaje s adresou, takže lidé si bohužel musí vybrat, jestli chtějí požadovat odškodnění, nebo utajeni ve vztahu k pachateli, a to nemusí být snadná volba.“*

Ukazuje se, že právo na utajení osobních informací vzbuzuje u obětí, které ho využily, důvěru a zvyšuje jejich pocit bezpečí.

V dotazníkovém šetření se poskytovatelé rovněž vyjadřovali k tomu, zda v praxi utajení totožnosti oběti pomáhá předcházet sekundární viktimizaci. Jak ukazuje graf 19, téměř tři čtvrtiny (74,8 %) poskytovatelů se domnívají, že utajení informací pomáhá předcházet sekundární viktimizaci obětí. Z toho více než čtvrtina dotázaných (29,1 %) uvedla odpověď „určitě ano“. Prostřední hodnotu označila více než desetina (13,9 %) poskytovatelů. Zbývající přibližně desetina poskytovatelů (11,2 %) byla skeptická a uvedla, že utajení předcházet sekundární viktimizaci nepomáhá.

Graf 19 Hodnocení utajení totožnosti oběti v praxi (%)

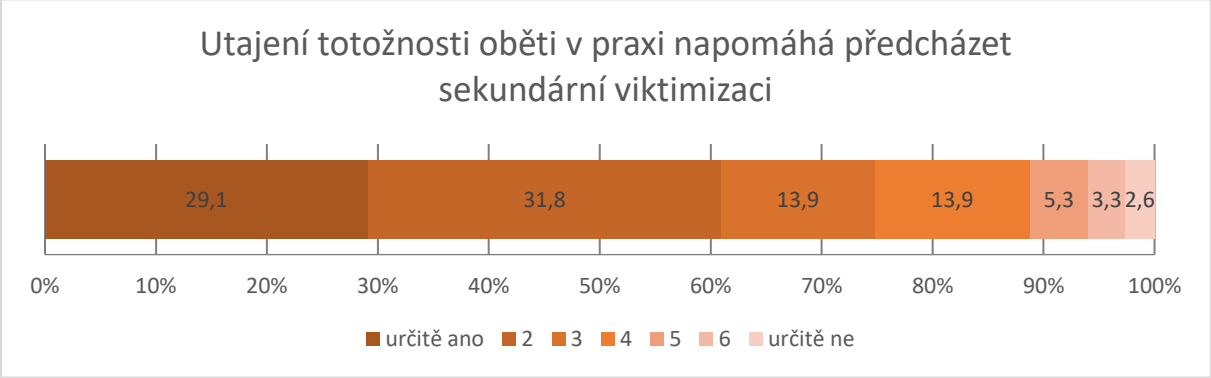

Dílčí shrnutí

Ukázalo se, že poskytovatelé hodnotí utajení osobních údajů obětí po přijetí ZOTČ jako výrazně lepší. Z hlediska dopadu zákona se jedná o dobrou zprávu. Oběti, které o utajení osobních údajů zažádají, se nesetkávají s většími problémy. Problém nastává pouze v případě, že oběť požádá o utajení informací pozdě, ve chvíli, kdy už jí není možné vyhovět. Téměř tři čtvrtiny poskytovatelů jsou přesvědčeny o tom, že utajení informací pomáhá předcházet sekundární viktimizaci obětí.

III.5.5 Právo na ochranu před druhotnou újmou

ZOTČ obětem trestných činů garantuje právo na ochranu před druhotnou újmou. Jedním z práv je právo na zabránění kontaktu s pachatelem. O zabránění kontaktu oběti s pachatelem má oběť právo požádat v kterémkoli stádiu trestního řízení, přičemž pouze obětem zvlášť zranitelným musí příslušné orgány vyhovět, pokud to nevylučuje povaha prováděného úkonu.

V dotazníkovém šetření proto byla otázka týkající se zabránění kontaktu rozdělena na dvě dílčí otázky. První otázka byla zaměřena na právo obětí bez statusu zvlášť zranitelné oběti a druhá otázka na právo zvlášť zranitelných obětí.

Hodnocení prosaditelnosti práva na zabránění kontaktu s pachatelem pro oběti bez statusu zvlášť zranitelné oběti zobrazuje graf 20.

Graf 20 Hodnocení prosaditelnosti práva na zabránění kontaktu s pachatelem pro oběti bez statusu zvlášť zranitelné oběti (%)

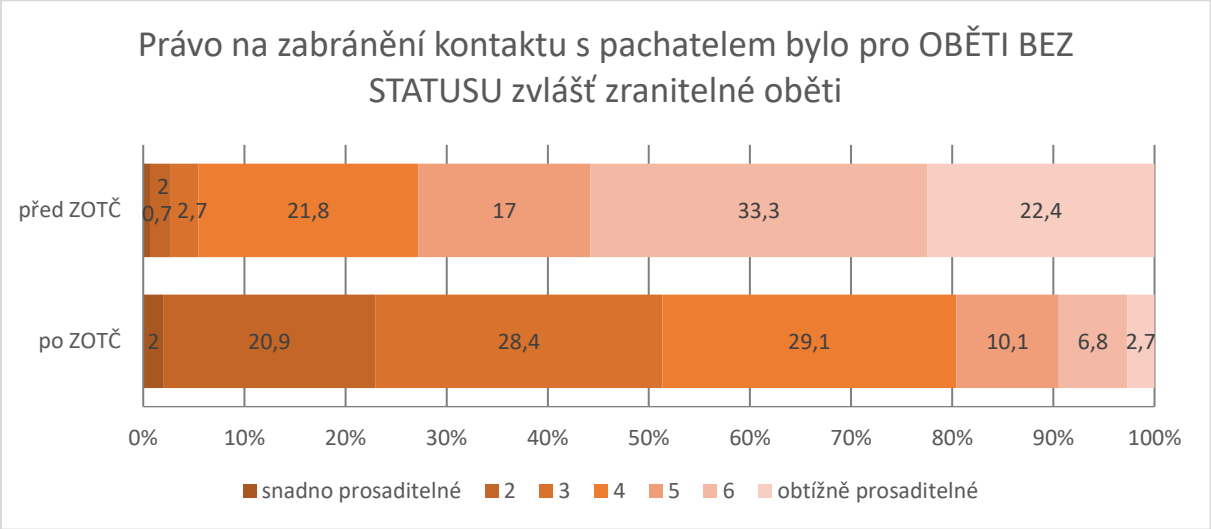

Pozorujeme, že situace po přijetí ZOTČ je hodnocena výrazně kladněji než situace před přijetím ZOTČ. Více než polovina respondentů (51,3 %) hodnotí právo na zabránění kontaktu po přijetí ZOTČ jako velmi snadno prosaditelné nebo snadno prosaditelné. Za velmi snadno prosaditelné ho označila 2 % respondentů, za snadno prosaditelné pak téměř polovina respondentů (49,3 %). Téměř třetina dotázaných zvolila prostřední hodnotu (29,1 %). **Téměř třetina poskytovatelů se tedy nedokázala vyjádřit k tomu, zda je právo na zabránění kontaktu pro oběti bez statusu zvlášť zranitelných po přijetí ZOTČ prosaditelné, nebo ne.** Jako obtížně prosaditelné zhodnotila právo téměř pětina poskytovatelů (16,9 %) a za velmi obtížně prosaditelné považovalo právo pouze 2,7 % poskytovatelů. Prosaditelnost práva na zabránění kontaktu pro oběti bez statusu zvlášť zranitelné oběti před zavedením ZOTČ byla respondenty hodnocena hůře. Za velmi obtížně prosaditelné jej označila více než pětina respondentů (22,4 %) a podle přibližně poloviny dotázaných (50,3 %) bylo toto právo prosaditelné obtížně. Naopak snadno prosaditelné bylo před přijetím ZOTČ podle 4,7 % poskytovatelů a za velmi snadno prosaditelné jej považovalo pouze 0,7 % poskytovatelů.

Výsledky hodnocení prosaditelnosti tohoto práva pro zvlášť zranitelné oběti jsou zobrazeny v grafu 21.

Graf 21 Hodnocení prosaditelnosti práva na zabránění kontaktu s pachatelem pro zvlášť zranitelné oběti (%)

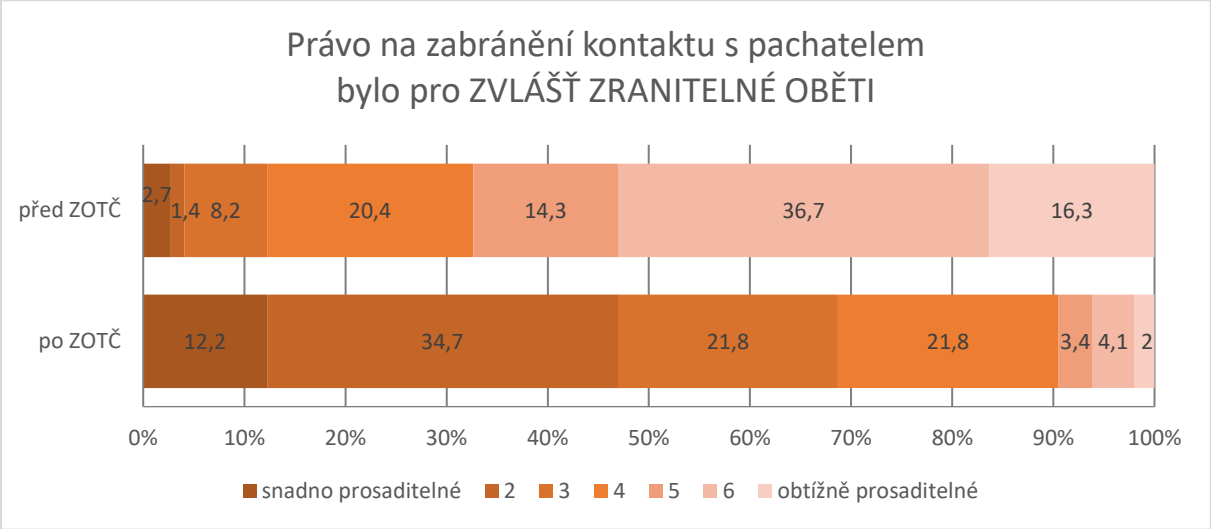

Pozorujeme, že **situace po přijetí ZOTČ je hodnocena výrazně kladněji než situace před přijetím ZOTČ**. Více než dvě třetiny poskytovatelů (68,7 %) hodnotí prosaditelnost práva na zabránění kontaktu pro zvlášť zranitelné oběti po přijetí ZOTČ jako velmi snadnou nebo snadnou. Za velmi snadno prosaditelnou ji považuje více než desetina respondentů (12,2 %), za snadno prosaditelnou pak téměř tři pětiny respondentů (56,5 %). Více než pětina dotázaných zvolila prostřední hodnotu (21,8 %). Prosaditelnost práva na zabránění kontaktu s pachatelem považovalo za nesnadnou 7,5 % dotázaných poskytovatelů a za velmi nesnadnou pouze 2 % dotázaných. **Prosaditelnost práva na zabránění kontaktu s pachatelem pro zvlášť zranitelné oběti před přijetím ZOTČ byla z hlediska poskytovatelů hodnocena jako horší.** Za velmi obtížně prosaditelnou ji označila více než desetina respondentů (16,3 %), za obtížně dosažitelnou více než polovina respondentů (51 %). Naopak za snadno dosažitelné považovala právo před zavedením ZOTČ téměř desetina poskytovatelů (9,6 %) a za velmi snadno dosažitelné pouze 2,7 % poskytovatelů.

Poskytovatelé v rozhovorech uváděli, že **oběti bez statusu zvlášť zranitelné oběti mají velkou nevýhodu. Jejich žádost nemusí být splněna a k setkání s pachatelem tak musí dojít**, což i pro oběť, která není zvlášť zranitelná, může být značně stresujícím zážitkem. Jako jeden z důvodů, proč k naplnění práva na zabránění kontaktu s pachatelem nemusí dojít, jeden z poskytovatelů uvedl, že soudce někdy „chce vidět oběť a pachatele v přímé interakci“. Poskytovatelé nahlíží na rozhodnutí nevyslyšet přání oběti, aby se s pachatelem nemusela setkat, velmi kriticky. V rozhovorech se soudci zaznívala obhajoba soudcovské role – jsou to lidé, kteří musí rozhodovat o vině a nevině pachatele, a ve snaze učinit dobré rozhodnutí se mohou uchýlit k přístupu, který není tak citlivý, jak by si oběti anebo poskytovatelé přáli.

Pro dotázané oběti, které si setkání s pachatelem nepřály, bylo právo na zabránění kontaktu prioritou a často také klíčovým kritériem, které rozhodovalo, zda budou v řešení svého případu pokračovat. Absence kontaktu s pachatelem v soudní síni a celé budově soudu vzbuzuje u obětí pocit bezpečí a jistou úlevu. **Pokud obětem není vyhověno a musí se s pachatelem setkat, je to pro ně silně stresující a dochází k jejich opětovné viktimizaci, a to i v případě, že se nejedná o oběti zvlášť zranitelné.**

> Oběť: *„Tady paní probační mi poradila, že jde napsat papír k soudu, že si toho svého přítele nepřeju u soudu vidět. Oni mi pak odepsali, že mé žádosti vyhovují a že se s ním setkat nemusím.* (...) *Přišla jsem k soudu, všechno jsem jim to tam řekla a oni mi řekli: ‚Tak a teď ho přivedeme a všechno to musíte říct před ním.' Tak jim říkám: ‚Víte co, já odcházím, jo?' Odešla jsem a chytili mě vlastně až policisté dole u východu, prý: ‚Paní, vy se tam musíte vrátit, oni s vámi ještě potřebují mluvit.' Říkám: ‚Mě to nezajímá.' A soudkyně říká: ‚Já vám dám pořádkovou pokutu padesát tisíc.' Říkám: ‚Tak mi ji dejte, já ho prostě už v životě nechci vidět.' Nakonec mě tam prostě přivedli. Nějaký policista mi říkal: ‚Paní XY, musíte být rozumná.' Ta soudkyně taky říkala: ‚Použijte na ni donucovací prostředky.' A oni: ‚Paní XY, musíte být rozumná, musíte se tam vrátit.' Nakonec mě přemluvili, tak jsem tam šla a musela jsem to před ním všechno říct znovu, co se stalo a tak. To se mi tedy nelíbilo, už jsem ho opravdu nechtěla nikdy vidět..."*

Takovéto ztížené podmínky mohou mít vliv na schopnost obětí vypovídat a na samotný obsah výpovědí. **Oběti, které se musely s pachatelem i přes svou nevoli setkat, tuto zkušenost vnímají negativně, považují ji za nespravedlivou a to i s delším časovým odstupem od samotné události.**

V dotazníkovém šetření jsme se věnovali také problematice sekundární viktimizace a práva na zabránění kontaktu s pachatelem. Jak je patrné z grafu 22, **více než čtyři pětiny oslovených poskytovatelů (81,1 %) se domnívají, že právo na zabránění kontaktu s pachatelem v praxi pomáhá předcházet sekundární viktimizaci obětí**, přičemž variantu „určitě ano" označila přibližně třetina dotázaných (33,8 %). Prostřední hodnotu zvolilo 11,5 % respondentů. Zbývajících 7,5 % se domnívalo, že právo na zabránění kontaktu s pachatelem sekundární viktimizaci předcházet nepomáhá.

Graf 22 Hodnocení práva na zabránění kontaktu s pachatelem v praxi (%)

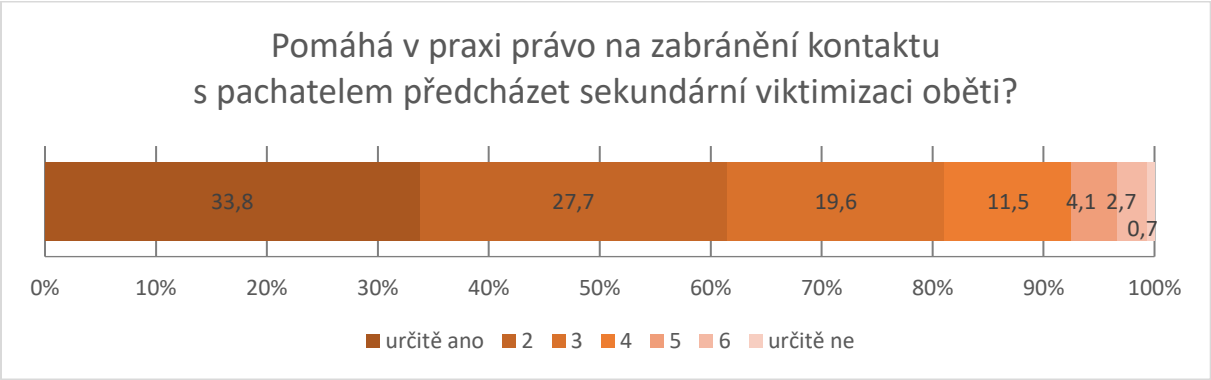

Mezi práva obětí patří dále právo na výslech osobou stejného nebo opačného pohlaví. Oběti mohou žádat, aby byly v přípravném řízení vyslechnuty osobou stejného nebo opačného pohlaví. Žádosti zvlášť zranitelné oběti je opět nutné vyhovět.

Do dotazníkového šetření byly k tématu výslechu zařazeny celkem čtyři otázky, přičemž dvě se věnovaly obětem bez statusu zvlášť zranitelné oběti a dvě se týkaly zvlášť zranitelných obětí. Graf 23 níže zobrazuje hodnocení prosaditelnosti práva na výslech osobou stejného pohlaví pro oběti bez statusu zvlášť zranitelné oběti.

Graf 23 Hodnocení prosaditelnosti práva na výslech osobou stejného pohlaví pro oběti bez statusu zvlášť zranitelné oběti (%)

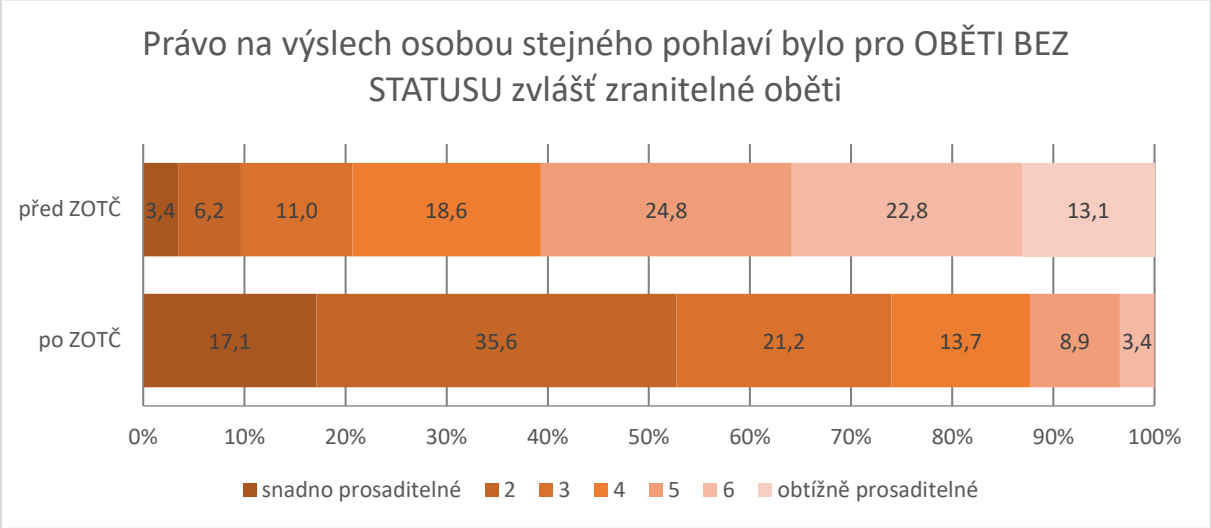

Pozorujeme, že **situace po přijetí ZOTČ je hodnocena výrazně pozitivněji než situace před přijetím ZOTČ.** Téměř tři čtvrtiny respondentů (73,9 %) hodnotí prosaditelnost práva na výslech osobou stejného pohlaví pro oběti bez statusu zvlášť zranitelné oběti po přijetí ZOTČ jako velmi snadnou nebo snadnou. Za velmi snadnou označila prosaditelnost práva téměř pětina respondentů (17,1 %), za snadnou pak téměř tři pětiny respondentů (56,8 %). Více než desetina

poskytovatelů zvolila prostřední hodnotu (13,7 %). Za nesnadnou označila prosaditelnost práva více než desetina dotázaných (12,3 %) a za velmi nesnadnou vůbec nikdo. **Prosaditelnost práva na výslech před přijetím ZOTČ byla respondenty hodnocena negativněji**. Za velmi obtížnou označila prosaditelnost práva před přijetím ZOTČ více než desetina respondentů (13,1 %) a přibližně polovina dotázaných (47,6 %) prosaditelnost označila za obtížně dosažitelnou. Naopak za snadnou považovala prosaditelnost méně než pětina poskytovatelů (17,2 %) a za velmi snadnou pouze 3,4 % poskytovatelů.

Další otázka v dotazníku se zaměřila na sekundární viktimizaci. Poskytovatelé se vyjadřovali k tomu, zda výslech oběti, která nemá status zvlášť zranitelné oběti, osobou stejného pohlaví v praxi pomáhá předcházet sekundární viktimizaci. Výsledky jsou uvedeny v grafu 24. **Necelé tři čtvrtiny poskytovatelů (73,6 %) odpověděly na otázku kladně, z toho více než čtvrtina (27,7 %) označila odpověď, že výslech oběti osobou stejného pohlaví určitě napomáhá předcházet sekundární viktimizaci.** Prostřední hodnotu zvolila téměř pětina dotázaných (16,9 %). Podle téměř desetiny poskytovatelů (9,5 %) výslech osobou stejného pohlaví sekundární viktimizaci předcházet nepomáhá a pouhá 2 % poskytovatelů byla přesvědčena o tom, že určitě nepomáhá.

Graf 24 Hodnocení přínosnosti výslechu oběti bez statusu zvlášť zranitelné oběti osobou stejného pohlaví v praxi (%)

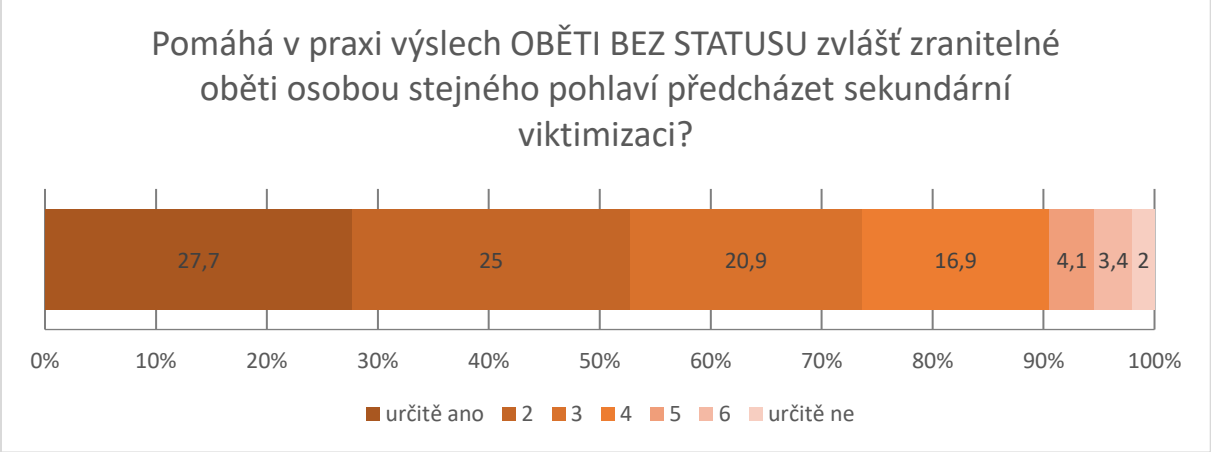

Nyní přejdeme k výsledkům hodnocení prosaditelnosti výslechu osobou stejného pohlaví pro zvlášť zranitelné oběti, které ukazuje graf 25. **Je patrné, že situace po přijetí ZOTČ je hodnocena výrazně kladněji než situace před přijetím ZOTČ.** Více než čtyři pětiny respondentů (83,1 %) hodnotí prosaditelnost práva na výslech osobou stejného pohlaví pro zvlášť zranitelné oběti po přijetí ZOTČ jako velmi snadnou nebo snadnou. Za velmi snadnou ji označila čtvrtina dotázaných (25 %), za snadnou pak téměř tři pětiny (58,1 %). Přibližně desetina respondentů zvolila prostřední hodnotu (10,1 %). Za obtížně prosaditelné toto právo

považovala necelá desetina poskytovatelů (6,7 %) a k možnosti, že je právo prosaditelné velmi obtížně, se nepřiklonil nikdo z dotázaných. **Prosaditelnosti práva před přijetím ZOTČ byla respondenty hodnocena negativněji**. Za velmi obtížně prosaditelné právo označila více než desetina respondentů (14,5 %) a více než dvě pětiny dotázaných (40,7 %) toto právo považovaly za obtížně prosaditelné. Naopak za snadno prosaditelné před přijetím ZOTČ bylo pokládáno více než pětinou poskytovatelů (21,4 %) a za velmi snadno prosaditelné pouhými 3,4 % poskytovatelů.

Graf 25 Hodnocení prosaditelnosti práva na výslech osobou stejného pohlaví pro zvlášť zranitelné oběti (%)

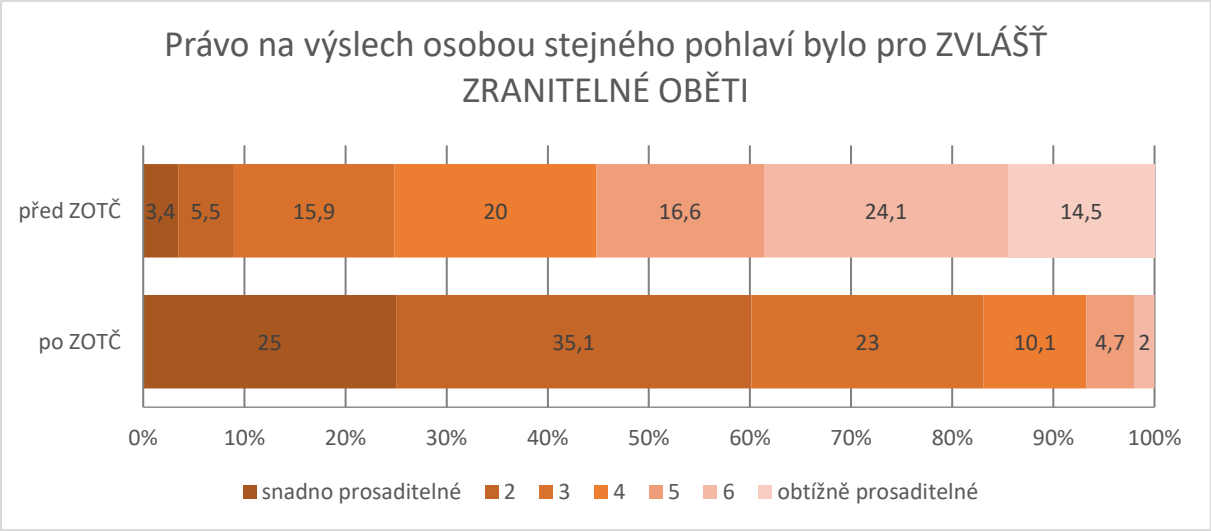

Další otázka v dotazníku zjišťovala, zda výslech zvlášť zranitelné oběti osobou stejného pohlaví pomáhá v praxi předcházet sekundární viktimizaci. Odpovědi jsou zaneseny v grafu 26. Více než čtyři pětiny dotázaných (81,1 %) odpověděly na otázku kladně, z toho více než třetina dotázaných (35,8 %) označila v dotazníku odpověď „určitě ano“. Prostřední hodnotu zvolila více než desetina poskytovatelů (13,5 %). Zbylých 5,4 % odpovědělo, že výslech zvlášť zranitelné oběti osobou stejného pohlaví sekundární viktimizaci předcházet nepomáhá, přičemž nikdo z poskytovatelů neodpověděl, že určitě nepomáhá.

Graf 26 Hodnocení výslechu zvlášť zranitelné oběti v praxi (%)

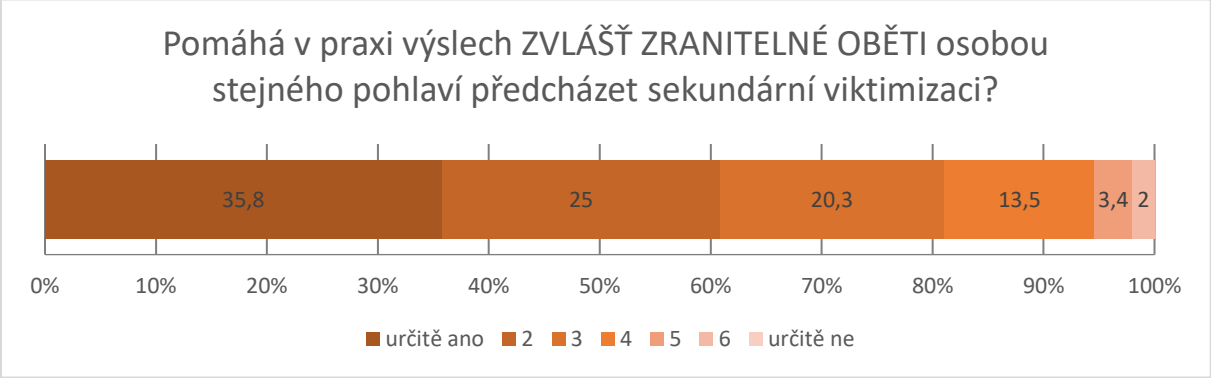

V rozhovorech s oběťmi trestných činů nezaznívalo, že by oběti právo na výslech osobou stejného pohlaví využívaly. Některé z obětí, které o toto právo neprojevily zájem, to odůvodňovaly tím, že pro ně v danou chvíli bylo důležitější, jak se k nim policista chová a zda mu mohou důvěřovat, než jestli se jedná o muže nebo ženu. V jiných případech oběti o tomto právu nevěděly a slyšely o něm až od výzkumníka, který rozhovor vedl. Obětem, které si zažádaly, aby je vyslýchala osoba stejného pohlaví, bylo vždy vyhověno. Tak tomu bylo alespoň v případě našich konverzačních partnerů.

V rozhovorech dominovalo téma samotného výslechu obětí a komunikace s Policií ČR. Policie ČR podle poskytovatelů tzv. „stojí v první linii“. Policisté jsou často jedni z prvních, kdo s oběťmi jejich případ řeší a mohou výrazně ovlivnit, v jaké míře bude oběť ve své záležitosti dále aktivní, zda se dozví o svých právech a bude jim rozumět a zda bude pociťovat podporu a ochranu ze strany státu. Toto ústřední postavení s sebou ale nese i riziko negativního vlivu v důsledku možných pochybení. Z rozhovorů vyplynulo, že zkušenosti poskytovatelů s jednáním jednotlivých policistů jsou jak pozitivní, tak negativní. Někteří participanti zaznamenali po přijetí ZOTČ významný posun v jednání policistů vůči k obětem, jiní však žádné změny nezaregistrovali. Jak poskytovatelé, tak širší aktéři zdůrazňovali význam individuálního přístupu a vlivu osobností policistů a jejich zkušeností na jejich přístup k obětem. Současně zazníval názor, že existují rozdíly mezi místními odděleními a útvarem Služby kriminální policie a vyšetřování (SKPV). Detailněji o tomto pojednává následující pasáž z jednoho rozhovoru.

> Širší aktér (zástupce MV): *„Je potřeba, abyste tam* (pozn. na služebně) *narazila na člověka, který ví, co s tím, a hlavně ví, jak se má chovat. My se teď poslední dobou snažíme zajistit, aby i na místních odděleních věděli, jak se mají chovat. Policie má samozřejmě nepřeberné množství různých vzdělávacích aktivit, ať už základní, nebo odborné přípravy, kam se snažíme vměstnat to nejnutnější minimum pro nové policisty,*

ale jak říkám, záleží na tom, na koho tam narazíte. Na kriminálce už to bývá dobré, tam už bývají specialisté, kteří se zaměřují na jednotlivá témata (…) na místních odděleních, na té pořádkové policii to je slabší, ale oni na druhou stranu mají strašně široký rozsah působnosti a prostě není možné, aby byli úzce specializovaní.“

Poskytovatelé spatřují problém v nedostatečném proškolování policistů, které je patrné především v prostředí menších měst a obcí. Podle nich **se v některých případech stále dochází k sekundární viktimizaci obětí.** Téma proškolování policie se objevilo i v rozhovorech se širšími aktéry, kde padl návrh, aby vzdělávání policistů probíhalo formou nácviku řešení konkrétních případů. Na těchto cvičeních by policisté byli obeznámeni s tím, co se oběti přihodilo, jak se cítila a reagovala a jak by bylo vhodné se v dané situaci zachovat. Důraz by tedy byl kladen na vcítění se do situace oběti a respektování jejího pohledu na věc.

Význam empatie a schopnosti porozumění (nejen) ze strany policistů byl vyzdvihován i v rozhovorech se samotnými oběťmi. Empatický a vstřícný přístup, neobviňování oběti, nezlehčování její situace apod. vnímaly některé oběti jako důležitější než to, zda obdržely všechny informace o svých právech a porozuměly jim. Oběti často potřebovaly slyšet, že mají nárok na to, aby svou situaci řešily, že se staly oběťmi a mají svá práva. **Mnozí participanti hovořili o situacích a přístupech, které oběti vystavovaly sekundární viktimizaci. Oběti zažívaly nepříjemné situace, které v nich vyvolávaly negativní pocity nebo pocity nespravedlnosti, zmaru a bezmoci. Viktimizující chování obvykle zahrnovalo zlehčování situace, zpochybňování závažnosti činu, jeho podstaty nebo výše škody, necitlivý přístup, obviňování obětí či jednání s oběťmi bez respektu nebo s nezájmem.** Oběti citlivě prožívaly situace, kdy se musely obhajovat, že chyba nevznikla na jejich straně, případně když se setkávaly s projevy nedůvěry a zpochybňováním. Pro některé oběti bylo stresující také vícečetné podávání výpovědi a opakované sdílení svého příběhu s různými aktéry (znovuprožívání události). Oběti považovaly opakované výpovědi za velmi stresující záležitost. Zmiňovaly, že byly zmatené, protože jim nebylo vysvětleno, co se zrovna děje, co se bude dít dále a proč musí mluvit znovu a znovu o tom samém a navíc pokaždé s někým jiným. Platí, že **oběti oceňují především lidský přístup osob provádějících výslech.** Při podávání výpovědi a při výslechu je pro oběti důležité, aby jejich situace nebyla zlehčována, aby nebylo hodnoceno, jak se ve době páchání trestného činu zachovaly, aby byly ujištěny o nestrannosti druhé strany a cítily z ní vstřícnost a zájem. **Podávání výpovědi, proces získávání důkazů a sepisování protokolů jsou pro oběť zátěží. Jedná se o nepříjemné úkony, které jsou však pro proces vyšetřování nezbytné. Tyto úkony se pro oběti stávají snesitelnými**

a přijatelnými, pokud je jim řádně vysvětleno, proč jsou dané úkony prováděny a jaký je jejich smysl, a pokud jsou vykonávány s patřičnou empatií.

Situace obětí nemusí být zlehčována jen policisty, ale také příbuznými, známými a širším okolím. Toto chování má vliv na ochotu obětí trestný čin Policii ČR vůbec nahlásit. Ochota obětí hlásit čin souvisí i s tím, jakou předchozí zkušenost s Policií ČR mají. Oběti, které neměly žádnou předchozí zkušenost, buď v pomoc Policie ČR absolutně věřily, nebo jí naopak vůbec nedůvěřovaly. Jindy oběti pociťovaly stud nebo chtěly na čin co nejdříve zapomenout. Některé oběti měly obavu řešit svůj čin s kýmkoli cizím, obávaly se obviňování, zesměšňování nebo měly strach z pachatele.

Přestože v otázce komunikace s oběťmi byla skloňována především Policie ČR a další OČTŘ a pomáhající subjekty, oběti se vyjadřovaly i k chování dalších subjektů, konkrétně lékařů či úředníků (například na úřadu práce). V případech, kdy zahrnovala obviňování a necitlivý přístup, byla komunikace s těmito subjekty pro oběti psychicky velmi zatěžující a zvyšovala riziko sekundární viktimizace.

Níže se zabýváme právem na ochranu před druhotnou újmou, kam patří i institut důvěrníka. Oběti mají právo, aby je k úkonům trestního řízení a k podání vysvětlení doprovázel důvěrník, který oběti poskytuje psychickou podporu, ale do průběhu úkonu nemůže zasahovat. V dotazníkovém šetření jsme se poskytovatelů ptali, jak hodnotí prosaditelnost tohoto práva. Výsledky zobrazuje graf 27. **Více než tři čtvrtiny respondentů (78,7 %) hodnotí prosaditelnost práva na doprovod důvěrníkem za velmi snadnou nebo snadnou.** Z toho přibližně čtvrtina dotázaných (23,3 %) zvolila odpověď, že právo je velmi snadno prosaditelné a více než polovina (55,4 %) pokládala právo za snadno prosaditelné. Více než desetina poskytovatelů označila prostřední hodnotu (12,7 %). Zbývajících 8,7 % respondentů považovalo prosaditelnost práva na doprovod důvěrníkem za obtížnou nebo velmi obtížnou.

Graf 27 Hodnocení prosaditelnosti práva na doprovod důvěrníkem (%)

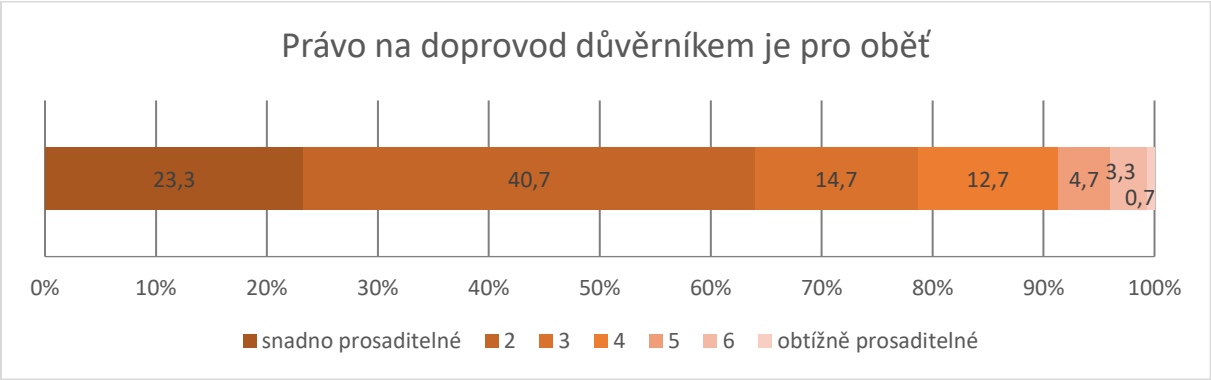

Další otázka v dotazníku zjišťovala, jak dotázaní poskytovatelé hodnotí vliv institutu důvěrníka na psychickou pohodu oběti během trestního řízení. Výsledky představuje graf 28 níže. **Devět desetin respondentů (90 %) hodnotilo tento vliv jako velmi pozitivní nebo pozitivní.** Z toho více než polovina dotázaných (54,3 %) označila vliv institutu důvěrníka na psychickou pohodu oběti za velmi pozitivní a další více než třetina dotázaných za pozitivní (35,7 %). Téměř desetina poskytovatelů (9,9 %) zvolila prostřední hodnotu. Žádný z dotázaných poskytovatelů se nevyjádřil v tom smyslu, že by institut důvěrníka měl na psychickou pohodu oběti během trestního řízení vliv negativní nebo velmi negativní.

Graf 28 Hodnocení vlivu institutu důvěrníka na psychickou pohodu oběti (%)

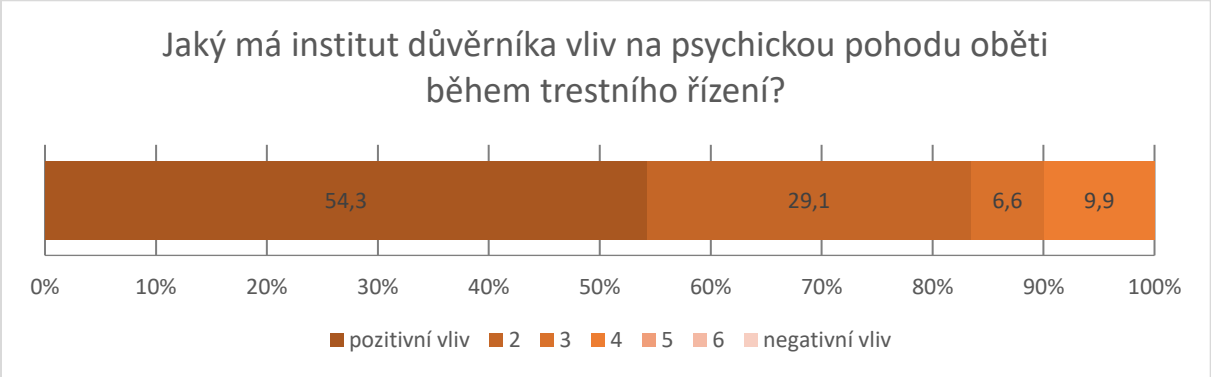

Důvěrníkem může být například někdo z rodiny oběti nebo z jejího blízkého okolí. Současně se důvěrníkem může stát i poskytovatel pomoci obětem trestných činů. Někteří poskytovatelé v rozhovorech uváděli, že se snaží, pokud je to možné, důvěrníka sehnat v rámci rodiny oběti, aby oběť doprovázel někdo blízký, k němuž má oběť již vytvořený vztah. V rozhovorech byly nicméně zmiňovány také situace, kdy byl důvěrníkem právě poskytovatel, který v takovém případě hodnotil přínos této své role pozitivně. Obecně je **institut důvěrníka poskytovateli hodnocen kladně. Poskytovatelé oceňují, že ZOTČ umožňuje, aby se mohli, pokud si to oběť přeje, účastnit například soudního jednání. Tato účast pak pomáhá při jejich další**

práci s obětí. Poskytovatel „byl u toho“ a navíc je velmi cenné, že po skončení jednání může oběti poskytnout zpětnou vazbu ohledně jejího vystupování a pomoci jí se zorientovat v průběhu i výsledku soudního jednání.

Dle výpovědí poskytovatelů se důvěrník stává čím dál běžnějším, v praxi fungujícím institutem, který je známý i policistům a soudcům. Avšak stále se objevují případy, kdy je na důvěrníka soudci pohlíženo jako na někoho, „kdo tam nepatří“.

> Poskytovatel: *„Já myslím, že ten institut již veřejnost, policie i soudy poměrně dobře znají, a myslím, že jen v ojedinělých případech o něm policie není informovaná. Vím, že lidem z neziskovek se často stává, že na ně pohlížejí, jako že tam nemají co pohledávat, ale jinak si myslím, že s tím problém není.“*

Důvěrník může být přítomen také u výslechu na Policii ČR a při dalším kontaktu oběti s Policií ČR. Poskytovatelé, kteří pracují s oběťmi domácího násilí, často zmiňovali emoční podporu, kterou v roli důvěrníka poskytovali svým klientům či klientkám v případech, kdy oběti neměly k dispozici nikoho blízkého. **Hlavním úkolem důvěrníka je naslouchat. Oběti podle poskytovatelů navíc potřebují nabýt pocitu, že nejsou opuštěné, že mají nablízku další osobu.**

> Poskytovatel: *„(…) měli lepší pocit, že to není jen na nich. Lidi mají pořád z úřadů strach.“*

Pro oběti, které důvěrník doprovázel u soudního jednání, byla jeho přítomnost velmi důležitá a hodnotily ji kladně. Přinášela jim především psychickou podporu, a to jak v samotné budově soudu, tak po skončení jednání. Oběti oceňovaly, když je důvěrník v průběhu jednání, které bylo pro oběti často náročné nejen svou délkou, ale také obsahem, podpořil, nabídl jim rozptýlení a ony se měly o koho „opřít“. Po skončení jednání oběti oceňovaly, když je důvěrník ujistil v tom, že jejich výpovědi byly srozumitelné, dávaly smysl, že v průběhu výpovědi nezapomněly uvést žádná fakta a když jim důvěrník poskytoval potřebnou zpětnou vazbu.

> Tazatel: *„Pro vás byl tedy důležitý i ten důvěrník. V tom, že jste na to nebyla sama, že jste na to byly dvě.“*

> Oběť: *„Ano, člověk si taky někdy nevěří. Potřebujete zpětnou vazbu, i u toho soudu. Říkala jsem si, jestli jsem nemluvila z cesty. Najednou prostě nevíte a potřebujete někoho, kdo vám řekne a nestranně to zhodnotí, i u toho soudu. Najednou nemusíte*

sledovat, do kterých dveří máte jít, a přemýšlet, jestli je to normální, že nikdo nevychází, že nikdo nevolá. Důvěrník vám řekne: ‚Buďte v klidu, jsme tady správně, přijdou pro nás.‘ Je to úžasná pomoc. Je tam někdo, s kým si můžete povídat, jenom tak povídat a nemyslet na to. Doporučuji to všem.“

***

Tazatel: *„Co tam ten důvěrník vlastně dělá? Nebo co pro vás znamená, když je tam s vámi?“*

Oběť: *„Psychická podpora, protože paní poradkyně trpí víc než já. Jak tam povídám a musím se pořád soustředit, tak nemám pojem o čase. Paní poradkyně dokonce na pana soudce vrhala pohled, jakože vypadám, že už toho mám dost, tak pan soudce na to, jestli nechci udělat přestávku, a já říkám, že ne, protože už bych pak nemusela naskočit.“*

Tazatel: „Je to pro vás tedy hodně důležité, aby tam s vámi byla, že si to bez ní neumíte představit?“

Oběť: *„No to každopádně, ona trpí víc než já. Vždycky říká ‚Vy jste tam stála dvě a půl hodiny. A bez pití.‘ Tedy, pan soudce mluví potichu a já se musím opravdu soustředit. Vůbec se nedívám nalevo ani napravo, v podstatě mu odezírám z úst a do toho musím vnímat, takže pro mě je to velké psychické vypětí. Člověk se pak týden cítí úplně na sesypání. Paní poradkyně tvrdí, že když vypovídám, tak to má hlavu a patu, ale já o tom tedy pochybuji. A když už je po soudu a vám by se mělo ulevit, tak zjistíte, že to tak vůbec není, protože se vám do hlavy nahrne spousta věcí a třeba si vzpomenete na něco, co jste vynechali, protože se zrovna na to soudce nezeptal a podobně.“*

Jednání u soudu oběti považovaly obecně za náročné, zátěžové. Musely si zpětně vybavovat vše, co se jim přihodilo, hovořit o tom před ostatními, soustředit se a být pozorné. Současně oběti pociťovaly obavy z toho, co se bude u soudu dít a jak bude vše probíhat.

Důvěrník může, ale nemusí být zároveň zmocněncem oběti. Zmocněnec oběť zastupuje a dbá na dodržování jejích práv. **Právo na zmocněnce je podle přibližně čtyř pětin poskytovatelů (80,1 %) velmi snadno prosaditelné nebo snadno prosaditelné.** Z toho téměř pětina respondentů (17,9 %) považuje právo za velmi snadno prosaditelné a více než tři pětiny respondentů (62,2 %) za snadno prosaditelné. Prostřední hodnotu zvolila více než desetina (15,2 %) dotázaných. Zbývajících 4,7 % poskytovatelů pokládá právo na zmocněnce za obtížně prosaditelné nebo velmi obtížně prosaditelné.

Graf 29 Hodnocení prosaditelnosti práva na zmocněnce (%)

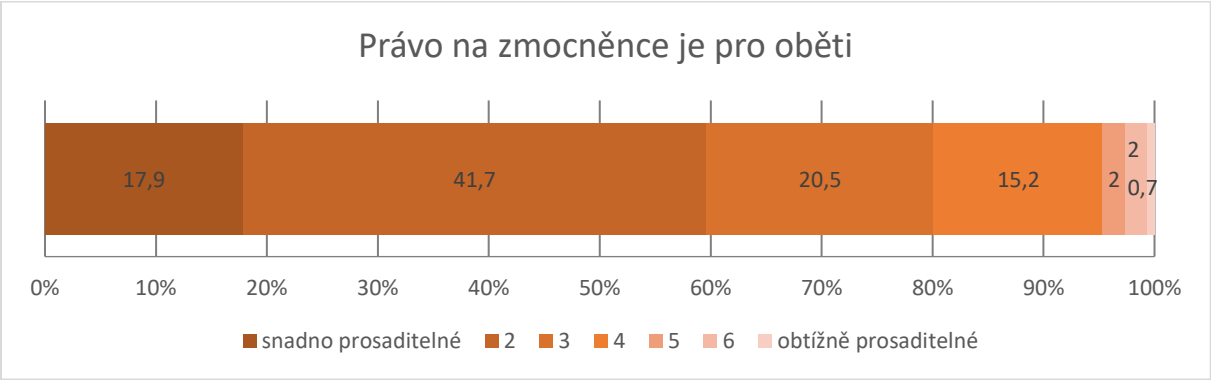

V dotazníku bylo také zjišťováno, jak poskytovatelé hodnotí vliv institutu zmocněnce na situaci oběti. Jak je patrné z grafu 30, více než devět desetin poskytovatelů (95,3 %) považuje tento vliv za velmi pozitivní nebo pozitivní. Z toho téměř tři pětiny poskytovatelů (57,6 %) tento vliv označilo za velmi pozitivní a další více než třetina poskytovatelů (37,7 %) za pozitivní. Prostřední hodnotu označilo 4,6 % poskytovatelů. Žádný z dotázaných poskytovatelů neuvedl, že institut zmocněnce má na situaci oběti během trestního řízení vliv negativní nebo velmi negativní.

Graf 30 Hodnocení vlivu institutu zmocněnce na situaci oběti (%)

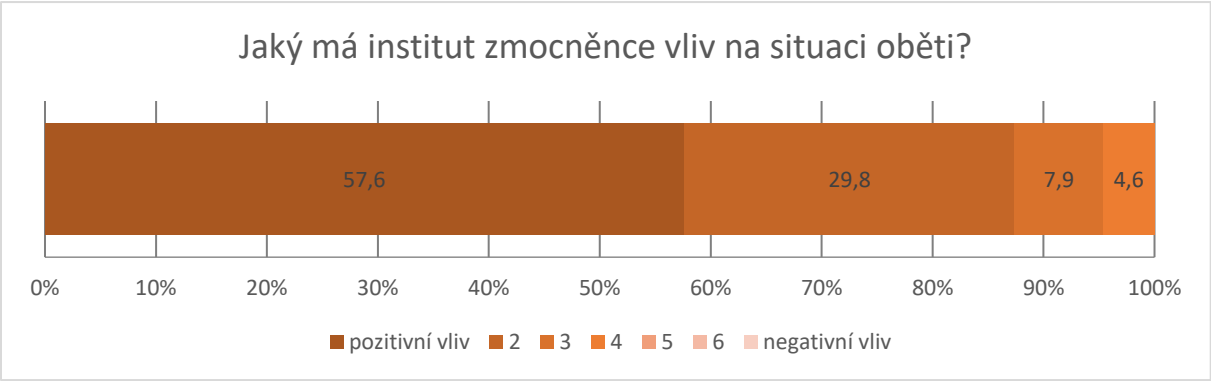

Poskytovatelé v rozhovorech zmiňovali, že možnost mít zmocněnce je oběťmi využívána poměrně často. Institut zmocněnce byl hodnocen kladně nejen poskytovateli, ale také širšími aktéry.

> Širší aktér (PČR): *„Zmocněnec je schopen předložit solidní návrh na náhradu škody, kterou se soud dnes musí zabývat. Přínosný je také v tom, že pak lidi provede hlavním líčením, ať už jsou to rodiče, nebo se někdy stane, že oběť je patnáctiletá, ale když se to dostane k soudu, tak už je sedmnáctiletá a soud už chce, aby vypovídala. Dříve to bylo tak, že člověk přišel k soudu, nikoho tam neměl, státní zástupce ani soudce se ho zastat*

nemohl a advokát ho tam a cupoval. V tomto ohledu má zmocněnec má velký význam, hlavně u soudního líčení. A někdy i v rámci přípravného řízení.“

Zmocněncem se osoba může stát bez ohledu na to, zda je odborníkem v oblasti práva, nebo nikoli. Některé oběti si za zmocněnce volí blízké osoby. **Poskytovatelé pomoci ale zdůrazňovali, že je důležité, aby zmocněnec měl právnické vzdělání a obětem tak mohl poskytnout erudovanou pomoc.**

Poskytovatel: *„*(…) *otázka agendy, kterou má zmocněnec v zájmu daného klienta, to už je otázka advokátů. To předně znamená mít takové znalosti jako má advokátní kancelář* (…)*“*

***

Poskytovatel: *„*(…) *zmocněnec dělá jakoby to právo a má to být právník a v trestním řádu je přitom napsáno, že to může být kdokoliv… Takže de facto tam může jít někdo jiný, ale když se nevyzná v trestním právu, tak je to docela takové* (…)*“*

Pro oběti, jak v rozhovorech zaznívalo, byl zmocněnec důležitou osobou, zejména v rámci soudních jednání. Oběti v něj měly důvěru. Pomoc, kterou jim poskytoval, se neomezovala pouze na jednání a přesahovala jeho rámec. Některé z obětí vítaly, že jim byla pomoc zmocněnce poskytnuta zdarma. **Na druhou stranu je potřeba upozornit, že informovanost ohledně možnosti mít zmocněnce byla mezi oběťmi velmi nízká.**

Oběť: *„My jsme ani nevěděli, že bychom měli mít zmocněnce… jsme zjistili, kdyby nám to neřekla (pozn. pracovnice pomáhající instituce), tak jsme vůbec neměli šanci se hájit.“*

Oběť má dále právo učinit v kterémkoli stádiu trestního řízení písemné nebo ústní prohlášení o dopadu trestného činu na její život. V rámci dotazníkového šetření bylo zjišťováno, jak poskytovatelé hodnotí přínos prohlášení o dopadu pro oběti. Výsledky zobrazuje graf 31. **Čtyři pětiny dotázaných poskytovatelů (80 %) prohlášení o dopadu hodnotí jako velmi přínosné nebo přínosné**. Z toho téměř třetina poskytovatelů (31,3 %) považuje prohlášení o dopadu za velmi přínosné a téměř polovina poskytovatelů (48,7 %) ho za přínosné. Prostřední hodnotu zaznačila téměř pětina respondentů (16 %). Zbývající 4 % respondentů prohlášení hodnotí jako nepřínosné.

Graf 31 Hodnocení přínosu prohlášení oběti o dopadu trestného činu (%)

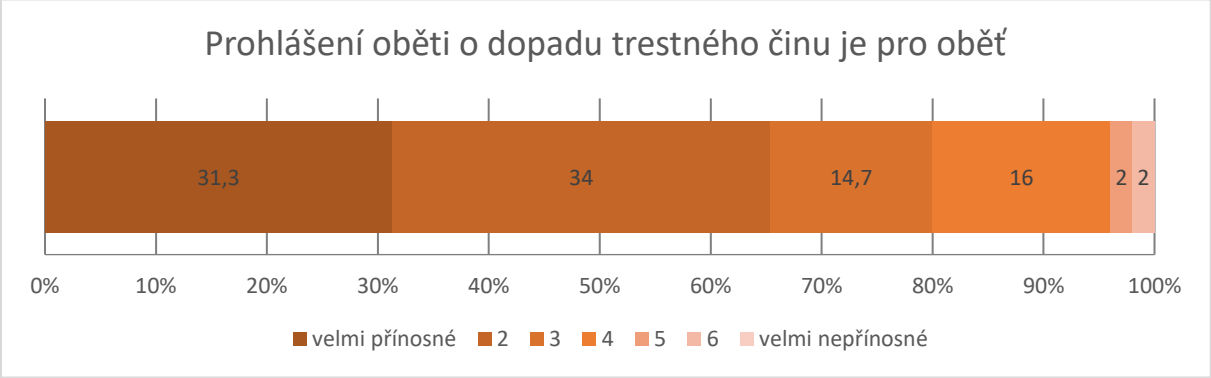

Dále jsme se v dotazníku poskytovatelů zeptali, jak často se ve své praxi setkávají s využitím prohlášení o dopadu[21]. Zařazení této otázky bylo motivováno výsledky rozhovorů s poskytovateli, v nichž poskytovatelé uváděli, že se při výkonu své profese s prohlášením setkávají velmi málo. Proto jsme chtěli zjistit, jak často se poskytovatelé s využitím tohoto institutu v praxi vlastně setkávají. Výsledky šetření, zobrazené níže v grafu 32, přinesly zjištění, že **téměř polovina (48,6 %) poskytovatelů se s prohlášením nesetkává.** Téměř desetina (9,3 %) poskytovatelů uvedla, že se s prohlášením nesetkává vůbec a skoro dvě pětiny poskytovatelů (39,3 %) se s ním spíše nesetkávají. Prostřední hodnotu označila necelá pětina (18 %) respondentů. Přibližně třetina dotázaných (33,3 %) naopak uvedla, že se s prohlášením o dopadu ve své praxi setkává často nebo velmi často. Z toho se 6 % poskytovatelů s prohlášením setkává velmi často a více než pětina poskytovatelů (27,3 %) často.

[21] Uvědomujeme si, že otázka, tak, jak je v dotazníku naformulovaná, měří subjektivní hodnocení četnosti. Přesto jsme se rozhodli u dané škály neuvádět konkrétní počty a místo toho zvolili toto subjektivní vnímání četnosti z pohledu poskytovatelů. K tomuto rozhodnutí nás vedly především dva důvody. Jednak nebylo vzhledem k rozmanitosti dotazovaných subjektů zřejmé, jak rozsáhlé kategorie zvolit, aby měřily míru, s jakou se poskytovatelé s prohlášením setkávají – tedy zda málo, nebo hodně. Pro někoho by například četnost „pětkrát“ znamenala hodně, pro jiného by bylo pětkrát málo, a to v závislosti na počtu podpořených obětí. Druhým důvodem bylo, že by si respondenti nemuseli vzpomenout na přesné počty a škála, která by obsahovala konkrétní čísla, by je nutila se k nějaké konkrétní hodnotě přiklonit, přestože by nemusela odpovídat skutečnosti. Z těchto důvodů jsme ponechali otázku v uvedeném znění, kdy zjišťuje subjektivní hodnocení četnosti.

Graf 32 Hodnocení četnosti podaných prohlášení o dopadu trestného činu na život obětí (%)

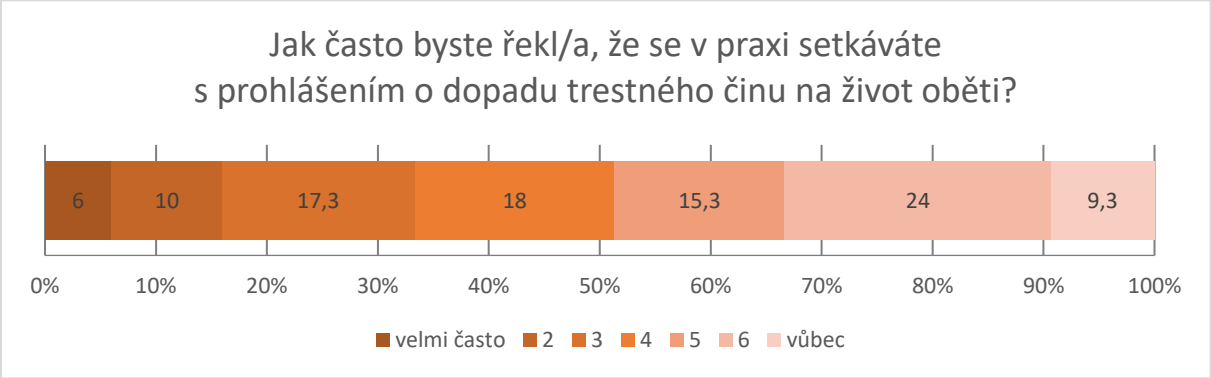

Graf 33 níže ilustruje, že nejčastěji se s prohlášením o dopadu setkávají akreditované subjekty. Více než čtvrtina z nich (27,3 %) se s prohlášením setkává velmi často. Více než třetina akreditovaných subjektů (36,4 %) se pak s prohlášením setkává ve své praxi často. Naopak nejméně se v praxi s prohlášením o dopadu setkávají subjekty poskytující sociální služby. Více než polovina z nich (55,6 %) uvedla, že se s prohlášením setkává méně často a více než desetina uvedla (11,1 %), že se s prohlášením nesetkává vůbec.

Graf 33 Četnost podání prohlášení o dopadu podle typu poskytovatele pomoci (%)

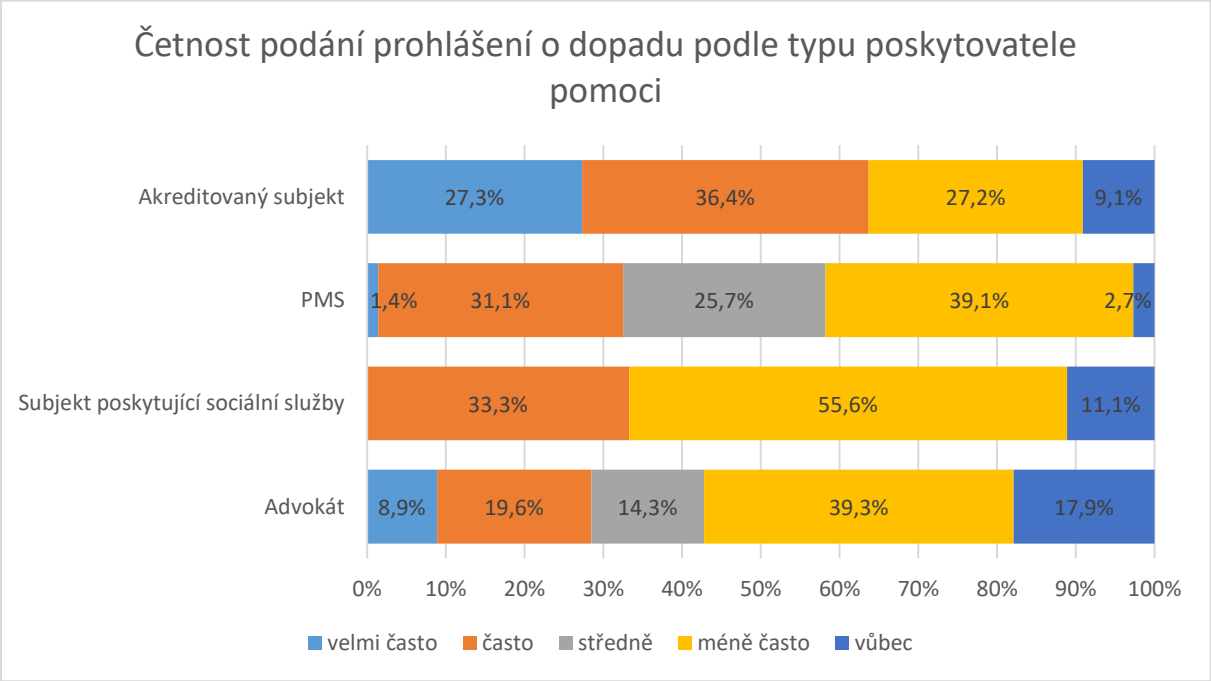

Dále se poskytovatelé v dotazníku vyjadřovali k tomu, zda prohlášení o dopadu podle jejich názoru ovlivňuje rozhodování soudu (či jiných institucí). Výsledky jsou zobrazeny v grafu 43.

Graf 34 Hodnocení vlivu prohlášení o dopadu trestného činu na rozhodování soudu a jiných institucí (%)

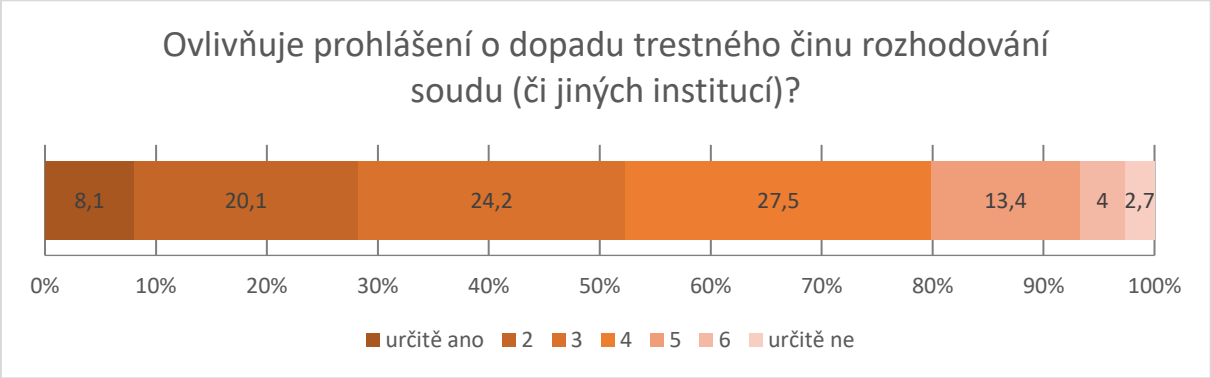

Podle více než poloviny poskytovatelů (52,4 %) má prohlášení o dopadu vliv na rozhodování soudu nebo jiných institucí. Z toho 8,1 % poskytovatelů odpovědělo, že prohlášení má určitě dopad. Prostřední hodnotu zvolila více než čtvrtina respondentů (27,5 %). Zbývající přibližně pětina (20,1 %) je přesvědčena o tom, že prohlášení o dopadu vliv na rozhodování soudů nebo jiných institucí určitě nebo spíše nemá.

Z rozhovorů vyplynulo, že jednotliví poskytovatelé mají k prohlášení o dopadu odlišné postoje a vkládají do něj různou míru důvěry. Někteří poskytovatelé byli ohledně toho, že by sepsání prohlášení mohlo být pro oběti přínosné a případně jim pomohlo v rámci soudního jednání, spíše skeptičtí.

> Poskytovatel pomoci: *„Počítám, že jsme to* (pozn. prohlášení o dopadu) *za ty tři roky sepsali třikrát… ale nemám pocit, že by to mělo nějaký efekt. Nevím, do jaké míry... tedy jednou si to soudce přečetl a to bylo hezké.“*

K reálnému vlivu prohlášení na průběh soudního jednání se zástupci legislativců vyjadřovali následovně:

> Širší aktér (legislativec): *„Prohlášení o dopadu slouží primárně k tomu, aby si soudce, který ten případ rozhoduje, uvědomil celou šíři dopadu daného trestného činu a neviděl to jen v právních souvislostech… tak to je ta právní úprava. Ale jak k tomu ten který konkrétní soudce v nějakém konkrétním případně přistoupí, to my samozřejmě ovlivnit nemůžeme. Ten zákon všem obětem zaručuje právo takové prohlášení učinit, písemně nebo ústně. Jedná se o úpravu běžnou na úrovni Evropské unie. Členské státy ten takzvaný ‚impact statement‘ ve svých právních úpravách zpravidla mají. Může to mít dopad na posuzování výše nemajetkové újmy, ale hlavně jde o to, aby se oběti umožnilo nějakým způsobem vyjádřit, co cítí, aby měla pocit, že ji někdo slyší, že ji někdo bere*

vážně, že se někdo tím jejím vyjádřením bude zaobírat. A to, jak k tomu ten který konkrétní soudce přistoupí, to už je individuální.“

Jiní poskytovatelé však soudí, že prohlášení o dopadu je pro oběti prospěšné, protože jim umožňuje sumarizovat svou situaci, šířeji se ke svému případu vyjádřit a vysvětlit (nejen) pachateli, v čem jim bylo ublíženo a jaké problémy jim v důsledku spáchání trestného činu vznikly. Prohlášení obětem umožňuje mít u soudu svůj „hlas“. **Napříč rozhovory zaznívalo, že poskytovatelé s tímto institutem v rámci své praxe nenabyli větších zkušeností.**

Oběti, které institut prohlášení o dopadu využily, jej v rozhovorech hodnotily jako přínosný. Jako jeho pozitiva zmiňovaly možnost podrobněji se vyjádřit k situaci vzniklé v důsledku trestného činu, dále možnost lépe zorientovat ve své situaci nejen OČTŘ, ale i sami sebe a možnost nepřímo sdělit pachateli, jak následky trestného činu prožívají. Právo na prohlášení o dopadu bylo oběťmi vnímáno i v symbolické rovině – jako projev zájmu o jejich nelehkou životní situaci. Sepsání prohlášení navíc pomáhalo oběti aktivizovat a ty jej vnímaly jako symbolický důkaz toho, že jim byl přiznán status oběti.

Dílčí shrnutí

V případě prosaditelnosti práva na zabránění kontaktu s pachatelem a práva na výslech osobou stejného pohlaví, je jasně kladněji hodnocena situace po přijetí ZOTČ než situace před jeho přijetím. Poskytovatelé však upozorňovali na skutečnost, že oběti bez statusu zvlášť zranitelné oběti jsou v nevýhodě. Jejich žádosti nesetkat se s pachatelem nemusí být vyhověno, což i pro oběť ne zvlášť zranitelnou může být značně stresujícím zážitkem. Pro oběti, které si setkání s pachatelem nepřejí, je právo na zabránění kontaktu prioritou a často také klíčovým kritériem, které rozhoduje o vůli oběti případ dále řešit, a tím také o osudu daného případu. Oběti, které se s pachatelem musely i přes svůj odpor setkat, tuto zkušenost vnímají negativně a jako projev nespravedlivosti.

Oběti svého práva na výslech osobou stejného pohlaví příliš nevyužívají. Nemají o jeho uplatnění zájem, případně pokládají za důležitější než pohlaví policisty jeho či její osobnost. Některé oběti však o tomto právu ani nevěděly. Mnohem zásadnější je pro oběti samotný výslech a komunikace s Policií ČR. Mnozí participanti hovořili o situacích a chování, které oběti vystavovaly sekundární viktimizaci.

Viktimizující chování obvykle zahrnovalo zlehčování situace, zpochybňování závažnosti činu, jeho podstaty nebo výše škody, vyznačovalo se necitlivým přístupem, obviňováním obětí či jednáním s oběťmi bez respektu nebo zájmu. Přitom oběti oceňují především lidský přístup osob provádějících výslech. Úkony nezbytné pro řešení případu se pro oběti stávají snesitelnými a přijatelnými, pokud je jim vysvětleno, proč jsou prováděny, a pokud jsou vykonávány empaticky.

Více než tři čtvrtiny poskytovatelů považovaly prosaditelnost práva na doprovod důvěrníkem za snadnou. Devět desetin poskytovatelů navíc hodnotilo vliv důvěrníka na psychickou pohodu obětí jako pozitivní. Institut důvěrníka byl poskytovateli hodnocen kladně i v rozhovorech. Pro oběti, které důvěrník doprovázel u soudního jednání, byla jeho přítomnost velmi důležitá, představovala zejména psychickou podporu.

Právo na zmocněnce je podle přibližně čtyř pětin poskytovatelů snadno prosaditelné. Více než devět desetin poskytovatelů pokládá vliv zmocněnce na situaci obětí za pozitivní. Pro oběti zmocněnec představuje významnou pomoc, a to zejména v rámci soudního jednání. Míra informovanosti obětí o možnosti mít svého zmocněnce je však velmi nízká.

Čtyři pětiny dotázaných poskytovatelů považují prohlášení o dopadu trestného činu za přínosné. Podle více než poloviny poskytovatelů má prohlášení o dopadu vliv na rozhodování soudu nebo jiných institucí.

Z rozhovorů vyplynulo, že poskytovatelé vnímají prohlášení o dopadu značně odlišně a vkládají do něj různou míru důvěry. Poskytovatelé s tímto institutem v rámci své praxe nenabyli velkých zkušenosti. Oběti, které institut prohlášení o dopadu využily, jej hodnotily jako přínosný. Oceňovaly především možnost vyjádřit se podrobněji ke své situaci a institut pro ně měl nejen praktický, ale i značný symbolický význam.

III.5.6 Právo na peněžitou pomoc

V ZOTČ je zakotveno právo na peněžitou pomoc, které je definováno jako právo na jednorázové poskytnutí finanční částky sloužící k překlenutí zhoršené sociální situace a spočívá v úhradě nákladů spojených s poskytnutím psychoterapie, fyzioterapie a dalších odborných služeb. V dotazníkovém šetření jsme u poskytovatelů zjišťovali, jak hodnotí dosažitelnost a včasnost peněžité pomoci.

Jak ukazuje graf 35, **peněžitou pomoc hodnotila 2 % poskytovatelů jako velmi snadno dosažitelnou a téměř dvě pětiny poskytovatelů (38 %) jako snadno dosažitelnou**. Prostřední hodnotu zvolila více než pětina poskytovatelů (21,3 %). Necelá třetina poskytovatelů (32,7 %) označila peněžitou pomoc za obtížně dosažitelnou a 6 % poskytovatelů dokonce za velmi obtížně dosažitelnou.

Graf 35 Hodnocení dosažitelnosti peněžité pomoci (%)

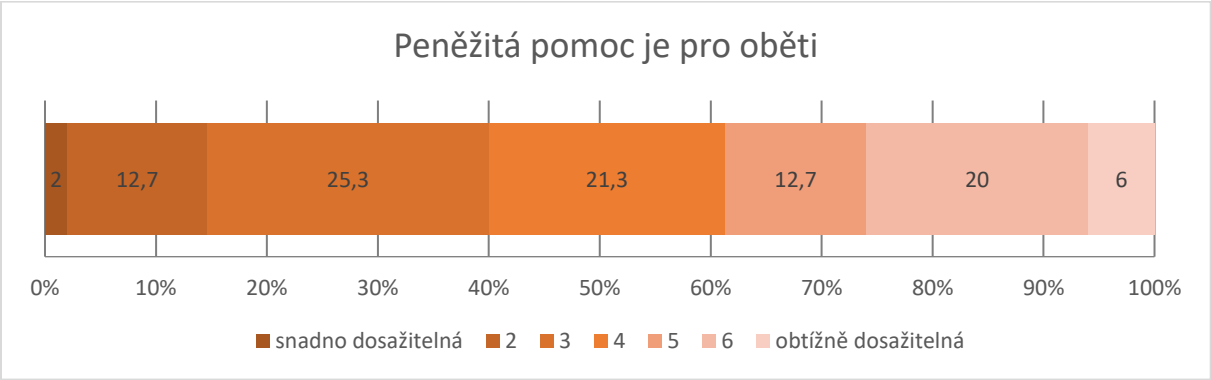

Zde je třeba uvést, že **poskytovatelé v rozhovorech pozitivně hodnotili již samotné zanesení možnosti poskytnutí peněžité pomoci „na jednom místě“ v ZOTČ**. Poskytovatelé v rozhovorech popisovali, že **pokud se obětem nepodaří peněžité pomoci dosáhnout, zažívají velké zklamání a rozhořčení.** Samy oběti k tomu vypověděly, že pociťují zklamání, protože podstoupily proces vyšetřování a „nic z toho pak nebylo“. Problémy s dosažitelností peněžité pomoci, jak vysvětlují poskytovatelé, souvisí s tím, že možnost zažádat o peněžitou pomoc je časově omezená. Oběti totiž mohou svou situaci začít řešit až po uplynutí několika let od trestného činu, ale také nemusí být o možnosti získání peněžité pomoci včas informovány. V takových případech oběť pociťuje velkou nespravedlnost.

Poskytovatelé se také setkali se situacemi, kdy oběti o peněžitou pomoc neprojevily zájem, neboť za nejdůležitější považovaly identifikaci a potrestání pachatele. Nicméně své rozhodnutí posléze změnily, protože se po trestném činu dostaly do finančně tíživé situace, kterou nedokázaly zvládnout vlastními silami. Oběti vynakládají velké finanční prostředky na zdravotní péči. Jejich finanční možnosti jsou omezené i tím, že nemohou chodit do zaměstnání například ze zdravotních důvodů. Problémem se tak stává nejen placení léků, různých lékařských zákroků a další lékařské péče, ale také úhrada bydlení, stravy a dalších nákladů spojených s běžným, každodenním životem.

> Oběť: „(…) *protože já jsem na ty terapie potom kvůli financím nechodila každý týden, ale chodila jsem jednou za 2 týdny nebo jednou za 3 týdny. Už bylo náročné si je*

platit…já jsem pak v té době ještě byla bez práce, takže nebylo jednoduché si je platit.“

Poskytovatelů pomoci jsme se dále ptali, zda je peněžitá pomoc obětem poskytována včas. **Pouze 1,4 % poskytovatelů uvedla, že peněžitá pomoc je poskytována včasně, relativně včasně je pak peněžitá pomoc poskytována podle přibližně pětiny poskytovatelů (19,6 %).** Prostřední hodnotu zvolila více než čtvrtina poskytovatelů (29,1 %). Názor, že je peněžitá pomoc poskytována se zpožděním, vyjádřily téměř dvě pětiny dotázaných (37,9 %). Se značným zpožděním je peněžitá pomoc obětem poskytována podle názoru více než desetiny poskytovatelů (12,2 %).

Graf 36 Hodnocení včasnosti poskytování peněžité pomoci (%)

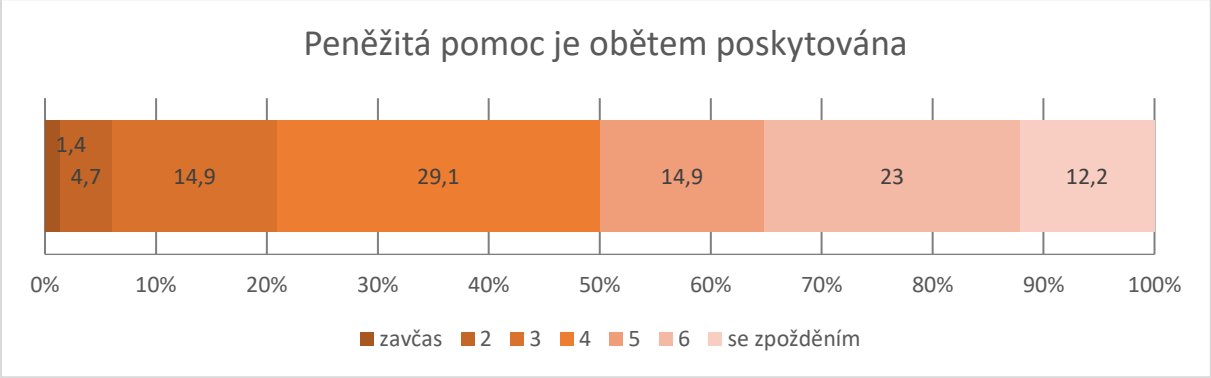

Poskytovatelé i oběti v rozhovorech zastávali k vyplácení peněžité pomoci kritický postoj. **Proces vyplácení peněžité pomoci je dle jejich výpovědí celkově příliš zdlouhavý, než aby vyplacené peníze mohly reálně posloužit jako pomoc v tíživé situaci**. Čekací doby na vyplacení peněžité pomoci jsou například rok, přičemž oběti i poskytovatelé v rozhovorech uváděli, že oběť je v opravdu tíživé finanční situaci, protože musí mimo jiné vynakládat značné finanční prostředky na zdravotní péči – na léčbu tělesných i duševních potíží. V některých případech se oběti se po trestném činu podle svých slov dostávají do situací, kdy nemají kde bydlet, nemají dostatek financí na nákup potravin a dalších důležitých životních potřeb. Poskytovatelé vidí příčinu pomalého vyplácení peněžité pomoci v tom, že žádostí o peněžitou pomoc je velké množství a dostupná personální kapacita není pro jejich včasné vyřizování dostačující. Podle poskytovatelů i širších aktérů je vyřizování žádostí zpomalováno také tím, že při vyřizování je často třeba žádat o další podklady a komunikovat s aktéry zapojenými do řízení.

Širší aktér: *„To není o liknavosti ministerstva, ale o tom, že ministerstvo je při vyřizování té žádosti odkázáno třeba na podklady z trestního spisu a samozřejmě na OČTŘ, které sice trestním spisem disponují, ale zároveň konají úkony trestního řízení, takže je*

nemohou dát kdykoli z ruky. Navíc jsou tyto orgány vázané určitými lhůtami v přípravném řízení a v trestním řízení obecně, takže ono to všechno spolu souvisí.“

***

Poskytovatel: „(…) *Nebyla to jenom jejich vina* (pozn. pracovníků MS ČR)*, protože se to trošku zaseklo u zmocněnce paní klientky, jak to bylo přes prázdniny. Jak byly dovolené, tak on ten zmocněnec neposlal podklady. Oni chtěli, aby jim pro uplatnění nároku na náhradu škody, ty podklady zaslal, jenže u něj se to zaseklo na tři týdny. Pak už mi to bylo divné, tak jsem znova urgovala a oni mi řekli, že pořád čekají na ty podklady. Takže to nebyla úplně jejich chyba, ale sami si stěžovali, že jsou hodně vytížení.“*

Poskytovatelé se snaží na nedostatečně rychlé vyplácení peněžité pomoci reagovat i hledáním jiných zdrojů financí, například oslovují různé organizace poskytující finanční pomoc, případně oběti navrhují, aby se s prosbou o pomoc obrátila na rodinu. Některé oběti toto řešení však odmítají a jako překážku, která jim zabraňuje prosit o peníze rodinu, nezřídka uvádějí stud. Mají pocit, že to „jak skončily“ je i jejich vina. Nicméně jsou to často právě rodinní příslušníci a známí, kdo v těchto situacích může obětem efektivně pomoci.

Dílčí shrnutí

Peněžitá pomoc je podle přibližně dvou pětin poskytovatelů snadno dosažitelná. Nicméně více než dvě pětiny tuto pomoc naopak pokládají za obtížně dosažitelnou. Pozitivně je přijímáno ukotvení možnosti získat peněžitou pomoc „na jednom místě“ v ZOTČ. Problematická je obtížná reálná dosažitelnost peněžité pomoci – oběti například často zažívají pocity zklamání až rozhořčení. V rozhovorech byly diskutovány příčiny této problematické dostupnosti, zejména pak časové prodlevy v jejím přiznání. Pouze 1,4 % poskytovatelů hodnotila poskytování peněžité pomoci jako včasné a za relativně včasné je označila jen přibližně pětina poskytovatelů. Doba vyplácení peněžité pomoci je příliš dlouhá, než aby reálně sloužila jako pomoc v tíživé situaci. Neplní tak funkci dočasné pomoci, která má pokrýt potřeby oběti vzniklé v důsledku trestného činu.

III.5.7 Klady a zápory ZOTČ: legislativa vs. praxe

Dotazníkové šetření i rozhovory mezi poskytovateli a širšími aktéry ukázaly, že dopady ZOTČ jsou hodnoceny kladně. Účastníci výzkumu se shodovali také v tom, že situace obětí se po přijetí ZOTČ v mnoha ohledech zlepšila.

V dotazníkovém šetření bylo sledováno, jak poskytovatelé pomoci hodnotí prosaditelnost práv, dostupnost pomoci apod. před přijetím ZOTČ a poté, co ZOTČ vstoupil v platnost. Ve všech případech byla změna hodnocena kladně. Jinak řečeno, situace po přijetí ZOTČ byla poskytovateli pomoci hodnocena pozitivněji než situace před přijetím ZOTČ. Abychom zjistili, ve které oblasti se situace po přijetí ZOTČ podle poskytovatelů zlepšila nejvíce, byla vytvořena tabulka 1 uvedená níže. V tabulce je uveden přehled změn v hodnocení jednotlivých oblastí ve formě nárůstu procentních bodů.

Tabulka 1 Změna v hodnocení situace po přijetí ZOTČ k lepšímu – nárůst procentních bodů; výsledky dotazníkového šetření mezi poskytovateli pomoci

	Změna v hodnocení situace po přijetí ZOTČ k lepšímu – nárůst procentních bodů
Přístup obětí k informacím o svých právech	58,3
Prosaditelnost práva na výslech osobou stejného pohlaví pro ZVLÁŠŤ ZRANITELNÉ OBĚTI	58,3
Prosaditelnost práva na zabránění kontaktu s pachatelem pro ZLÁŠŤ ZRANITELNÉ OBĚTI	56,5
Dosažitelnost právní pomoci	54,5
Prosaditelnost práva na výslech osobou stejného pohlaví pro OBĚTI BEZ STATUSU zvlášť zranitelné oběti	53,3
Prosaditelnost utajení osobních údajů oběti	52,2
Dosažitelnost sociálního poradenství	48,9
Prosaditelnost práva na zabránění kontaktu s pachatelem pro OBĚTI BEZ STATUSU zvlášť zranitelné oběti	46
Přístup obětí k informacím o stavu trestního řízení	45,9
Přístup obětí k informacím souvisejícím s pobytem obviněného nebo odsouzeného na svobodě	45,6
Způsob předávání informací	45,3
Dosažitelnost psychologických služeb	38,4
Dosažitelnost restorativní pomoci	36,2

V tabulce jsou uvedeny rozdíly mezi pozitivním hodnocením jednotlivých oblastí po přijetí ZOTČ a pozitivním hodnocením před přijetím ZOTČ. Za pozitivní hodnocení je považováno zaznačení prvních tří bodů na sedmistupňové škále – možnosti 1 (velmi souhlasím) a dále možností 2 a 3. Z výsledků uvedených tabulce je patrné, že nejmarkantnější zlepšení zaznamenali poskytovatelé pomoci v přístupu obětí k informacím o svých právech. Poskytovatelé hodnotili přístup k informacím jako snadný po přijetí ZOTČ o 58,3 procentních bodů častěji než před ZOTČ. Jedná se o velmi výrazný rozdíl. Stejně markantní zlepšení bylo pozorováno také u hodnocení prosaditelnosti práva na výslech osobou stejného pohlaví pro zvlášť zranitelné oběti. I v tomto případě poskytovatelé hodnotili prosaditelnost práva po přijetí ZOTČ jako snadnou o 58,3 procentních bodů častěji. Pozitivní změny v hodnocení situace po přijetí ZOTČ v rozmezí 50 až 60 procentních bodů byly zaznamenány také v následujících čtyřech oblastech: prosaditelnost práva na zabránění kontaktu s pachatelem pro zvlášť zranitelné oběti (56,5 procentních bodů), dosažitelnost právní pomoci (54,5 procentních bodů), prosaditelnost práva na výslech osobou stejného pohlaví pro oběti bez statusu zvlášť zranitelné oběti (53,3 procentních bodů) a prosaditelnost utajení osobních údajů oběti (52,2 procentních bodů).

O 40 až 49 procentních bodů kladněji byla situace po přijetí ZOTČ poskytovateli hodnocena v těchto pěti oblastech: dosažitelnost sociálního poradenství (48,9 procentních bodů), prosaditelnost práva na zabránění kontaktu s pachatelem pro oběti bez statusu zvlášť zranitelné oběti (46 procentních bodů), přístup obětí k informacím o stavu trestního řízení (45, procentních bodů), přístup obětí k informacím souvisejícím s pobytem obviněného nebo odsouzeného na svobodě (45,6 procentních bodů) a způsob předávání informací (45,3 procentních bodů).

Nejnižší nárůst v počtu kladných hodnocení situace po zavedení ZOTČ byl zaznamenán u dosažitelnosti psychologických služeb, kde činí 38,4 procentních bodů, a dosažitelnosti restorativních programů, kde došlo k nárůstu počtu pozitivních hodnocení o 36,2 procentních bodů.

Nicméně rozhovory poukázaly na to, že v praxi jsou některé oblasti problematické a vznikají sporné situace. Oběti, které ve většině případů neměly o existenci ZOTČ jako takového velké povědomí, hodnotily pozitivně dílčí práva, kterých se jim dostalo, a empatický přístup lidí, se kterými přišly do kontaktu. Neméně důležité pak pro oběti bylo získání užitečných informací a rad, dostupnost odborné pomoci a zájem ze strany institucí. Některé oběti však v rozhovorech líčily rovněž negativní zkušenosti a stresující situace, které zažily při řešení svého případu.

Mezi poskytovateli a širšími aktéry zaznívalo, že ZOTČ posiluje postavení oběti. Oběť nyní díky ZOTČ ví, že má svá práva a že má nárok na informace i respekt ze strany OČTŘ. Zákon jako takový oběti tedy přisuzuje váhu, staví ji více do centra pozornosti. Zákon oběť navíc aktivizuje v tom smyslu, že jí dává možnost se o svá práva přihlásit a zažádat si o ně. Zde je třeba zdůraznit nutnost informovat oběti o jejich právech a možnostech. Proces předávání těchto informací by měl být postupný a dlouhodobý, ušitý na míru konkrétní oběti a její situaci. Zákon obětem poskytuje ochranu a práva obětí jsou uceleně sepsána v jednom zákonu. Pro poskytovatele pomoci pracující s oběťmi zákon rovněž představuje nástroj, který jim umožňuje odkazovat na konkrétní paragrafy a tím obětem poskytovat efektivnější pomoc a podporu. Práva obětí se navíc díky ZOTČ a jeho aplikaci v praxi dostávají do povědomí širší veřejnosti a věnuje se jim více pozornosti než dříve.

Zjištění výzkumu na druhou stranu poukazují na to, že je třeba rozlišovat samotný zákon s příslušnou legislativou na jedné straně a reálnou praxi a konkrétní aplikace zákona v individuálních případech a situacích na straně druhé. **Zde existují v celkovém hodnocení značné rozdíly. Zatímco nástroje, které ZOTČ nabízí, jsou hodnoceny příznivě a je v nich spatřován značný potenciál, praxe je postižena mnohdy komplikovanými aplikacemi, s nimiž se mnozí aktéři teprve učí pracovat.** V praxi existují překážky, limity a rizika, která přispívají k tomu, že se ne vždy daří plnit cíle ZOTČ – zlepšení postavení obětí a prevence způsobování další újmy. **Proto je potřeba se zaměřit na praktickou aplikaci jednotlivých nástrojů a podporovat jejich uživatele tak, aby byli schopni potenciál zákona plně využívat a zužitkovávat.**

> Poskytovatel: „*Já si myslím, že těch legislativních institutů je hodně, ale to, co prostě nefunguje, je praxe a realizace* (…)*“*

Ze strany soudců a dalších širších aktérů v této spojitosti zaznívalo, že právo obecně je velmi konzervativní systém, který se mění pomalu. Jelikož je ZOTČ relativně nový, bude ještě značnou dobu trvat, než se změní přístup zúčastněných aktérů a způsob provádění řady úkonů, což podmiňuje plné naplnění zákona a realizaci změn, které ZOTČ slibuje. Faktor času se zde ukazuje jako zásadní. Mezi širšími aktéry se objevuje názor, že pokud se budou dané úkony provádět opakovaně, jejich provádění se zautomatizuje a nebude docházet k chybám. Poskytovatelé pomoci v tomto kontextu zmiňovali také to, že roli hraje i věk konkrétních zástupců OČTŘ, případně poskytovatelů pomoci, přičemž zaznívalo, že mladší lidé jsou více nakloněni změnám. Zároveň je potřeba věnovat větší pozornost tomu, jak jsou úkony reálně prováděny v praxi, a podporovat procesy síťování jednotlivých aktérů celého systému. Dalším

klíčovým faktorem je míra motivace jedinců, kteří přichází do kontaktu s oběťmi trestných činů. V rozhovorech zaznívalo, že je zapotřebí zvyšovat motivaci subjektů jednajících s oběťmi a zajistit, aby si byly vědomy toho, že jejich jednání a práce má smysl a vede ke zlepšení postavení obětí a snižování rizika sekundární viktimizace. Právě **jednání a chování konkrétního pracovníka, s nímž oběť přichází do kontaktu, má na postavení oběti velký vliv**. Napříč výzkumem byla vyzdvihována **důležitost lidského faktoru**, který se podílí na aplikaci ZOTČ v praxi: „Všechno je to o lidech." Přístup pracovníka, jenž je pro podporu oběti klíčový, však bývá různý.

> Poskytovatel pomoci: *„Stále platí, že je zásadní, jak se k oběti chová konkrétní pracovník, což je velice rozdílené."*

Někteří poskytovatelé hovořili o takzvaných „soft skills", měkkých dovednostech, které do jisté míry určují, jak bude s obětí zacházeno a zda nebude oběť opětovně viktimizována. Jako další limity poskytovatelé jmenovali rozhodovací praxi soudů, nedodržování lhůt, nefungující spolupráci mezi jednotlivými subjekty a nedostatečné systematické a soustavné vzdělávání poskytovatelů pomoci a OČTŘ. Někteří poskytovatelé polemizovali s používáním samotného termínu oběť, který je dle nich sám o sobě viktimizující.

Jak poskytovatelé, tak širší aktéři v některých případech hovořili o potřebě proškolování zainteresovaných aktérů a pracovníků, kteří působí v praxi a přichází s oběťmi do styku. Některým respondentům se osvědčilo používat při školení konkrétní příklady (případy) z reálné praxe a nechat účastníky školení nahlédnout na problém z více stran, především pak z úhlu pohledu samotných obětí.

> Širší aktér (Odborník v oblasti práce s oběťmi): *„Když školím policisty na domácí násilí, tak mě třeba hodně pomáhají videa z reálných případů, kde nám oběť například řekne, jak to prožívala. Dám jim tím jakoby nahlédnout na věc z té druhé strany, aby pochopili, jak to ten člověk, když přijde na obvod, prožívá a s čím se potýká. Jakou frustraci oběti pociťují z toho, že pachatel je z jejich pohledu často nepolapitelný, není možné mu to dokázat a policie se pak ještě chová takhle... ten policista sám dojde k tomu, že si řekne: ‚Aha, asi bych měl tomu člověku opravdu nějak pomoct, aby to celé dávalo smysl.'"*

IV NÁVRHOVÁ ČÁST

Návrhová část navazuje na předchozí část analytickou. Jejím cílem je výsledky analytické části převést do aplikovatelné podoby a identifikovat prioritní oblasti, vhodná opatření a přiřadit k nim takové aktivity, které, pokud budou v praxi realizovány, povedou k žádoucím dopadům. Aby navrhované aktivity měly smysl, musí se jednak opírat o důsledné vyhodnocení výsledků analytické části a jednak mít jasně stanovený cíl, který musí být jednoznačný a srozumitelný. Proto návrhová část začíná SWOT analýzou, která vyhodnocuje silné a slabé stránky, jakož i ohrožení a příležitosti. Následuje vymezení vize a cílů, o jejichž dosažení by mělo být v praxi usilováno. Dále jsou zde stanoveny priority a navržena opatření v oblasti pomoci a podpory obětí trestných činů a formulovány návrhy dílčích aktivit spolu s praktickými návody, jak s oběťmi lépe pracovat. Výsledky návrhové části se své aplikace již dočkaly: byly začleněny do *Manuálu pro práci s oběťmi trestných činů* a promítají se tak do reálné praxe Probační a mediační služby. Jedná se však o návrhy, které mohou být aplikovány v mnohem širším rozsahu, zejména pak u aktérů, kteří s oběťmi pracují a nabízí jim svou pomoc.

Ukazuje se, že v praxi je zapotřebí se věnovat činnostem, které považujeme za natolik samozřejmé a obyčejné, že nám obvykle uniká jejich význam a vliv na efektivitu a kvalitu poskytované pomoci. V návrhové části upozorňujeme právě na aspekty pomoci, které mohou snadno unikat pozornosti, a přitom mají z pohledu obětí velký význam. Souvisí tak úzce s dopadem intervencí, které v praxi nebývají příliš vyhodnocovány. Při zpracovávání návrhů jsme považovali za důležité neustále zvažovat, jak pomoci rozumí hlavně ti, kdo ji využívají a jimž je určena. Jejich hodnocení jsme v tomto ohledu považovali za určující, a proto se zde předložené návrhy priorit, opatření a aktivit odvíjí právě od něj.

IV.1 SWOT analýza

Prvním krokem nezbytným pro systematické vyhodnocení zjištění analytické části bylo provedení SWOT analýzy. Ta byla provedena prostřednictvím brainstormingu výzkumného týmu, který procházel jednotlivé výsledky a diskutoval nad nimi. Níže jsou uvedeny jednotlivé části SWOT analýzy, a to v pořadí: nejdříve silné stránky, dále slabé stránky, poté příležitosti a nakonec ohrožení.

S – Silné stránky

S.1	Velká motivace obětí k řešení situace, snaha zlepšit svou situaci.
S.2	Zájem obětí o zapojení do rozhodování o tom, jak bude jejich situace řešena. Otevřený postoj obětí, ochota angažovat se v řešení.
S.3	Obětem prospívá, pokud je v rámci setkání s poskytovatelem pomoci vhodně nakládáno s časem (přestávky, tempo).
S.4	Některé oběti si vedou průběžné poznámky o svém případu a úspěšně je využívají v soudním řízení, pomáhají jim se lépe orientovat a uplatňovat svá práva.
S.5	Oběti oceňují dlouhodobou a kontinuální spolupráci s poskytovateli pomoci.

W – Slabé stránky

W.1	Finanční bariéra, oběti nemají k dispozici dostatek financí.
W.2	Představy obětí, že služby budou finančně náročné a nad jejich finanční možnosti.
W.3	Obavy obětí ze sekundární viktimizace v okamžiku, kdy se jejich situace začíná řešit. Obavy z dalšího vystavení sekundární viktimizaci.
W.4	Menší ochota obětí řešit situaci s větším počtem poskytovatelů pomoci, mezi kterými se pohybují a přecházejí.
W.5	Nedůvěra obětí v pomoc a její reálné přínosy.
W.6	Obavy obětí z jednání a dalšího působení pachatelů.
W.7	Malé povědomí obětí o existenci poskytovatelů pomoci a jejich službách, které jsou určeny přímo obětem trestných činů.
W.8	Zátěž, které jsou oběti vystaveny při vstupních kontrolách do budov, kde sídlí poskytovatelé pomoci (ztráta anonymity při zápisu, riziko sekundární viktimizace).
W.9	Značné vyčerpání a zátěž obětí při rozhovorech s poskytovateli pomoci.
W.10	Dezorientace obětí v průběhu soudního řízení, prožívání neznámé životní situace, obtížná adaptace a stres.
W.11	Oběti se neorientují v trestním řízení, v právech druhých osob ani svých. Neznají je, případně jim nerozumí.
W.12	Oběti nerozumí tomu, jak je vymezena a naplňována role obhájce.

W.13	Sebeobviňování obětí v důsledku nenaplnění jejich práv.
W.14	Oběti nerozumí, proč nedošlo k naplnění práva.
W.15	Oběti jsou dále traumatizovány i ve fázi řešení situace po trestném činu.

O – Příležitosti

O.1	Existence evaluačních nástrojů umožňujících zhodnotit nastavení a dopady pomoci.
O.2	Možnost převzít a aplikovat osvědčené metody např. ve formě jednoduché ikonografiky, která zlepší celkovou orientaci obětí.
O.3	Zákon vyžaduje a podporuje aktivní zapojování obětí do procesu rozhodování.
O.4	Zavádění procesů síťování aktérů do praxe. Existující zkušenosti s procesy síťování v jiných oblastech, možnost převzetí metod síťování a souvisejících zkušeností.
O.5	Probíhající aktualizace Registru poskytovatelů pomoci obětem trestných činů, jeho větší přehlednost.
O.6	Zajištění doprovodu obětem při vstupních kontrolách do budov.
O.7	V rámci projektů podpora vhodných úprav prostor pro kontakt s oběťmi.
O.8	Nabízení občerstvení obětem u poskytovatelů pomoci (voda, káva).
O.9	Důvěrník může oběti předávat poznatky, poskytnout ji zpětnou vazbu.
O.10	Existence nástrojů definovaných zákonem o obětech trestných činů.
O.11	Existence zdrojů, ze kterých lze hradit další vzdělávání pracovníků poskytovatelů pomoci.

T – Ohrožení

T.1	Řada poskytovatelů nemá rozvinuté nástroje, s jejichž pomocí by mohla informovat o svém působení.
T.2	Nedostupnost informací o nabídce pomoci na veřejných místech.
T.3	Nesrozumitelnost informací podávaných obětem.
T.4	Značná nepřehlednost v nabídce a obsahu služeb.

T.5	Nadužívání právnických termínů při prvním kontaktu s oběťmi, nízká srozumitelnost předávaných informací.
T.6	Nefunkční systém přeposílání obětí k dalším poskytovatelům služeb.
T.7	Mnohé služby nejsou pro oběti snadno dohledatelné (neaktuální adresa, neoznačená budova).
T.8	Špatná dostupnost poskytovatelů služeb prostřednictvím veřejné dopravy.
T.9	Nevhodné prostory pro kontakt poskytovatelů služeb s oběťmi (neuzpůsobené prostory, nedostatečná vybavenost).
T.10	Narušování rozhovoru s obětí u poskytovatele pomoci druhými osobami.
T.11	Špatná situace v oblasti síťování poskytovatelů pomoci, vzájemné averze, nedůvěra, absence spolupráce.
T.12	Neprobíhá zavádění nástrojů dosahování kvality poskytovaných služeb.
T.13	Služby a postupy nebývají evaluovány, není vyhodnocován dopad pomoci ani kvalita poskytovaných služeb.
T.14	Navrhování služeb se neřídí principy politiky evidence, není zohledňováno hodnocení služeb oběťmi, není pracováno s jejich názory. Není registrován a zohledňován názor obětí.

IV.2 Vize a cíle

Vize:

Zvýšit efektivitu podpory a pomoci obětem trestných činů a kvalitu služeb na základě zohlednění názorů a hodnocení samotných obětí. Pokud lidé, kteří pracují s oběťmi trestných činů, budou ve svých řešeních a přístupech více zohledňovat perspektivu obětí, umožní jim to s oběťmi pracovat efektivněji, motivovat je k aktivnímu přístupu k řešení jejich případu a plně zrealizovat ideu zákona o obětech trestných činů, kterou je zlepšení postavení obětí a prevence způsobování další újmy.

Cíl:

Zvýšit participaci obětí v procesu vlastního odškodnění, obnovit u obětí pocit bezpečí, integrity a důvěry ve spravedlnost a snížit pravděpodobnost sekundární viktimizace obětí. Promítnout do různých aspektů pomoci názory, hodnocení a zkušenosti samotných obětí.

IV.3 Vymezení prioritních oblastí

Pro efektivní rozvíjení podpory a pomoci obětem trestných činů je důležité zlepšovat povědomí o tom, jak svou situaci a svá práva vnímají samy oběti. Předkládané priority a opatření na tuto potřebu reagují, přičemž vychází z poznatků založených na právě tomto povědomí. Opatření a dílčí aktivity, které jsou v rámci jednotlivých priorit formulovány, jsou koncipovány jako návody a doporučení pro práci s oběťmi. **Priority, opatření i aktivity jsou koncipovány primárně pro praktické využití při práci s oběťmi. Zaměřují se na zásadní a přitom problematické oblasti práce s oběťmi trestných činů a jejich cílem je dosáhnou toho, aby realizace navržených aktivit v praxi vedla ke změně a zkvalitnění práce s oběťmi.**

Dílčí aktivity jsou v praxi aplikovány prostřednictvím *Manuálu pro práci s oběťmi trestných činů* vydaného Probační a mediační službou. *Manuál* závazně upravuje veškeré způsoby práce probačních pracovníků s oběťmi v rámci tzv. Metodických standardů PMS, vč. tzv. Metodického standardu PMS – přípravné řízení. Přesto, jak jsme již uvedli výše, zde mohou čerpat i mnozí další poskytovatelé pomoci obětem trestných činů.

Prioritní oblasti se týkají navázání spolupráce s pomáhajícími institucemi, pocitu bezpečí, spravedlnosti, aktivizace obětí a informovanosti, ale také problému sekundární viktimizace.

Schéma 6: Struktura oblasti priorit a opatření

PRIORITA A	PRIORITA B	PRIORITA C	PRIORITA D
NAVAZOVÁNÍ KONTAKTU	POCIT BEZPEČÍ A JISTOTY	ORIENTACE V SITUACI	POCIT SPRAVEDLNOSTI – KONTROLA NAD SITUACÍ
1 Povědomí o existenci institucionální pomoci	1 Dostupnost služeb	1 Informace o průběhu trestního řízení	1 Uznání statusu oběti
2 První kontakt	3 Uzpůsobené prostředí	2 Sumarizace případu	2 Zájem ze strany institucí
3 Důvěra ve služby	3 Práce s časem	3 Vysvětlení důvodů nenaplnění práva	3 Sledování a vyhodnocování vývoje případu

IV.3.1Priorita A: Navazování kontaktu

První prioritní oblast se zaměřuje na situaci obětí trestných činů před zahájením procesu institucionální pomoci, kdy je třeba zlepšit aktuálně špatnou informovanost obětí. Dále se tato prioritní oblast zabývá počáteční fází práce s oběťmi trestných činů, jejich oslovováním, motivací k řešení jejich situace, navazováním spolupráce a zejména pak potřebou šíření informací a zlepšení povědomí o existenci poskytovatelů služeb pomoci a jejich činnosti.

Na začátek je důležité uvést, že oběti se poté, co na nich byl spáchán trestný čin, nemusí ihned kontaktovat Policii ČR. Někdy nechtějí ohlásit trestný čin a podat trestní oznámení, protože se nechtějí v rámci trestního řízení dostat do přímého sporu s pachatelem. Mohou se obávat následků, mít strach či trpět nejistotou, zda je jejich situace vůbec natolik závažná, aby ji bylo potřeba řešit s Policií ČR.

Poté, co se lidé stanou obětí trestného činu, se obvykle ocitají v určitém informačním vakuu. Pro období, které následuje po trestném činu, je charakteristická neznalost, neinformovanost a dezorientace. Pokud se oběť neobrátí na policii, nedostane se jí poučení o jejích právech ani se nedozví o možnosti obrátit se na pomáhající instituce. ZOTČ Policii ČR ukládá povinnost předávat obětem kontakty na pomáhající instituce. Naše zjištění je však takové, že i když oběti pomoc policie vyhledají a dostane se jim poučení o jejich právech, často nejsou schopny přijmout a náležitě vstřebat všechny informace. Případně si až později uvědomí, že potřebují více informací, něčemu neporozuměly nebo se hned na místě na vše nedoptaly. Mnoho otázek je napadá až po určité době. Analogickou situaci lze pozorovat i v případě předávání kontaktů na pomáhající instituce. Oběti si v danou chvíli v důsledku prožívaného stresu nepřipouští, že by potřebovaly vyhledat pomoc u poskytovatele pomoci. Neví, na koho se obrátit, a ocenily by, kdyby je někdo nasměroval na vhodné poskytovatele služeb.

Za klíčové lze proto označit získávání informací a s ním spojené vyhledání pomoci a podpory, pokud má tedy oběť pocit, že je potřebuje. Jednou z možností je, aby se oběť obrátila na poskytovatele pomoci obětem trestných činů.

Charakteristika opatření A1: Povědomí o existenci institucionální pomoci

Opatření reaguje na situaci, kdy oběti trestných činů nemají povědomí o samotné existenci poskytovatelů pomoci. Neví, na koho se obrátit, případně zda se obrací na tu správnou organizaci. Cílem opatření je zajistit, aby oběti byly o poskytovatelích a jejich službách informovány ještě dříve, než tyto služby vyhledají a obrátí se na ně o pomoc. Cílem je tedy zajistit, aby si oběti byly schopny vyhledat vhodnou službu a zároveň zvýšit povědomí o existenci institucionální pomoci určené obětem trestných činů. Je potřeba zvýznamnit situaci obětí trestných činů ještě před zahájením procesu institucionální pomoci.

Některé oběti se při rozhodování, zda a kam se mají v případě potřeby pomoci obrátit, potýkají s mnohými bariérami. NA některé bariéry nemají poskytovatelé ani Policie ČR vliv. Na druhou stranu některé překážky je možné eliminovat a mnohé bariéry lze snížit. Bariéry můžeme rozdělit do tří skupin.

BARIÉRY VÁŽÍCÍ SE K NEZNALOSTI POMÁHAJÍCÍCH INSTITUCÍ A JEJICH PRÁCI

- Neznalost konkrétních institucí, které mohou oběti pomoci
- Nedůvěra v to, že instituce mohou oběti pomoci a s tím spojená neznalost, jaké služby instituce nabízí, jakým způsobem se svými klienty pracují
- Obava, že daná služba není pro oběť vhodná
- Bezplatnost – oběti nepočítají s tím, že je něco zdarma

BARIÉRY VÁŽÍCÍ SE K SEKUNDÁRNÍ VIKTIMIZACI

- Obava, že bude situace oběti zlehčována
- Obava, že bude oběť hodnocena, proč se ve své situaci nezachovala jinak
- Obava, že bude straněno pachateli

BARIÉRY VÁŽÍCÍ SE KE ZKUŠENOSTEM OBĚTI A POVAHOVÝM RYSŮM OBĚTI

- Sama oběť se stydí, že byla podvedena pachatelem
- Oběť si myslí, že si za svou situace může sama
- Oběť nechce o své situaci mluvit s další osobou
- Oběť nikomu nedůvěřuje

Zmíněné bariéry je nutné snižovat zejména za pomoci efektivní a účelné komunikace s oběťmi.

Šíření informací o existenci pomáhajících organizací a jejich službách pro oběti rovněž pomáhá oběti motivovat k řešení jejich situace a aktivizovat je. Při rozhodování obětí, zda vyhledat pomoc instituce, hraje roli také otázka financí.

Nedostatek finančních prostředků, například v důsledku toho, že oběť následkem trestného činu ztratí schopnost vykonávat své zaměstnání, omezuje ochotu hledat pomoc u pomáhajících institucí. Bezplatnost služby je pro oběti důležitou podmínkou dalšího řešení situace.

Aktivity naplňující opatření:

A 1.1	Rozšiřovat povědomí o existenci poskytovatelů pomoci a jejich službách určených obětem trestných činů prostřednictvím médií (TV, rozhlas, tisk) a internetových kanálů (webové stránky, sociální sítě).
A 1.2	Zajistit přístup k informacím o nabízených službách pomoci na veřejných místech, která jsou snadno dostupná – čekárny u lékařů, školy, zastávky veřejné dopravy apod.
A 1.3	Informovat oběti, které služby jsou poskytovány bezplatně a které jsou zpoplatněny.
A 1.4	Motivovat oběti k vyhledání pomoci, eliminovat jejich obavy ze sekundární viktimizace, dávat jednáním najevo, že oběti nebudou sekundárně viktimizovány.
A 1.5	Srozumitelným způsobem vysvětlit, v čem konkrétně nabízená pomoc spočívá, jaké služby jsou nabízeny a v čem konkrétně pomohou. Nechat srozumitelnost informací otestovat přímo veřejností (potenciálními oběťmi).

Charakteristika opatření A2: První kontakt
Opatření se zaměřuje na situaci, kdy oběti s pomáhajícími subjekty již navázaly kontakt. Zaměřuje se na způsoby informování obětí o jejich právech a konkrétních formách pomoci. Oběti se především v počátku řešení své situace neorientují v právnických termínech, neznají svá práva a současně mohou být ve stresu a celkově těžké životní situaci. Oběti buď o existenci ZOTČ vůbec neví, nebo předpokládají, že nějaká práva jako oběti mají, ale už neví, jaká tato práva jsou a že jsou kodifikována. Termíny jako prohlášení o dopadu trestného činu, důvěrník, zmocněnec atd. oběti často neznají. A mnohdy tyto termíny neznají ani oběti, které těchto svých práv již v minulosti využily. Stresová situace a nesoustředěné pročítání informací s potřebou co nejrychleji tuto situaci zvládnout se také podílí na tom, že oběti často nejsou s to si zapamatovat delší psaný text a porozumět obsáhlým sdělením. Z toho důvodu je vhodné při oslovování a informování obětí patřičně uzpůsobit jazyk a délku sdělení. Vhodné je využívat názorná schémata. Důležité je oběti aktivně zapojovat do rozhodování o tom, jaké informace si přejí dostávat. To, zda informace budou pro oběti přínosné, nebo nikoli, záleží na individuálních charakteristikách případu (vztahu oběti k pachateli, pociťovaných obavách, délce výkonu trestu pachatele apod.). Pro efektivní práci s oběťmi je důležité mít od obětí k dispozici zpětnou vazbu ohledně toho, zda předkládaným informacím porozuměly a zda jim byly užitečné.

Aktivity naplňující opatření:

A 2.1	Používat při kontaktu s oběťmi jednoduchý jazyk, vyvarovat se nadužívání právnických termínů a nepoužívat dlouhá a obtížně srozumitelná souvětí. Nechat srozumitelnost informací otestovat přímo mezi oběťmi.
A 2.2	Používat schémata a vizualizace, které usnadní porozumění předávaným informacím. Pracovat s jednotnou ikonografikou, která zlepší celkovou orientaci obětí v problematice.
A 2.3	Aktivně zapojovat oběti do rozhodování o tom, jaké informace si přejí dostávat. Získávat od obětí zpětnou vazbu.

Charakteristika opatření A3: Důvěra ve služby

Opatření reaguje na nedostatečnou důvěru obětí v institucionální pomoc. Aby bylo možné oběti poskytnout efektivní a žádoucí pomoc a podporu, je nezbytné, aby mezi obětí a poskytovatelem pomoci vznikl vztah založený na důvěře a aby si oběť udělala dobrou představu o tom, v čem konkrétně pro ni může být daná pomoc přínosem.

Oběti oceňují především informování, vysvětlování, ulehčení „papírování“, doprovázení do dalších institucí (např. soud), odkazování na další pomoc (např. psychologa), možnost promluvit si s někým kompetentním a emocionální podporu. Posílit pocit důvěry a udržet oběti aktivní v řešení svého případu lze také tím, že jim budou poskytnuty konkrétní kontakty na další možné pomáhající subjekty a OČTŘ. Oběti pak vědí, „kam zavolají“, „komu zavolají“ nebo „kam jdou“ a „za kým jdou“. Konkrétní informace a provázanost narušují anonymitu a cizost institucionálního prostředí, které u obětí vyvolávají pocity nejistoty a nedůvěry. Dále je vhodné oběti odkazovat pouze na ty organizace, jejichž služby dané oběti skutečně potřebují. V opačném případě se oběť k potřebné službě nemusí vůbec dostat, neboť po kontaktování celé řady organizací, které jí nedokázaly pomoci, ztratí ochotu a sílu dále sama hledat a zůstává bez pomoci.

Aktivity pro implementaci opatření:

A 3.1	Při přeposílání oběti za jiným poskytovatelem pomoci či jinou službou je třeba oběti poskytnout kontakt na adekvátní pomáhající subjekty včetně vysvětlení, proč a kam je přeposílána, a současně posilovat důvěru v to, že jí bude poskytnuta pomoc.
A 3.2	Při přeposílání oběti jinam kontaktovat vhodného poskytovatele pomoci či jinou službu, dohodnout podmínky přijetí oběti a zprostředkovat vzájemný kontakt a tím zajistit, že oběť se nebude při hledání služby potýkat s překážkami.
A 3.3	Oběti se u poskytovatelů pomoci setkávají s informacemi, že pomoc je poskytována i pachatelům. Vhodné je tyto informace upozadit, aby nepůsobily demotivačně a u obětí nevzbuzovaly obavy.

IV.3.2 Priorita B: Pocit bezpečí a jistoty

Tato prioritní oblast se zaměřuje na pocity bezpečí a jistoty, které jsou pro oběti trestných činů velmi důležité. Zajištění pocitu bezpečí a jistoty pomáhá předcházet rizikům sekundární viktimizaci obětí a je nezbytnou součástí práce s nimi.

Rozhodnutím vyhledat institucionální pomoc se oběti dostávají do zranitelné situace, protože jednak neví, co je čeká, a jednak se budou muset se svým problémem svěřit cizímu člověku. Jakákoli z níže uvedených skutečností může narušit křehkou psychiku obětí a vzbudit nedůvěru v institucionální pomoc. Pro mnohé oběti je obtížné mluvit o svých negativních zkušenostech a zážitcích s dalšími lidmi. Navíc je třeba si uvědomit, že oběti často vstupují do pro ně neznámého prostředí institucionální pomoci, ve kterém se zpočátku neorientují a připadají si nejistě. Na zranitelnosti obětí se podílí také pociťovaná stigmatizace - „okolí je označuje za oběť“. Oběti čelí různým otázkám okolí, které se zajímá, co se stalo a proč musí oběť navštívit konkrétní instituci. Jedná se o nepříjemné situace. Pocit bezpečí a jistoty záleží i na prostém faktu, zda je oběť schopna sama službu v prostoru vyhledat. Kromě vhodného umístění organizace v prostoru je pro oběti důležitá také atmosféra při jednání s pracovníkem pomáhající instituce. K tomu, aby se oběť při setkání cítila bezpečně, je nezbytné, aby věděla, jak bude jednání probíhat, co se bude dít a přibližně jak dlouho bude trvat.

Charakteristika opatření B1: Dostupnost služeb

Opatření se zaměřuje na vhodné umístění poskytovatelů služeb pomoci v prostoru. Řeší otázky dostupnosti a viditelnosti pomáhající instituce a zajištění anonymity obětí v prostoru.

Při rozhodování obětí, v jaké lokalitě službu využijí, hraje důležitou roli skutečnost, zda jsou schopny se do služby dopravit bez cizí pomoci. K narušení pocitu bezpečí a jistoty dochází například v případě, kdy oběti nejsou schopny službu samy v prostoru vyhledat a musí se ptát kolemjdoucích. Kromě takovéhoto nepříjemného narušení anonymity taková situace zároveň přispívá k narušení jistoty, navození pocitu, že „něco není tak, jak bylo slíbeno“. Důvodem nenalezení služby může být například nesprávně uvedená adresa na internetových stránkách v důsledku nedostatečné aktualizace obsahu stránek. Mezi další důvody nedohledání služby patří poskytnutí neúplné či nepřesné informace ze strany pracovníka instituce nebo nezřetelné označení místa, kde je hledaná služba poskytována, nápisem (budova, vchod). Pro oběti je podstatná také snadná dostupnost služby veřejnou dopravou. Aby si oběti zajistily určitou míru anonymity, volí v některých případech cíleně poskytovatele pomoci, který se nalézá mimo jejich blízké okolí.

Některé instituce zajišťují bezpečnost svých pracovníků tím, že svá pracoviště umisťují do hlídaných prostor, kde je člověk při vstupu například povinen projít bezpečnostním rámem, kontrolou justiční stráží, legitimovat se a nechat se zapsat. Příkladem takové instituce je PMS, která pracuje rovněž s pachateli a některá ze svých středisek má umístěna v hlídaných justičních budovách. Kontrolování a případná nutnost se legitimovat představuje pro oběti narušení jejich anonymity. Pokud se oběti pachatele bojí a zažádaly si o utajení svých osobních údajů, považují zápis a legitimování za narušení své anonymity a ochrany, což snižuje jejich pocit bezpečí. Současně bývá tento úkon kontroly pro oběť nový a nezvyklý a zvyšuje tak její nejistotu. Proto je zapotřebí, aby oběť byla o kontrole předem informována a aby pracovník pomáhající organizace absolvoval tento úkon spolu s ní – doprovázel ji. Jedná se o signál, který oběti říká, že je chráněna. Pomoc by tedy měla být oběti poskytnuta již při samotném vstupu do prostor instituce. Oběť v doprovodu poskytovatele služby pomoci justiční stráž snáze jako oběť identifikuje a měla by pak jakožto dohlížející subjekt zaujmout vstřícnější přístup a s obětí jednat s většími ohledy. To neznamená, že by kontrola měla být nějak omezena, ale že oběť nebude vystavena zbytečně vysokému riziku sekundární viktimizace.

Aktivity naplňující opatření:

B 1.1.	Pro úspěšné nalezení poskytovatele služby pomoci je třeba zajistit, aby byl viditelně označen – nápis na dveřích, označení zvonku na budově apod.
B 1.2	Před osobním setkáním je třeba se ujistit, zda má oběť správnou adresu služby a je schopná nalézt cestu do služby sama.
B 1.3	Při umisťování nového pracoviště je nezbytné vzít v úvahu jeho dostupnost veřejnou dopravou.
B 1.4	Pokud je vstup do budovy kontrolován, je důležité oběť na podmínky a okolnosti vstupu předem upozornit a vysvětlit jí, proč ke kontrole dochází. Případně je vhodné, aby pracovník absolvoval vstup s obětí.

Charakteristika opatření B2: Uzpůsobené prostředí

Opatření reaguje na skutečnost, že na oběti má významný vliv již samotné prostředí v pomáhajících institucích. Příjemné prostředí v obětech vyvolává pocit, že se pracovníci o jejich problémy zajímají, a pocit důvěry v instituci doprovázený pocitem bezpečí a jistoty. Naopak strohé kancelářské prostředí obětem často připomíná spíše výslechovou místnost, v důsledku čehož se cítí jako by se od nich očekávalo, že se budou před pracovníkem obhajovat, místo aby u něj našly porozumění a pomoc.

Při návštěvě pomáhající organizace oběti reagují na materiální zázemí služby, a je proto nezbytné zajistit vhodné prostředí a příjemnou atmosféru. Ať už se jedná o výmalbu místnosti teplými barvami, přítomnost květin, čerstvý vzduch, možnost usednout na polstrovanou židli či pohovku nebo se občerstvit vodou nebo kávou. Pro oběti je také podstatné, aby při rozhovoru s pracovníkem instituce nebyly zbytečně vyrušovány dalšími osobami, jak se mnohdy děje.

Aktivity naplňující opatření:

B 2.1	Připravit pro oběti příjemné prostředí – například vyvětrat. Přizpůsobit prostory tak, aby navozovaly atmosféru důvěry a neformálnosti a byly patřičně odhlučněny.
B 2.2	Při jednání s oběťmi zajistit soukromí pro rozhovor – aby nebyl přerušován a byla zachována jeho důvěrnost.
B 2.3	V průběhu jednání umožnit obětem občerstvit se kávou, čajem nebo vodou.

Charakteristika opatření B3: Práce s časem

Opatření reaguje na potřebu obětí mít přehled o tom, jak bude jejich návštěva v pomáhající instituci probíhat. Oběti potřebují znát časové rozvržení setkání s poskytovatelem pomoci. Povědomí o délce setkání a jeho průběhu dodává obětem značnou míru jistoty. Pro oběti je navíc nepříjemné, když nabydou dojmu, že na ně pracovník nemá tolik času, kolik je potřeba k projednání jejich případu, a začnou mít pocit, že ho obtěžují. Aby se těmto nepříjemným pocitům předešlo, měl by pracovníci na začátku setkání oběti vždy informovat, jak bude jejich setkání probíhat a jak dlouho bude trvat.

Oběti oceňují možnost udělat si během setkání přestávku. Zde je třeba si uvědomit, že oběti mohou pracovníkovi pomáhající instituce přisuzovat vyšší autoritu, a samy proto o přestávku nepožádají. Přestávka však obětem poskytuje příležitost si odpočinout a zklidnit se, což je při řešení náročné situace žádoucí.

Uvědomění si i těchto drobných detailů vede k tomu, že je s oběťmi jednáno jako s někým, kdo má svá práva.

Aktivity naplňující opatření:

B 3.1	Na začátku jednání oběť informovat o časovém plánu schůzky a odhadované délce setkání.
B 3.2	Při jednání s obětí nepůsobit uspěchaně. Poskytnout oběti dostatečný prostor k popsání situace, hledání řešení situace a důkladnému porozumění tomu, co se oběť snaží sdělit.
B 3.3	Do jednání s obětí zařadit přestávku. Informovat o možnosti využití přestávky již při úvodním popisu průběhu sezení.

IV.3.3 Priorita C: Orientace v situaci

Předmětem této prioritní oblasti je orientace obětí v situaci nastávající po spáchání trestného činu. Oběti se v důsledku trestného činu ocitají v situaci, která je pro ně zpravidla nová a ve které se primárně potřebují zorientovat. Obzvláště citlivý je pak proces soudního řízení, v němž se rozhoduje o vině pachatele, jeho trestu a případně o odškodnění oběti. Pro oběti nemusí být stresující jen obavy z toho, jak bude soudní řízení pokračovat a jaký bude jeho konečný výsledek, ale také nejistota, co se s nimi bude v rámci řízení dít – jakou roli u soudu vlastně mají, co po nich bude požadováno a s kým vším budou jednat. Oběti si v průběhu soudního jednání často nemusí vybavit všechny údaje a okolnosti týkající se nejen trestného činu, ale i jeho následků, které ovlivnily jejich život. Proto se tato prioritní oblast zaměřuje také na proces sumarizace případu.

Zorientovat se ve své situaci obětem rovněž usnadňuje, když jsou dobře informovány o svých právech. V praxi ovšem vyvstávají také situace, kdy k naplnění práva obětí nedochází. Oběti v takových případech potřebují vysvětlit, proč k naplnění práva nedošlo, a ujistit, že ony samy nic nezanedbaly. Když je oběti vysvětleno, proč nebylo dané právo naplněno, je pak ochotnější se dále aktivně podílet na řešení svého případu.

Charakteristika opatření C1: Informace o průběhu soudního řízení
Opatření reaguje na náročnost situací vyvstávajících v průběhu soudního řízení. V průběhu soudního řízení jsou oběti nuceny opakovaně vypovídat, čelí otázkám soudce, obhájce obviněného a dalších aktérů, případně dochází ke kontaktu obětí s pachatelem. Všechny tyto situace mohou zvyšovat riziko sekundární viktimizace. Je proto velmi důležité, aby obětem byly poskytnuty všechny klíčové informace. Jedním z těch, kdo informuje oběti o náležitostech chystaného soudního líčení, je pracovník PMS. Jeho úkolem je mimo jiné seznámit oběti s tím, jak může jednání probíhat, kdo se ho účastní apod. Pro lepší porozumění je vhodné využít názorných příkladů nebo jednoduchých nákresů. Aby si oběti byly schopny udělat celkovou představu o soudním jednání a aby lépe pochopily svou roli v něm, potřebují být obeznámeny rovněž s právy ostatních aktérů, kteří se jednání zúčastní. Jinak řečeno, potřebují vědět, na co mají nárok, co mají znát a proč jednají tak, jak jednají. Jedním z aspektů soudního řízení, který nese riziko sekundární viktimizace obětí, je jednání obhájce obviněného. Obhájce ze své pozice nutně sleduje cíl hájit práva obviněného a poskytnout mu právní pomoc, což může mít za následek expresivní vystupování a pokládání nepříjemných otázek obětem. Aby oběti tuto situaci lépe zvládaly, je zapotřebí jim obhájcovu roli a pozici dobře vysvětlit. Pro zvládání nesnadných situací v průběhu soudního řízení je pro oběti rovněž důležité, aby se necítily být „samy“. Na tuto potřebu reaguje ZOTČ zřízením institutu důvěrníka. Oběti ale mnohdy institut důvěrníka neznají. Tento termín nefiguruje v jejich pojmovém aparátu. Přesto však oběti možnosti mít k soudu doprovod často využívají, protože už samotná přítomnost spřízněné osoby obětem přináší pocit, že se mají o koho opřít. Institut důvěrníka je významný a účinný nástroj pro snižování rizika sekundární viktimizace. Důvěrník je pro oběti zdrojem psychické podpory. Oporu důvěrník poskytuje jak u samotného soudu, kde přináší obětem podporu a rozptýlení při čekání, tak i po skončení jednání. Důvěrník oběti poskytuje zpětnou vazbu. Oběti velmi oceňují, když je důvěrník ujistí, že jejich výpovědi byly srozumitelné. Roli důvěrníka může kromě rodiny a blízkých osob zastat také pracovník pomáhající instituce. Ten by měl pak svou zkušenost ze soudního řízení, u kterého byl přítomen, promítnout do další práce s danou obětí.

Aktivity naplňující opatření:

C 1.1	Používat schémata a vizualizace k názornému popsání soudního řízení (například rozmístění aktérů v soudní síni a řazení jednotlivých úkonů) v zájmu snadnější orientace oběti v jeho průběhu.
C. 1.2	Vysvětlit oběti, že všichni aktéři v trestním řízení mají svá práva a jaká tato práva jsou, aby oběť lépe porozuměla komplexní povaze situace
C 1.3	Pomoci oběti zvládnout situaci u soudu tím, že se jí předem vysvětlí pozice obhájce obviněného (může klást nepříjemné otázky, vyjadřovat se expresivně a gestikulovat). V této souvislosti oběť opakovaně upozorňovat, že se nejedná o osobní útok, ale o součást role obhájce.
C 1.4	Promítnout poznatky získané při účasti na soudním řízení v pozici důvěrníka do další práce s obětí – poskytnout oběti zpětnou vazbu, vyhodnotit průběh jednání.

Charakteristika opatření C2: Sumarizace případu obětí
Cílem tohoto opatření je napravit aktuální stav, kdy oběti mají o své situaci pouze neuspořádané ponětí a informace. Pro oběti je důležité, aby se ve své situaci dokázaly orientovat, dokázaly si utřídit myšlenky a byly schopny adekvátně reagovat (nejen) v rámci soudního řízení. Způsob, jakým oběti přemýšlí o tom, co se jim přihodilo a jaké to pro ně mělo důsledky, mnohdy není systematicky uspořádaný. K této neuspořádanosti myšlenek přispívá nejen autoritativní nastavení prostředí jednací síně, ale případně také nátlak, který oběti mohou pociťovat ze strany obhájce, nebo již samotná přítomnost pachatele v síni. Není nijak neobvyklé, že oběti nedokážou o svém případu hovořit uceleně a nedaří se jim ve svých výpovědích zachytit komplexní obraz svého stavu. Jedna z věcí, které mohou obětem pomoci se s touto problematickou situací vypořádat, je pořizování podrobných poznámek.

Aktivita naplňující opatření:

C 2.1	Doporučovat obětem, aby si průběžně dělaly poznámky, které jim pomohou sumarizovat svůj případ a o které se budou moci při výpovědích u soudu opřít (kde byly, s kým, kdy a co řešily).

Charakteristika opatření C3: Vysvětlení důvodů nenaplnění práva
Opatření reaguje na stresující situace, které oběti zažívají v důsledku nenaplnění jejich práv. V praxi se stává, že navzdory aktivnímu přístupu oběti nedojde k naplnění některého z jejích práv (např. práva na zabránění kontaktu s pachatelem). Výsledná situace je pro oběť velmi stresující. Obecně lze říci, že oběti nesou velmi těžce jakékoli nenaplnění práv, které vychází ze ZOTČ. Takovýto výsledek často přičítají svému vlastnímu selhání a nechápou, proč jim nebylo vyhověno. Stává se zdrojem přesvědčení o vlastní nedostatečnosti a nedostatečnosti vyvinuté aktivity. Pracovník pomáhající instituce působí jako určitý průvodce celým procesem, informuje oběti o jejich právech a o vývoji probíhajících úkonů. V případě, že nedojde k naplnění některého z práv, je třeba oběti vysvětlit důvod, proč k tomu došlo, a dále zabránit tomu, aby se oběť začala obviňovat. Takovéto vysvětlení pomáhá zajistit, aby oběť byla i nadále aktivní a nenechala se tímto neúspěchem odradit od dalšího řešení své situace.

Aktivity naplňující opatření:

C 3.1	V případě, že nedojde k naplnění některého z práv oběti dle ZOTČ, je potřeba oběti vysvětlit okolnosti a zabránit sebeobviňování.
C 3.2	V případě, že nedojde k naplnění některého z práv oběti dle ZOTČ, je nezbytné oběti podrobně vysvětlit důvody, proč k naplnění práva nedošlo, a získat od oběti zpětnou vazbu, zda vysvětlení rozumí.

IV.3.4 Priorita D: Pocit spravedlnosti – kontrola nad situací

Předmětem této prioritní oblast je potřeba obnovení víry obětí ve spravedlnost. Žádoucím cílem práce s oběťmi trestných činů je nejen poskytovat obětem oporu, ale také je vést k aktivitě a pomáhat jim v návratu do běžného života, což vyžaduje, aby se oběti byly schopny s nastalou situací vyrovnat, získaly pocit zadostiučinění a převzaly kontrolu nad svou situací. Pocit zadostiučinění se skládá z více rovin. Nejedná se pouze o finanční odškodnění nebo potrestání pachatele, ale také o psychické vyrovnání se obětí s jejich situací, vystoupení z pozice utlačované osoby a upevnění víry ve spravedlnost. Jedna z věcí, které u obětí podporuje víru ve spravedlnost, je samotné přiznání statusu oběti. Jedním z nástrojů, kterým lze obětem pomoci převzít kontrolu nad svou situací, je jejich dostatečné informování. Poskytování informací vede k tomu, že jsou pak na celý proces řešení své situace lépe připraveny. K přesvědčení o spravedlnosti také přispívá, když oběti ze strany poskytovatelů cítí skutečnou snahu jim pomoci a zájem o jejich případ. Pro získání kontroly nad situací je rovněž důležité, aby oběti v řešení svého případu pozorovaly nějaký pokrok a vývoj. Nedílnou součástí práce s oběťmi je také hodnocení průběhu řešení případu a získávání zpětné vazby, která pracovníkům umožní zohlednit potřeby a perspektivu obětí.

Charakteristika opatření D1: Uznání statusu oběti

Opatření reaguje na význam uznání statusu oběti. Uznání statusu oběti zahrnuje akceptaci faktu, že člověku bylo ublíženo, že má právo nastalou situaci řešit a že má právo na pomoc v rozsahu stanoveném ZOTČ. Cílem však není u člověka v pozici oběti podpořit přesvědčení, že je pouze pasivním trpitelem útlaku, ale naopak jej aktivizovat k řešení jeho situace a podpořit jeho participaci v procesu vlastního odškodnění. Když oběť svou situaci řeší, vystupuje tím z pozice oběti coby utlačovaného jedince postrádajícího jakoukoli kontrolu nad situací. Uznání statusu oběti by tedy mělo vést k aktivizaci oběti a získání kontroly nad situací.

Oběti své postavení často vymezují v kontrastu k postavení pachatele, který dle nich disponuje velkým množstvím práv, zatímco ony jsou ve znevýhodněné a slabší pozici. Tato znevýhodněnost podle výpovědí obětí spočívá v silném přesvědčení, že oproti pachateli mají malá (nebo žádná) práva a že „nic nezmůžou“.

Jedním ze způsobů, jak obětem poskytnout podporu a posílit jejich postavení, je informovat je nejen o jejich právech, ale také o existenci samotného ZOTČ. Tím lze zužitkovat symbolický význam ZOTČ, který zdůrazňuje status oběti a mění její pozici z pasivního trpitele na pozici aktivního účastníka procesu vybaveného vlastními právy. V tomto kontextu je důležité, aby pomáhající instituce oběti informovaly o jejich právech dle ZOTČ, přičemž zásadní je kvalita těchto informací a způsobu jejich předání. Poskytnutí kvalitních informací dává obětem do určité míry schopnost převzít kontrolu nad svou situací nastalou po trestném činu.

Při práci s oběťmi platí, že traumatický není jen samotný trestný čin, ale i fáze následující po jeho spáchání a celkový proces řešení případu. Oběti se nalézají ve značném informačním vakuu. Každá dobře podaná a účelná informace zaplňující toto vakuum pomáhá obětem vystoupit z role utlačovaného jedince, který nemá možnost nijak ovlivnit situaci, do níž se mnohdy dostal ne vlastní vinou.

Aktivity naplňující opatření:

D 1.1	Uvědomit si, že pro oběť není traumatická jen samotný trestný čin, ale i fáze následující po jeho spáchání (řešení, spolupráce s institucemi).
D 1.2	Uznat, že člověku bylo ublíženo, že má právo nastalou situaci řešit a má právo na pomoc v rozsahu stanoveném ZOTČ.
D 1.3	Pro vystoupení oběti z pozice utlačované osoby je nezbytné, aby byla informována o tom, že existuje zákon o obětech trestných činů, který vymezuje práva obětí, a že právy nedisponují jen pachatelé.

Charakteristika opatření D2: Zájem ze strany institucí
Opatření cílí na řešení situací, kdy nezájem ze strany institucí o případy obětí vede k utlumení aktivity obětí a nabytí přesvědčení o panující nespravedlnosti. Pro oběti je důležité, aby jejich aktivita byla brána na vědomí nejen poskytovateli pomoci, ale i Policií ČR a dalšími OČTŘ. Pokud oběti začnou ze strany zmíněných aktérů vnímat nezájem o svou situaci a nezaznamenávají posun v řešení svého případu, hrozí značné riziko, že ztratí veškerou motivaci k řešení své situace. Když oběti vyvíjí vlastní aktivitu, nabývají jistoty a zkušeností a zároveň ze strany ostatních aktérů cítí zájem o svou situaci, nejen že pak kladně hodnotí spolupráci s pomáhajícími institucemi a dalšími aktéry, ale jednání s nimi navíc vnímají jako spravedlivější. Ačkoli nemusí dojít k potrestání pachatele, oběti jsou přesvědčeny, že se instituce o jejich případ zajímaly a že bylo uděláno vše, co bylo v danou chvíli možné.

Aktivita naplňující opatření:

D 2.1	Průběžně oběti informovat o vývoji řešení případu, aby ze strany institucí cítily zájem o svůj případ a jeho řešení.
D 2.2	Prostřednictvím evaluace průběžně ověřovat, jak je pomoc oběťmi vnímána, interpretována a hodnocena.

Charakteristika opatření D3: Sledování a vyhodnocování vývoje v případu

Opatření reaguje na potřebu obětí dostávat průběžné informace o řešení jejich případu. Oběti potřebují v řešení svého případu pozorovat vývoj. Informování o provádění úkonů a vyřizování podaných žádostí, pomáhá obětem převzít kontrolu v nové a jim zcela neznámé situaci, v níž se zpočátku cítí bezmocně. Aby bylo informování obětí efektivní, a tudíž vedlo k iniciování a následně k udržení jejich aktivity, musí být spolupráce s oběťmi průběžná a dlouhodobá. Čas hraje pro oběti v tomto případě významnou roli. Průběh celého řízení je provázen celou řadou čekacích lhůt, které oběti pokládají za dlouhé. Přestože bývají zákonem stanovené lhůty splněny, oběti nepozorují vývoj ve svém případu a nabývají přesvědčení, že jejich aktivitě a vynaloženému úsilí není přikládán dostatečný význam. Oběti v těchto případech oceňují, když jsou pravidelně a průběžně informovány. Ujišťují se tím, že „na ně instituce nezapomněly“ a že jejich případ nikam nezapadl. Současně je důležité, aby samy oběti aktivně spolurozhodovaly, o čem budou informovány. Jinak řečeno, je na obětech, aby rozhodly, o čem si přejí být průběžně informovány.

Nedílnou součástí poskytování kvalitních služeb je síťování a spolupráce jednotlivých aktérů, jejich vzdělávání, jakož i zohledňování potřeb obětí a zohledňování jejich perspektivy a chápání při řešení jejich situace. Dopady pomoci musí být vyhodnocovány. Je třeba vypracovávat případové studie a další nástroje, které zajistí přenos dobrých praxí pro práci s oběťmi. Inspiraci je možné čerpat také ze zahraničí, zejména v oblasti politiky evidence. Hodnocení služeb poskytne evaluační výzkum, jehož cílem je poskytnout zpětnou a včasnou vazbu o skutečné účinnosti a dopadech poskytované pomoci.

Aktivity naplňující opatření:

D 3.1	Vytvářet podmínky pro dlouhodobou a průběžnou práci s oběťmi.
D 3.2	V průběhu řešení případu poskytovat informace obětem ve více kratších časových úsecích strukturovaných tak, že oběti budou informovány o právě probíhajících krocích, o tom, jak dlouho tyto kroky budou trvat a na co je daná věc vázána.
D 3.3	Nechat na obětech, aby rozhodly, o čem si přejí být průběžně informovány.
D 3.4	Zapojovat oběti do rozhodovacích procesů na různých úrovních.
D 3.5	Vyhodnocovat dopady pomoci (skutečný impakt). Vytvářet případové studie a zajišťovat přenos dobrých praxí.

D 3.6	Podporovat evaluační výzkum ve formě formativních a sumativních evaluací, které přinesou zpětnou a včasnou vazbu o účinnosti a dopadech práce s oběťmi trestných činů.
D 3.7	Vyhodnocovat kvalitu poskytovaných služeb pro oběti trestných činů. Dále vyhodnocovat funkčnost a úplnost sítě služeb určených pro oběti v jednotlivých regionech, zjišťovat reálné potřeby obětí coby uživatelů služeb a ověřovat, do jaké míry služby tyto potřeby naplňují.
D. 3.8	Identifikovat aktuálně využívané postupy, nástroje a metody a vyhodnotit jejich impakt z hlediska využitelnosti a efektivity.
D 3.9	Vyhledávat konkrétní dobré praxe práce s oběťmi v zahraničí.
D 3.10	Implementovat dobré praxe práce s oběťmi ze zahraničí na základě předchozího vyhodnocení jejich reálné využitelnosti.
D 3.11	Pořádat výměnné zahraniční stáže expertů s cílem zajistit přenos dobrých praxí a know-how.
D 3.12	Rozvíjet a uplatňovat síťování a spolupráci aktérů pomáhajících obětem. Prohlubovat multidisciplinární formy spolupráce.
D 3.13	V průběhu řešení případu zjišťovat a zohledňovat potřeby obětí. Klást důraz na začleňování jejich perspektivy do způsobu práce a postupů. Přijmout aktivní roli oběti a jako k takové k ní přistupovat ve všech fázích řešení případu.
D 3.14	Vzdělávat pracovníky pomáhajících institucí – orientovat se na informovanost těch, kteří v praxi poskytují poradenství. Podporovat akreditované vzdělávání.

IV.3.5 Aplikace výsledků výzkumu v praxi

Výsledky návrhové části jsou přímo aplikovány v praxi pomoci obětem trestných činů, kterou poskytuje PMS. Současně budou dále šířeny mezi odbornou veřejnost a další poskytovatele pomoci, a to formou odborných článků a prezentací na tematických konferencích a seminářích.

Navrhované aktivity (uvedené výše u jednotlivých prioritních oblastí) již posloužily k úpravě *Manuálu pro práci s oběťmi trestných činů*, který závazně upravuje veškeré způsoby práce probačních pracovníků s oběťmi trestných činů v rámci tzv. Metodických standardů PMS, včetně Metodického standardu PMS – přípravné řízení. Tento metodický standard 1. 1. 2017 nahradil původní národní metodický standard – Zprostředkování řešení konfliktu v přípravném řízení a před soudem.

Abychom byli konkrétní, uvádíme zde pasáže, které jsou součástí návrhové části a po diskusi s PMS byly implementovány do *Manuálu*.

- Pro pracovníka je nutné, aby si uvědomil, že oběť často vstupuje do pro ni neznámého prostředí institucionální pomoci, ve kterém se zpočátku neorientuje a připadá si nejistě. Pro některé oběti je obtížné mluvit o svých zkušenostech a zážitcích s cizími lidmi. Některé oběti se při rozhodování, zda a kam se mají v případě pomoci obrátit, potýkají s bariérami, které lze na základě analýzy rozdělit do tří skupin:

  BARIÉRY VÁŽÍCÍ SE K NEZNALOSTI POMÁHAJÍCÍCH INSTITUCÍ A JEJICH PRÁCI

  1. Neznalost pomáhajících institucí, a s tím spojená neznalost, jaké služby tyto instituce nabízí a jakým způsobem se svými klienty pracují.
  2. Nedůvěra v to, že instituce mohou oběti pomoci.
  3. Obava, že daná služba není pro oběť vhodná.
  4. Bezplatnost – oběti nepočítají s tím, že je něco zdarma.

  BARIÉRY VÁŽÍCÍ SE K SEKUNDÁRNÍ VIKTIMIZACI

  5. Obava, že bude situace oběti zlehčována.
  6. Obava, že bude oběť hodnocena, proč se ve své situaci nezachovala jinak.
  7. Obava, že bude straněno pachateli.

  BARIÉRY VÁŽÍCÍ SE KE ZKUŠENOSTEM OBĚTI A POVAHOVÝM RYSŮM OBĚTI

  8. Oběť se stydí, za situaci, ve které se ocitla.
  9. Oběť si myslí, že si za svou situaci může sama.
  10. Oběť nechce o své situaci mluvit s další osobou.

11. Oběť nikomu nedůvěřuje.

- Pro zajištění pocitu bezpečí a jistoty oběti je důležitá důsledná příprava, a to jak po odborné stránce (informace ze spisu, výpovědí obětí apod.), tak i po stránce osobní (naladění se na práci s obětí, zklidnění se, uzpůsobení kanceláře konzultaci, vytvoření vlídného a respektujícího prostředí, vyvětrání místnosti, příprava nápoje apod.).

- Pro úspěšné nalezení střediska PMS je třeba zajistit viditelné označení služby – nápis na dveřích, označení zvonku apod. Před osobním setkáním s obětí, je užitečné se ujistit, zda má oběť správnou adresu služby a je schopná najít cestu sama.

- Pomoc oběti začíná již při vstupu do budovy. Pokud je vstup do budovy, kde sídlí pracoviště PMS, spojen s kontrolou bezpečnostními rámy nebo justiční stráží, je důležité na to oběť předem upozornit a vysvětlit, proč se tak děje. Případně je vhodné, aby pracovník oběť vyzvedl již u vstupu do budovy. Výše zmíněná kontrola může pro oběti znamenat narušení jejich anonymity a zvýšit jejich nejistotu.

- Shrnutí, tipy před první konzultací:
    - ujistěte se, že oběť zná správnou adresu a cestu na středisko
    - přizpůsobte prostředí, v němž se s obětí setkáte

- Oběť může cítit ze strany pracovníka PMS silnou autoritu, která jí může zabránit vyjádřit například přání udělat si přestávku anebo poprosit o vodu.

- Vzniku situace, kdy pracovník vnucuje oběti svůj názor, může zabránit umění sebereflektování vlastní role a stylu práce, a to jak v rámci konkrétní konzultace nebo v rámci celoživotního vzdělávání.

- Oběť často své postavení porovnává s postavením pachatele, který, na rozdíl od ní disponuje velkým množstvím práv. Oběť si může myslet, že ona sama nemá při srovnání s pachatelem téměř žádná práva. To ji často vede k pocitu že „nic nezmůže“. Jedním ze způsobů, jak oběti dodat podporu je informovat ji o existenci zákona o obětech trestných činů a o jejích právech a postavení.

- Obecná doporučení pro strukturování rozhovoru a pro možné otázky:
    - pokud je to možné, zařaďte v průběhu jednání přestávku, která znamená pro oběť odpočinek a zklidnění;

- snažte se nepůsobit uspěchaně.

- Je důležité oběť informovat o vývoji řešení případu průběžně a postupně, aby rozuměla postupům, kterými prochází a cítila zájem o vlastní případ ze strany institucí a udržovala si aktivní přístup. Jako vhodné se ukazuje oběť informovat o právě probíhající krocích, jak budou přibližně dlouho trvat a na co je daná věc vázána. Předpokladem aktivizace a udržení aktivity oběti je dlouhodobá a kontinuální spolupráce.

- Může nastat situace, kdy nedojde k naplnění některého z práv oběti a ta může pociťovat, že její snaha a aktivita byla nedostatečná. V takovém případě je nutné oběti vysvětlit možné důvody nastalého stavu a zaměřit se na snížení pocitu jejího selhání nebo viny.
- Pracovník tak:
    - za účelem porozumění komplexnosti situace oběti vysvětluje, jaká práva mají jednotliví aktéři v trestním řízení (při tom lze využít schémata a vizualizace pro názorné popsání průběhu soudního řízení – například rozmístění aktérů v soudní síni, návaznost jednotlivých úkonů trestního řízení apod.);
    - vysvětluje oběti pozici obhájce obviněného, který může klást nepříjemné otázky, vyjadřovat se expresivně a gestikulovat (v této souvislosti je vhodné oběť upozornit, že se nejedná o osobní invektivu, ale je to součást jeho povolání);
- Oběť si **v průběhu soudního jednání** často nemusí vybavit všechny údaje a okolnosti týkající se trestného činu a následků, které ovlivnily její život. To, jak oběť přemýšlí o tom, co se jí přihodilo a jaké to pro ni mělo důsledky, není mnohdy systematicky uspořádané. Na neuspořádanost myšlenek oběti má vliv nejen autoritativní prostředí jednací síně, ale případně i tlak, který pociťuje ze strany obhájce, anebo samotná přítomnost pachatele v síni. Současně se stává, že oběť nedokáže o svém případu hovořit uceleně, nedaří se jí ve svých výpovědích zachytit komplexní obraz svého stavu. Aby si oběť sama pro sebe sumarizovala svou situaci, je vhodné jí doporučit, aby si udělala poznámky, o které se může při výpovědi u soudu opřít.

Je třeba uvést, že *Manuál pro práci s oběťmi trestných činů* je průřezový metodický materiál PMS, na který se odkazují všechny Metodické standardy PMS. Jeho užívání má rozsáhlý dopad

v praxi. Úpravou tohoto metodického materiálu dochází k implementaci nově zjištěných poznatků z realizovaného bezpečnostního výzkumu do způsobů práce probačních pracovníků s oběťmi trestných činů. Aktualizace tohoto materiálu, respektive úprava jeho postupů, je vydána dle interního předpisu ředitelky PMS a je závazná pro probační úředníky pracující s oběťmi trestných činů.

Výsledky výzkumu primárně využijí pracovníci PMS, kteří při výkonu svého povolání pracují také s oběťmi trestných činů a při práci se řídí *Manuálem pro práci s oběťmi trestných činů*. V *Manuálu* stojí: „Práce s oběťmi je průřezovým tématem všech oblastí PMS. S oběťmi se setkávají pracovníci v rámci všech svých specializací“ (Probační a mediační služba 2016: 4). Mezi cíle PMS patří nejen integrace pachatele, jeho začlenění do společnosti bez dalšího porušování zákonů, ale také zajištění participace oběti – tedy zapojení oběti do procesu vlastního odškodnění, obnovení jejího pocitu bezpečí, integrity a důvěry ve spravedlnost (Probační a mediační služba, Poslání a cíle). PMS poskytuje obětem dle ZOTČ odbornou pomoc. Konkrétně se jedná o poskytování právních informací.

Předkládané, do *Manuálu* již zapracované návrhy vychází z poznatků získaných přímo od obětí. Některá doporučení se týkají témat, která nejsou neznámá, avšak v dokumentech nebyla nikde ukotvena. Aktivity uvedené v návrhové části odráží význam, jaký oběti přikládají svému jednání a jednání institucí a jejich pracovníků. Uvedené aktivity nepředstavují žádné převratné inovace, nicméně to, čím se tyto aktivity zabývají, je oběťmi vnímáno jako opravdu důležité. Toto zjištění je podložené sociologickým výzkumem a poukazuje na skutečnost, že je potřeba věnovat pozornost i tomu, co nám „leží u nohou“.

Poznatky z výzkumu a navrhované aktivity předložené v návrhové části budou šířeny mezi další poskytovatele pomoci obětem trestných činů, zástupce OČTŘ a mezi příslušníky širší odborné veřejnosti, kteří práci s oběťmi věnují pozornost. Jedná se o poznatky, které významně přispějí nejen do diskuze o aplikaci ZOTČ v praxi, ale také do širší diskuze o pozici obětí jako takových a o práci s nimi.

Výsledky výzkumu budou prezentovány na tematických konferencích a workshopech. Příkladem může být druhý ročník akce Národní preventivní den, jejímž cílem je výměna zkušeností a poznatků z praxe v jeden čas a na jednom místě a níž hodláme iniciovat diskusní panel. Tato akce se orientuje na podporu spolupráce mezi angažovanými subjekty širokého spektra působnosti (od samosprávy, školství po neziskový sektor) a klade důraz na propojování

zkušeností odborníků s výsledky vědeckých výzkumů.[22] Další příležitostí pro seznámení odborníků s výsledky výzkumu a jejich přenesení do praxe je účast na konferenci Kriminologické dny. Cílem konference je poskytovat každý rok prostor pro diskusi všech kriminologicky relevantních otázek. Tradičně se objevují zejména příspěvky k tématům obětí a pachatelů trestné činnosti, vězeňství, alternativních trestů, organizovaného zločinu, drogové kriminality, prevence kriminality, počítačové kriminality apod. Sedmý ročník konference se uskuteční v Ústí nad Labem ve dnech 21. - 22. ledna 2019, a to ve spolupráci s katedrou sociální práce Fakulty sociálně ekonomické Univerzity J. E. Purkyně. [23] Navíc budou připraveny a do recenzního řízení předány odborné texty určené české odborné veřejnosti.

[22] Více viz internetová stránka Národní preventivní den (www.npd.brno.cz).

[23] Více viz internetová stránka České kriminologické společnosti (www.czkrim.cz/cs/kriminologicke-dny).

V Závěrečná shrnutí

Hlavním cílem výzkumu je přispět ke zvýšení efektivity podpory a pomoci poskytované obětem trestných činů a s tím související zvýšení ochrany obětí. Souhrnná výzkumná zpráva se skládá z části analytické a části návrhové. Analytická část čtenáře seznamuje s výsledky, které přinesla analýza dat získaných empirickým výzkumem. Na analytickou část navazuje část návrhová, která předkládá konkrétní doporučení aplikovaná v praxi v rámci pomoci obětem trestných činů, kterou poskytuje PMS. Výsledky výzkumu budou rovněž prezentovány na tematických konferencích a šířeny formou odborných textů. Dojde tak k potřebnému šíření poznatků a praktických doporučení mezi odbornou veřejnost a angažované aktéry, kteří s oběťmi trestných činů přicházejí do kontaktu a mohou přispět k zavedení zde předkládaných návrhů do praxe.

Metodologie výzkumu byla založena na vzájemném propojení analýzy dokumentů, kvalitativních rozhovorů a dotazníkového šetření. V rámci výzkumu byla provedena analýza sekundárních dat (tzv. „desk research“) a zpracována rešerše dokumentů, které se ZOTČ zabývají a reflektují práci s oběťmi trestných činů. Dále byly realizovány polostrukturované rozhovory nejen s oběťmi trestných činů, ale i poskytovateli pomoci obětem a širšími aktéry. Navíc bylo provedeno online dotazníkové šetření mezi poskytovateli pomoci obětem trestných činů.

V návaznosti na zjištění, která byla vyvozena z analýzy dat, byla vypracována SWOT analýza, vymezeny prioritní oblasti a zformulovány návrhy opatření a aktivit. Priority, opatření i aktivity jsou koncipovány primárně pro praktické využití při práci s oběťmi. Zaměřují se na zásadní a přitom problematické oblasti práce s oběťmi trestných činů a jejich cílem je dosáhnout, aby realizace navržených aktivit v praxi vedla ke změně a zefektivnění práce s oběťmi. Dílčí aktivity jsou aplikovány v praxi prostřednictvím *Manuálu pro práci s oběťmi trestných činů* vydaného Probační a mediační službou. *Manuál* závazně upravuje veškeré způsoby práce probačních pracovníků s oběťmi v rámci tzv. Metodických standardů PMS, vč. tzv. Metodického standardu PMS – přípravné řízení.

Zásadním zjištěním výzkumu je, že pro oběti se situace po přijetí ZOTČ v mnoha ohledech zlepšila. Na druhou stranu se ale ukazuje, že využití konkrétních nástrojů v praxi v mnoha případech pokulhává. Pro naplňování práv obětí jsou vytvořeny poměrně dobré podmínky, avšak jejich aplikace v praxi je v mnoha ohledech limitovaná. Roli v tom hraje jednak lidský faktor a jednak poměrně špatná situace v oblasti spolupráce a síťování klíčových aktérů pomoci.

Jak je v analýze uvedeno, celková ekologie tématu není příznivá a vyznačuje se tím, že málo reflektuje hodnocení a situace samotných obětí, kterým je přičítána role pasivních klientů, kteří mají jednoduše přijímat to, co jim daný aktér nabízí. Namísto spolupráce a vytváření vazeb mezi aktéry pomoci, které by obětem poskytly příznivé podmínky pro řešení jejich situace, se setkáváme spíše s izolovanými jednotkami, které navíc rozdělují různé zájmy a strategie. Vzájemné kontakty neprovází žádné známky procesů síťování ani vykazování politiky evidence založené na datech a faktech. Aktéři spíše zaujímají defenzivní postoje a soustřeďují se na obhajobu vlastních činností a působení a přitom se vymezují vůči ostatním prvkům systému pomoci. Vzájemná averze a negování má negativní dopad na samotné oběti, například v podobě přeposílání obětí mezi jednotlivými organizacemi nebo nedostatečném či nepřesném informování obětí o možnostech a nástrojích pomoci.

Prioritní oblasti vymezené v návrhové části se zaměřují na témata, která jsou pro oběti při řešení jejich situace klíčová. Oblasti se dotýkají otázek navázání spolupráce s pomáhajícími institucemi, zajištění bezpečí, spravedlnosti, aktivizace obětí a informovanosti, ale také problému sekundární viktimizace.

V úvodu práce byly položeny výzkumné otázky a nyní v závěru budou postupně zodpovězeny.

- *Jak se s pomocí ZOTČ podařilo zvýšit ochranu a podporu obětí trestných činů?*

ZOTČ posiluje postavení oběti. Dokládají to hodnocení poskytovatelů pomoci a širších aktérů. Dotazníkové šetření i rozhovory s poskytovateli a širšími aktéry ukázaly, že dopady ZOTČ jsou hodnoceny kladně. Zúčastnění se také shodovali v tom, že situace obětí se po přijetí ZOTČ v mnoha ohledech zlepšila. V dotazníkovém šetření bylo sledováno, jak poskytovatelé pomoci hodnotí prosaditelnost práv, dostupnost pomoci apod. před přijetím ZOTČ a poté, co ZOTČ vstoupil v platnost. Ve všech případech byla změna hodnocena kladně. Jinak řečeno, situace po přijetí ZOTČ byla poskytovateli pomoci hodnocena pozitivněji než situace před přijetím ZOTČ. Nejmarkantnější zlepšení zaznamenali poskytovatelé pomoci v přístupu obětí k informacím o svých právech. Poskytovatelé hodnotili přístup k informacím po přijetí ZOTČ jako snadný o 58,3 procentních bodů častěji, než před ZOTČ. Jedná se o velmi výrazný rozdíl. Stejně markantní zlepšení bylo pozorováno také u hodnocení prosaditelnosti práva na výslech osobou stejného pohlaví pro zvlášť zranitelné oběti. I v tomto případě poskytovatelé hodnotili prosaditelnost práva po přijetí ZOTČ jako snadnou o 58,3 procentních bodů častěji.

Zákon oběti přisuzuje váhu a vytváří prostor pro poskytování ochrany. Představuje výrazný posun vpřed. Poskytovatelé pracující s oběťmi v něm získali nástroj, který jim usnadňuje jejich

působení, legitimizuje jejich počínání a vytváří příznivé podmínky pro naplňování práv obětí v praxi. Tím vším ZOTČ vytvořil podmínky pro poskytování efektivnější pomoci a podpory obětem. Méně pozitivním zjištěním je, že aplikace jednotlivých ustanovení v praxi je nezřídka problematická a dopady ZOTČ jsou zatím menší, než by mohly být. Nedostatky ovšem nenalézáme ve formulaci ustanovení ZOTČ, ale v tom, jak jsou zaváděny do praxe a jak reálně fungují.

Jak jsou naplňována jednotlivá práva obětí? Jedním z těchto práv je právo na ochranu soukromí, které zaručuje utajení osobních údajů obětí. Oběti, které o utajení osobních údajů zažádají, se většinou nesetkávají s překážkami. Jinak tomu ale je v případě, že oběť požádá o utajení informací pozdě, ve chvíli, kdy už jí není možné vyhovět. Ochranu obětem poskytuje také právo na zabránění kontaktu s pachatelem. Nevyslyšení přání oběti nesetkat se s pachatelem, k němuž v praxi někdy dochází, předmětem značné kritiky. Už jen z toho důvodu, že vyhnutí se kontaktu s pachatelem nejen v soudní síni ale také v budově soudu, přináší oběti úlevu a navozuje pocit bezpečí.

V zájmu poskytnutí větší podpory obětem během řešení jejich případu byl zaveden institut důvěrníka. Celkově je tento institut hodnocen kladně a je čím dál více využíván. Přestože je již policisty a soudci ve velké míře akceptován, někteří aktéři si na něj ještě zvykají. Důvěrník má stále nálepku někoho, kdo je navíc, kdo do soudní síně nepatří. Poskytovatelé pomoci pokládají za správné, že ZOTČ umožnil, aby se mohli v případě přání oběti účastnit soudního jednání. Tato účast jim pak hodně pomáhá v další práci s obětí. Poskytovatel může oběti po skončení jednání poskytnout zpětnou vazbu k tomu, jak oběť vystupovala a vůbec k celému procesu soudního jednání. Pro oběti představuje doprovod důvěrníka u soudního jednání výraznou pomoc. Oběti poskytuje především psychickou podporu, a to jak v samotné budově soudu, tak i po skončení jednání. Vedle důvěrníka je dalším účinným, v praxi oceňovaným nástrojem zmocněnec, který oběti zastupuje a dbá na dodržování jejich práv. Poskytovatelé pomoci uvádějí, že pro efektivní plnění své funkce, tedy poskytování odborné pomoci svěřeným obětem, musí mít zmocněnec právnické vzdělání. Oběti zmocněnce pokládají za důležitou osobu vzbuzující důvěru a zdroj pomoci – zejména v rámci soudního jednání, ale i po jeho skončení. Nicméně povědomí o možnosti využít tuto formu pomoci je u obětí velmi nízké.

V kterémkoli stádiu trestního řízení má oběť rovněž právo učinit prohlášení o dopadu trestného činu na její život. V praxi je tento institut přijímán rozporuplně. Někteří poskytovatelé pomoci na něj nahlížejí se značnou skepsí a zpochybňují jeho využívání. Jiní naopak prohlášení o dopadu považují za dobrý nástroj, který je pro oběti prospěšný. Prohlášení o dopadu obětem

umožňuje šířeji se vyjádřit ke svému případu a mít u soudu svůj „hlas“. Poskytovatelé však s jeho užíváním v praxi nemají velké zkušenosti. Jinak na institut nahlíží samotné oběti – ty, které prohlášení o dopadu využily, jej hodnotily jako užitečné a přínosné. A to je důležité.

Oběti nalézají oporu také v osobě právníka, jehož považují za zdroj porozumění, zkušeného profesionála, který dokáže řešit jejich situaci, informovat je, komunikovat s OČTŘ a současně jim poskytovat potřebnou oporu. Pocit pochopení ze strany institucí je pro oběti v průběhu celého procesu řešení jejich případu velmi důležitý. Podporu obětem zajišťují také pomáhající instituce, které jim poskytují potřebné informace o jejich právech a možnostech řešení jejich situace, čímž obětem dodávají sebedůvěru a odvahu podniknout další potřebné kroky.

- *Jak se s pomocí ZOTČ podařilo zvýšit participaci oběti v procesu vlastního odškodnění?*

Aby mohly oběti participovat v procesu vlastního odškodnění, musí být informovány o svých právech a možnostech, porozumět jim a současně vědět, kdy a jak mohou o tato svá práva požádat. Participace je spojená s vlastní aktivitou obětí. Oběti musí být aktivní v řešení svého případu, žádat o svá práva a rozhodovat se, jaké informace si přejí dostávat. Jak se toto naplňuje v praxi?

Aby oběti mohly svou situaci začít řešit, musí být schopny vyhledat potřebné informace a v situaci, která je pro ně nová a nezvyklá, se zorientovat. ZOTČ obětem přiznává právo na informace o jejich právech. Informace jsou obětem povinni poskytovat Policie ČR a poskytovatelé pomoci obětem trestných činů, na něž se oběti obvykle zpočátku obrací. Oběti se při vyhledávání a získávání informací setkávají s řadou překážek. Někdy se obávají ohlásit trestný čin a podat trestní oznámení, protože se v rámci trestního řízení nechtějí dostat do přímého sporu s pachatelem nebo si nejsou jisté, zda je jejich situace vůbec natolik závažná, aby musela být řešena oznámením na Policii ČR. Oběti často nedisponují informacemi o poskytovatelích pomoci, případně neví, zda jsou jejich služby určeny právě jim. Dále se neorientují v možnostech bezplatné pomoci a bojí se svěřit cizímu člověku (obávají se zlehčování, stigmatizace, stranění pachateli). Ačkoli na systémové úrovni je právo obětí na informace akceptováno, v praxi existují v informování obětí značné mezery a nedostatky. O něco lépe na tom jsou oběti, které se již obrátily na některého z poskytovatelů pomoci. Účinnost informování obětí v praxi snižuje podávání velkých objemů nových informací v poměrně krátkém časovém úseku. To vede k tomu, že oběť je informacemi zahlcena a nemá dostatečný prostor k jejich porozumění a patřičnému vstřebání. Formálně je sice povinnost informovat naplněna, nicméně reálný dopad na informovanost a jednání oběti je velmi nízký.

Pro aktivizaci oběti v průběhu řešení její situace je nezbytnou podmínkou, aby instituce o aktivity oběti a řešení její situace projevovaly zájem a dávaly najevo, že se oběti snaží skutečně pomoci. Pro oběti je důležité, aby byla jejich aktivita brána na vědomí a akceptována nejen poskytovateli pomoci, ale i Policií ČR a dalšími OČTŘ. Jakmile se oběti setkají s nezájmem o svůj případ a nezaznamenávají známky vývoje v řešení svého případu, ztrácí motivaci ke svému dalšímu aktivnímu angažování. Oběti potřebují pozorovat vývoj a posuny v řešení svého případu. Aktivní zapojování znamená i to, že se samy rozhodují o tom, jaké informace si přejí dostávat. Jedním z příkladů aktivní účasti je sepsání prohlášení o dopadu. Pro oběti představuje prohlášení o dopadu nástroj, který jim umožňuje podrobněji se vyjádřit k situaci vzniklé v důsledku trestného činu, utřídit si své názory a myšlenky (nejen v zájmu efektivnější komunikace s OČTŘ) a nepřímo sdělit pachateli, jak následky trestného činu prožívají. Zda oběti zůstanou v dalších fázích řešení případu aktivní, ovlivňuje také naplnění, potažmo nenaplnění práva na zabránění kontaktu s pachatelem. Pro oběti je právo na zabránění kontaktu často prioritou a klíčovým kritériem, které rozhoduje o jejich ochotě a vůli případ dále řešit. Aktivní přístup obětí omezuje špatná dostupnost psychologické pomoci, bez níž oběti často ztrácí iniciativu a odhodlání svůj případ řešit.

- *Jak se s pomocí ZOTČ podařilo u obětí obnovit pocit bezpečí, integrity, důvěry ve spravedlnost v rámci společnosti, ve které oběť žije a ve které byl trestný čin spáchán?*

Oběti se často potýkají s pocity nespravedlnosti, nedůstojného postavení a izolace. Je pro ně důležité, aby se na vzniklou situaci adaptovaly a následně se s ní vyrovnaly. Významně jim v tom pomáhá pocit zadostiučinění a přesvědčení o dosažení spravedlnosti.

Pocit bezpečí a jistoty je pro oběti zásadní, neboť se po trestném činu ocitají ve ztížené situaci a zranitelném postavení. Pro oběti je obtížné o svých zkušenostech a prožitcích hovořit s okolím a druhými lidmi, protože neví, jak o nich účinně komunikovat. U lidí, s nimiž při řešení svého případu přichází do kontaktu, oceňují především empatický přístup. Oběti potřebují znát časový rozvrh setkání s poskytovatelem pomoci a vědět, jak dlouho bude setkání probíhat a čeho se bude týkat. Na oběti působí také prostředí pomáhajících institucí.

Příjemné prostředí v obětech vyvolává dojem, že se instituce o jejich problémy skutečně zajímá, a navozuje pocit bezpečí a jistoty. Naopak strohé kancelářské prostředí obětem připomíná výslechovou místnost a vyvolává potřebu se obhajovat a bránit.

Pocit nespravedlnosti se u obětí dostavuje v případě, že nedojde k naplnění některého z jejich práv - ať už v důsledku interpretace právních předpisů nebo v důsledku samotného znění

zákona. Příkladem jsou situace, kdy jsou oběti nuceny setkat se s pachatelem navzdory tomu, že podaly žádost o zabránění kontaktu. Pocit nespravedlnosti prohlubuje také neposkytnutí peněžité pomoci, jejíž dosažitelnost je časově omezená. Oběti ji mnohdy řeší až několik let po trestném činu, takže se míjí svým účinkem. Další problém spočívá v tom, že oběti často nejsou o možnosti získat peněžitou pomoc včas informovány.

- *Jak se s pomocí ZOTČ podařilo snížit negativní dopady trestné činnosti?*

Dopady trestného činu na život obětí bývají různé – od finančních problémů, přes zdravotní obtíže, zažívání obav, strachu, stresu, výčitek, po sociální vyloučení a možnou izolaci a marginalizaci obětí.

Negativní dopady na duševní zdraví, vznik obtížné sociální situace a další se daří eliminovat prostřednictvím práva na poskytnutí odborné pomoci. Když se oběť obrátí na institucionální pomoc, získá nejen potřebné informace k řešení své situace, ale i cílenou profesionální podporu. Oběti, které navázaly spolupráci s některou z pomáhajících organizací, jsou lépe vybaveny informacemi o svých právech a existenci ZOTČ ve srovnání s těmi, které se obrátily pouze na Policii ČR nebo které se neobrátily na nikoho.

Po trestném činu se oběti často dostávají do finanční tísně, kterou nejsou schopny vlastními silami zvládnout. Na této tísni se obvykle podílí ztráta zdroje příjmů způsobená absencí v zaměstnání (například ze zdravotních důvodů). Negativní dopady finančního rázu jsou eliminovány formou peněžité pomoci. Avšak oběti, kterým se na ni nepodařilo dosáhnout, se ocitaly v komplikované situaci, kterou provázelo zklamání a rozhořčení. Oběti v těchto případech postrádají finance na nákup léků, jsou nuceny odkládat zdravotní zákroky a další formy lékařské péče a ohroženy bývají i úhrady bydlení (nájmů), stravy a dalších běžných, avšak nezbytných položek, které patří ke každodennímu životu.

- *Jak se s pomocí ZOTČ podařilo snížit pravděpodobnost sekundární viktimizace oběti?*

Jednou z identifikovaných situací, ve které byly oběti vystaveny sekundární viktimizaci, byla komunikace s policisty. Oběti bývají sekundární viktimizaci vystavovány podle svých slov poměrně často. Zažívají nepříjemné situace, které v nich vyvolávají negativní pocity, pocity nespravedlnosti, zmaru, bezmoci či přesvědčení o vlastním podílu na události a nakonec i vině. Viktimizující přístup obvykle zahrnuje zlehčování situace obětí, zpochybňování závažnosti činu, jeho podstaty nebo výše škody, necitlivý přístup, obviňování obětí, případně jednání s oběťmi bez respektu a s evidentním nezájmem. Oběti těžce nesou, když musí obhajovat své jednání, vysvětlovat, že chyba není na jejich straně, že nic nezpůsobily. Takovéto situace

v obětech vyvolávají značnou nedůvěru v systémovou pomoc. Stresující je opakované podávání výpovědí a postupné mnohočetné sdílení svého příběhu s různými aktéry. Opakované výpovědi jsou pro oběti velkou zátěží. Navíc přispívají k jejich dezorientaci, protože oběti nerozumí tomu, proč musí stále znovu vypovídat o tom samém a vždy někomu jinému. Oběti oceňují především lidský přístup osob provádějících výslech, případně jiný úkon, který se k nepříjemné události vrací.

Při podávání výpovědi či výslechu je pro oběti důležité, aby nedocházelo ke zlehčování jejich situace, aby věděly, že je s nimi jednáno nestranně a aby se setkávaly se vstřícností a zájmem. Dále je klíčové, aby nedocházelo k hodnocení toho, jak se v danou chvíli zachovaly či nezachovaly. Podávání výpovědí, proces získávání důkazů a sepisování protokolů představují pro oběti zátěž. Aby byly oběťmi akceptovány, musí je provázet patřičné vysvětlení, proč jsou dané úkony prováděny a jaký mají smysl, a musí být vykonávány s náležitou dávkou empatie.

Přestože oběti pochopitelně komentují především zkušenosti nabyté z jednání s Policií ČR, dalšími OČTŘ a pomáhajícími subjekty, setkávají se i s dalšími aktéry, kteří mohou být zdrojem sekundární viktimizace (lékaři, zdravotnický personál obecně, pracovníci úřadu práce). Pokud komunikaci s těmito aktéry provází obviňování a necitlivý přístup, jedná se o další významný zdroj sekundární viktimizace.

Oběti čelí riziku sekundární viktimizace i při jednání u soudu. Toto riziko velmi pomáhá snižovat, když se oběti mohou jednání zúčastnit v doprovodu důvěrníka nebo zmocněnce. Oběti oceňují přítomnost důvěrníka, který je pro ně zdrojem podpory. Riziko sekundární viktimizace obětí dále výrazně pomáhá omezovat právo na zabránění kontaktu s pachatelem. Vyhnutí se setkání s pachatelem v soudní síni a celé budově soudu vzbuzuje u obětí pocit bezpečí a úlevy.

- *Jak se s pomocí ZOTČ podařilo zvýšit dostupnost služeb pro oběti?*

Dostupnost služeb se po přijetí ZOTČ zlepšila, a to jak v oblasti psychologické pomoci, sociálního poradenství a restorativních programů, tak v oblasti pomoci právní. V tomto ohledu byl tedy zaznamenán jednoznačně příznivý dopad zákona v praxi. Kvalitativní výzkum nicméně odhalil mezery v dostupnosti služeb pramenící z jejich finanční náročnosti, geografické vzdálenosti, nedostatečné spolupráce mezi jednotlivými subjekty a dlouhých čekacích lhůt.

Oběti mnohdy naráží na nedostupnost psychologické pomoci, mimo jiné kvůli dlouhým čekacím lhůtám a nízkému počtu psychologů. Její nedostupnost obětem znemožňuje adekvátně zahájit proces vlastního odškodnění – oběti nemají sílu a energii svou situaci řešit. Také právní

pomoc bývá nedostupná a poskytovatelé mnohdy nemají oběti kam posílat. Problematické je také nedostatečné množství bezplatně poskytované právní pomoci – oběť za poskytovanou dobu často není schopna svůj případ detailně popsat a právník oběti nestihne komplexně poradit. Proto je třeba na úvodní konzultaci navázat pomocí placenou, což řadu obětí odrazuje. Chybí síť právníků a oběti jsou pro mnohé specifickou skupinou, na kterou se málokdo specializuje. Pro oběti je důležitá bezplatnost služby, protože na zaplacení právní pomoci často nemají dostatek financí. Právní pomoc je oběťmi vysoce ceněna. Registr poskytovatelů oběti využívají pouze sporadicky. Další zátěž pro oběti představuje ztráta anonymity při vstupu do budov, kde sídlí pomáhající organizace. Z hlediska efektivní pomoci se ukazuje být významné síťování poskytovatelů pomoci, které přináší pozitivní dopady, ale není plošně zavedeno a v praxi příliš nefunguje. Pozornost je třeba věnovat také prostorové dostupnosti služeb a okolnostem vstupu do střežených prostor, aby je oběti nepovažovaly za ohrožující z hlediska možné ztráty anonymity.

VI Seznam literatury

Babbie, Earl R. 2015. *The Practice of Social Research*. Boston, MA: Cengage Learning US.

Clarke, Adele. 2005. *Situational Analysis: Grounded Theory After the Postmodern Turn*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Česká kriminologická společnost. Kriminologické dny [online] [cit. 8. 6. 2018]. Dostupné z: http://www.czkrim.cz/cs/kriminologicke-dny

Čírtková, Ludmila. 2006. *Policejní psychologie*. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o.

Čírtková, Ludmila. 2009. *Forenzní psychologie*. Plzeň: Aleš Čeněk s.r.o.

Čírtková, Ludmila. 2014. *Viktimologie pro forenzní praxi*. Praha: Portál.

Čírtková, Ludmila, Petra Vitoušová et al. 2007. *Pomoc obětem (a svědkům) trestných činů-příručka pro pomáhající profese*. Praha: Grada.

Gřivna, Tomáš. 2011. „Potřebuje Česká republika samostatný zákon o pomoci obětem trestných činů?“ Pp. 109-117 in Vanduchová, Marie, Hořák, Jaromír et al. (eds.). *Na křižovatkách práva: Pocta Janu Musilovi k 70. Narozeninám*. Praha: C. H. Beck.

Gřivna, Tomáš. 2015. „První zkušenosti s aplikací zákona o obětech trestních činů.“ Pp. 18-25 in Kuruc, P. (ed.) *Obete kriminality a ich práva*. Žilina: Spoločnosť pre trestné právo a kriminológiu.

Gřivna, Tomáš, Pavel Šámal, Helena Válková et al. 2014. *Zákon o obětech trestných činů: komentář*. Praha: C. H. Beck.

Hoegen, Ernestine, Marion Brienen. 2000. *Victims of Crime in 22 European Criminal Justice Systems* [online] [cit. 8. 4. 2017]. Dostupné z: https://www.wodc.nl/binaries/ewb-2989-volledige-tekst-dl-1_tcm28-75458.pdf.

Jelínek, Jiří. 2013. „Předběžná opatření v trestním řízení.“ *Bulletin-advokacie.cz* [online] [cit. 8. 4. 2017]. Dostupné z: http://www.bulletin-advokacie.cz/predbezna-opatreni-v-trestnim-rizeni

Jelínek, Jiří et al. 2014. *Zákon o obětech trestných činů. Komentář s judikaturou*. Praha: Leges.

Jelínek, Jiří, Vladimír Pelc. 2015. „Zákon o obětech trestných činů – jeho nedostatky a možnosti řešení.“ *Bulletin-advokacie.cz* [online] [cit. 8. 4. 2017]. Dostupné z: http://www.bulletin-advokacie.cz/zakon-o-obetech-trestnych-cinu-jeho-nedostatky-a-moznosti-reseni?browser=mobi

Kalibová, Klára et al. 2016. *Zákon o obětech trestných činů. Praktická a legislativní doporučení zohledňující návrh technické novely zákona č. 45/2013 Sb., (číslo sněmovního tisku 658, 7. volební období PSP ČR)*. Praha: In IUSTITIA, o. p. s.

Karabec, Josef. 2003. „Koncept restorativní justice.“ Pp. 5-20 in Karabec, Zdeněk (ed.). *Restorativní justice, Sborník příspěvků a dokumentů*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Kozák, Vítězslav, Michal Jílovec. 2015. „Nad praktickými nedostatky právní úpravy obětí trestných činů.“ Pp. 242–252 in Hoferková, Stanislava et al. (eds.). *III. Kriminologické dny. Sborník příspěvků z konference konané v Hradci Králové ve dnech 19. a 20. ledna 2015*. Hradec Králové: Gaudeamus, Univerzita Hradec Králové.

Kozák, Vítězslav, Michal Jílovec. 2016. „Nad plánovanou novelou zákona o obětech trestných činů“. *Časopis pro právní vědu a praxi* 24 (1).

Kuchta, Josef, Helena Válková. 2005. *Základy kriminologie a trestní politiky*. Praha: C. H. Beck.

La Strada. 2015. „Analýza zákona o obětech trestných činů.“ *La Strada*. [online] [cit. 8. 4. 2017] Dostupné z: http://www.strada.cz/cz/publikace-a-vystupy-la-strada-cr

Liga lidských práv. 2007. *Legislativní ochrana obětí trestných činů před druhotnou viktimizací a práva obětí na soukromí během trestního řízení* [online] [cit. 8. 4. 2017]. Dostupné z: http://llp.cz/wp-content/uploads/Legislativni_ochrana_obeti_trestnych_cinu_pred_druhotnou_viktimizaci_a_prava_obeti_na_soukromi_behem_trestniho_rizeni.pdf

Montada, Leo, Melvin J. Lerner (eds.). 1998. *Critical issues in social justice. Responses to victimizations and belief in a just world*. New York: Plenum Press.

Martinková, Milada. 2007. *Zkušenosti obyvatel České republiky s některými delikty – výsledky viktimologického výzkumu*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Národní preventivní den [online] [cit. 8. 6. 2018]. Dostupné z: http://www.npd.brno.cz/

Patton, Michael Quinn. 1990. *Qualitative evaluation and research methods*. Nexbury Park and London: Sage.

Patton, Michael Quinn. 2002. *Qualitative Research & Evaluation Methods*. Los Angeles: SAGE publications.

Probační a mediační služba České republiky. 2016. *Manuál pro práci s oběťmi trestných činů*. Praha: Probační a mediační služba.

Probační a mediační služba České republiky. *Pomáháme obětem trestných činů* [online] [cit. 4. 4. 2018]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/pro-obeti/

Probační a mediační služba České republiky. *Poslání a cíle* [online] [cit. 4. 4. 2018]. Dostupné z: https://www.pmscr.cz/poslani-a-cile/

Púry, František Jana Zezulová, Miroslav Růžička. 2007. Poškozený a adhezní řízení v České republice. Praha: C. H. Beck.

Rámcové rozhodnutí Rady 2001/220/SVV ze dne 15. března 2001, o postavení oběti v trestním řízení.

Rámcové rozhodnutí Rady 2002/629/SVV ze dne 19. července 2002, o boji proti obchodování s lidmi.

Sdělení Ministerstva zahraničních věcí. 2000. [online] [cit. 13. 11. 2017]. Dostupné z: https://www.epravo.cz/top/zakony/sbirka-zakonu/sdeleni-ministerstva-zahranicnich-veci-1319.html?mail

Sněmovní tisk 658/0, část č. 1/6. Novela z. o obětech trestných činů – EU. 2015. *Poslanecká sněmovna parlamentu České republiky* [online] [cit. 17. 4. 2017]. Dostupné z: https://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=7&CT=658&CT1=0

Směrnice Rady 2004/80/ES ze dne 29. dubna 2004, o odškodňování obětí trestných činů.

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/36/EU ze dne 5. dubna 2011, o prevenci obchodování s lidmi, boji proti němu a o ochraně obětí.

Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2012/29/EU ze dne 25. října 2012, kterou se zavádí minimální pravidla pro práva, podporu a ochranu obětí trestných činů.

Tomášek, Jan. 2010. *Úvod do kriminologie. Jak studovat zločin*. Praha: Grada.

Topinka, Daniel et al. 2016. *Domácí násilí z perspektivy aplikovaného výzkumu. Základní fakta a výsledky*. Ostrava: SocioFactor s.r.o.

Válová, Irena. 2014. „Soustava hodnotí zákon o obětech mimořádně negativně, spolky ho chválí.“ *Česká justice* [online] [cit. 8. 4. 2017]. Dostupné z: http://www.ceska-justice.cz/2014/08/soustava-hodnoti-zakon-o-obetech-mimoradne-negativne-spolky-ho-chvali/

Velikovská, Martina. 2016. *Psychologie obětí trestných činů*. Praha: Grada.

Vicherek, Roman. 2013. „Oběti trestných činů a jejich práva.“ *epravo.cz* [online] [cit. 22. 4. 2017]. Dostupné z: https://www.epravo.cz/top/clanky/obeti-trestnych-cinu-a-jejich-prava-92945.html

Vodáčková, Daniela a kolektiv. 2012. *Krizová intervence*: *Krize v životě člověka; Formy krizové pomoci a služeb.* Praha: portál.

Voska, Vladimír. 2013. Nová Dohoda s Bílým kruhem bezpečí. Zpravodajství 2013 [online]. Policie České republiky. [cit. 5.4. 2018]. Dostupné z: http://www.policie.cz/clanek/nova-dohoda-s-bilym-kruhem-bezpeci.aspx

www.justice.cz

Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.

Zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně některých zákonů.

Zákon č. 137/2001 Sb., o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením a o změně zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách.

Zákon č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

Zákon č. 45/2013 Sb., o obětech trestných činů a o změně některých zákonů (zákon o obětech trestných činů).

Zeman, Petr, et al. 2010. *Názory a postoje občanů v oblasti trestní politiky*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci.

Zoubková, Ivana. 2011. *Kriminologický slovník*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

VII Seznam použitých zkratek

MS ČR – Ministerstvo spravedlnosti České republiky
MV ČR – Ministerstvo vnitra České republiky
OČTŘ – orgány činné v trestním řízení
OSPOD – orgán sociálně-právní ochrany dětí
PČR – Policie České republiky
PMS – Probační a mediační služba
SKPV – Služba kriminální policie a vyšetřování
ZOTČ – zákon o obětech trestných činů

VIII Seznam schémat

Schéma 1 Metodologie výzkumu – analytická část 13

Schéma 2 Metodologie výzkumu – analytická část 15

Schéma 3: Ukázka otázek dotazníkového šetření 51

Schéma 4: Ukázka interpretace hodnoticí škály dotazníku 52

Schéma 5 Bariéry při rozhodování obětí, zda využít služeb pomáhající instituce 69

Schéma 6: Struktura oblasti priorit a opatření 113

IX Seznam tabulek

Tabulka 1 Změna v hodnocení situace po přijetí ZOTČ k lepšímu – nárůst procentních bodů; výsledky dotazníkového šetření mezi poskytovateli pomoci 103

X Seznam grafů

Graf 1 Zastoupení respondentů dle typu poskytované služby (počet) 53

Graf 2 Působnost poskytovatelů pomoci obětem trestných činů dle krajů (počet) 53

Graf 3 Dosažitelnost psychologických služeb pro oběti (%) 54

Graf 4 Dosažitelnost sociálního poradenství pro oběti (%) 56

Graf 5 Dosažitelnost restorativních programů pro oběti (%) 57

Graf 6 Dosažitelnost právní pomoci pro oběti (%) 58

Graf 7 Hodnocení dostupnosti služeb pro oběti trestných činů (%) 62

Graf 8 Hodnocení přístupu obětí k informacím o svých právech (%) 66

Graf 9 Hodnocení způsobu předávání informací obětem (%) 66

Graf 10 Hodnocení způsobu předávání informací obětem po přijetí ZOTČ podle typu poskytovatele pomoci (%) 67

Graf 11 Hodnocení přístupu k informacím souvisejícím s pobytem obviněného nebo odsouzeného na svobodě (%) 72

Graf 12 Hodnocení dosažitelnosti institutu krátkodobé ochrany (%) 74

Graf 13 Hodnocení krátkodobé ochrany v praxi (%) 74

Graf 14 Hodnocení dosažitelnosti institutu zvláštní ochrany (%) 75

Graf 15 Hodnocení zvláštní ochrany v praxi (%) 75

Graf 16 Hodnocení dosažitelnosti institutu vykázání osoby ze společného obydlí (%) 76

Graf 17 Hodnocení institutu vykázání osoby ze společného obydlí v praxi (%) 76

Graf 18 Hodnocení prosaditelnosti utajení totožnosti oběti (ochrana osobních údajů) v trestním řízení (%) 78

Graf 19 Hodnocení utajení totožnosti oběti v praxi (%) 80

Graf 20 Hodnocení prosaditelnosti práva na zabránění kontaktu s pachatelem pro oběti bez statusu zvlášť zranitelné oběti (%) 81

Graf 21 Hodnocení prosaditelnosti práva na zabránění kontaktu s pachatelem pro zvlášť zranitelné oběti (%) 82

Graf 22 Hodnocení práva na zabránění kontaktu s pachatelem v praxi (%) 84

Graf 23 Hodnocení prosaditelnosti práva na výslech osobou stejného pohlaví pro oběti bez statusu zvlášť zranitelné oběti (%) 84

Graf 24 Hodnocení přínosnosti výslechu oběti bez statusu zvlášť zranitelné oběti osobou stejného pohlaví v praxi (%) 85

Graf 25 Hodnocení prosaditelnosti práva na výslech osobou stejného pohlaví pro zvlášť zranitelné oběti (%) 86

Graf 26 Hodnocení výslechu zvlášť zranitelné oběti v praxi (%) 87

Graf 27 Hodnocení prosaditelnosti práva na doprovod důvěrníkem (%) 90

Graf 28 Hodnocení vlivu institutu důvěrníka na psychickou pohodu oběti (%) 90

Graf 29 Hodnocení prosaditelnosti práva na zmocněnce (%) 93

Graf 30 Hodnocení vlivu institutu zmocněnce na situaci oběti (%) 93

Graf 31 Hodnocení přínosu prohlášení oběti o dopadu trestného činu (%) 95

Graf 32 Hodnocení četnosti podaných prohlášení o dopadu trestného činu na život obětí (%) 96

Graf 33 Četnost podání prohlášení o dopadu podle typu poskytovatele pomoci (%) 96

Graf 34 Hodnocení vlivu prohlášení o dopadu trestného činu na rozhodování soudu a jiných institucí (%) 97

Graf 35 Hodnocení dosažitelnosti peněžité pomoci (%) 100

Graf 36 Hodnocení včasnosti poskytování peněžité pomoci (%) 101